

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARININ UYGULANMASINA DAİR
DENETLEME SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ:
AVRUPA BİRLİĞİ VE DİĞER ULUSLARARASI
ÖRGÜTLERLE KARŞILAŞTIRMALI YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Oğuzhan YALÇIN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik

EYLÜL 2024

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARININ UYGULANMASINA DAİR
DENETLEME SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ:
AVRUPA BİRLİĞİ VE DİĞER ULUSLARARASI
ÖRGÜTLERLE KARŞILAŞTIRMALI YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Oğuzhan YALÇIN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik

EYLÜL 2024

ÖNSÖZ

Kıymetli incelemelerinize ve dikkatinize sunulan bu tez çalışması, uzun ve meşakkatli bir insan hakları çalışma dönemi ve azminin sonucu olarak vücut bulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve taraf devletlerde oluşturduğu koruma alanının hak ettiği değerin ancak tam ve eksiksiz uygulama ile sağlanabileceği inancı ile çalışılarak, sistemin etkililiğinin geliştirilmesi amacıyla teorik altyapısı bulunan çözüm önerileri sunma gayesi güdülmüştür. Ön çalışma aşamasına Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi ve düzenlediği hakların esasına dair incelemelerle başlanmış, ardından Avrupa Koleji’nde Avrupa Birliği sisteminin yakından tanınması fırsatı ile bu alana dair farklı bir perspektif daha kazanılmıştır. Dilerim ki, çalışmada değinilen öneriler fiiliyatta hayata geçirilebilecek yeni reformların hazırlanmasına katkıda bulunabilir. Tüm çalışma süreci ve öncesinde benden desteğini esirgemeyen başta tez danışmanım Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik ve tüm Anayasa Hukuku Anabildim Dalı hocalarıma, aileme, değerli dostlarıma ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ndeki kıymetli hukukçu iş arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, yüksek lisans eğitimin boyunca 2210-Yurtiçi Yüksek Lisans Burs Programı kapsamında bana maddi destek sağlayan TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Programları Başkanlığı’na (BİDEB) çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I- AİHM Kararlarının Uygulanması Sistemi :	3
A- Güncel Sistemin Tarihi Gelişimi :	3
B- AİHS 46. Madde Kapsamında Kararların Uygulanması Sistemi :	10
1- AİHM Kararlarının Uygulanması Yöntemleri :	10
a- Bireysel Tedbirler :	11
i- Devam Eden İhlale Son Vermek :	12
ii- Eski Hale İade (restitutio in integrum) :	12
iii- Adil Tazminat :	13
b- Genel Tedbirler :	14
2- AİHM Kararlarının Uygulanmasına İlişkin Denetim Sisteminin Kurumsal Yapısı :	17
a- İkili Takip Prosedürü (Twin-track procedure) :	18
b- Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme Kararlarının Uygulanması Bakımından Ek Protokol 14 Öncesinde de Sahip Olduğu Zorlayıcı Araçlar :	22
i- Diplomatik Baskı :	22
ii- Ara Kararlar :	23
iii- Basın Açıklamaları :	24
iv- Üyelik Temsil Haklarının Askıya Alınması veya Üyelikten Çekilmeye Davet Etme :	25
c- Bakanlar Komitesi'nin Ek Protokol 14 Sonrasında Sahip Olduğu Araçlar :	26
i- Denetim Süreci Esnasında Açıklık Amacıyla Mahkeme'den Kesinleşmiş Kararın Tekrar Yorumlamasını Talep Etme Yetkisi :	26
ii- İhlal Prosedürü :	27
aa- Devletin Mahkeme Kararını Uygulamayı "Reddetmesi" Kavramı :	31
bb- İkili Karar Aşamaları :	33
cc- Üçte İki Çoğunluk :	35
dd- İhlal Prosedürün Farklı Tedbir Gerektiren Takip Süreçlerine Etkisi :	37
ee- Mahkeme Ötündeki Aşama - İhlal Prosedürü Davası :	38
ff- Kararların Uygulanmamasının Nedenleri ve İhlal Prosedürünün Bu Bağlamda Etkililiği :	40
d- Kararların Uygulanması Sürecinde AİHM'in Rolü ve Etkisi :	49
e- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Rolü :	53
f- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Rolü :	55
II- Avrupa Birliği ve Diğer Uluslararası Kuruluşlardaki Denetim Sistemleri : ..	58
A- Avrupa Birliği'ndeki Denetim Mekanizması :	58
1- İhlal Prosedürü (Infringement Procedure, Recours en Manquement) :	58
a- AB İhlal Prosedürünün İki Aşamalı Yapısı :	59
b- İhlal Prosedürünün Uygulamadaki Etkisi :	66
c- AB İhlal Prosedürünün Zaman İçerisindeki Gelişimi :	71
d- AB ihlal Prosedüründe AB Komisyonu'nun Bağımsız Karakterinin Etkisi :	73

e- Mali Yaptırımın Sistem Üzerindeki Etkisi :	75
f- AB Sisteminde Üye Devletlerin Sorumluluğu ve ABAD'ın Rolü :	79
B- Diğer Uluslararası Örgütlerdeki Uygulama Takip Sistemleri :	80
1- Amerika Devletleri Örgütü (Organisation of American States, ADÖ) Sistemi :	80
a- Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu :	81
b- Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi :	85
i- Mahkeme'nin Genel Yapısı ve Görevleri :	85
ii- Bireysel Başvuruda İhlal Saptaması Durumunda Talep Edilen Detaylı Giderim Tedbirleri :	86
iii- AAİHM Kararlarının Uygulanmasının Denetlenmesi :	90
aa- AAİHM'in Kendi Kararlarının Uygulanmasını Denetlemesi Olgusu ve Hukuki Dayanakları :	90
bb- AAİHM'nin Kararlarının Denetlenmesi Usulü :	94
2- Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Sistemi :	97
3- BM Sözleşmesel Organları Kararlarının Uygulanması :	99
SONUÇ : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının	
Denetlenmesi Sisteminin Etkililiğini Arttırıcı Çözüm Önerileri	103
A- Bakanlar Komitesi'nin Kesin Süreli ve Belirli Aşamalı İşleyişe Geçmesi ve İhlal Prosedürü :	104
B- Denetim Süreci Boyunca Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi'nin Diğer Organları Tarafından Diyalog Yollarının Etkili Kullanılması :	111
C- AİHM'nin, Kararlarının Uygulanması Sürecine Katkısının Arttırılması :	117
D- Son Değerlendirme :	121

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Bakanlar Komitesi	: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi
AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Andlaşması
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Andlaşma
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ADÖ	: Amerika Devletleri Örgütü
AAİHM	: Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi
AAİHK	: Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Komisyonu
Amerikan İHK	: Amerikan İnsan Hakları Konvansiyonu
AİHHS	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi
AİHHM	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler

RÉSUMÉ

La réalisation effective des droits et libertés énoncés dans la Convention européenne des droits de l'homme (ConEDH) n'est possible que par la mise en œuvre pleine et entière des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme (CEDH). Dans le système du Conseil de l'Europe, la mise en œuvre des arrêts de la CEDH est essentiellement assurée par le Comité des Ministres dans le cadre de négociations politiques/diplomatiques. La manière de dissuader les États parties qui refusent d'appliquer les arrêts de la CEDH malgré le contrôle du Comité des Ministres est directement liée aux outils dont le système de contrôle est doté et à leur efficacité. Bien que la procédure en manquement prévue à l'article 46(4,5) de la ConEDH soit l'outil le plus important dont dispose le Comité des Ministres dans ce contexte, sa fonctionnalité fait l'objet d'un débat. D'autres organes du Conseil de l'Europe et la CEDH elle-même sont également impliqués dans le système de suivi de l'exécution des arrêts dans le cadre de leurs compétences. Toutefois, la nécessité d'améliorer le système est devenue plus évidente avec les récentes crises d'exécution. Dans ce contexte, les délais impartis et étapes graduelles de la procédure en manquement dans le système de l'Union Européenne et les caractéristiques innovantes du système de contrôle judiciaire de la Convention américaine des droits de l'homme dans ce domaine fournissent des indications exemplaires pour l'amélioration du système. Suite à l'analyse sur cette base théorique, les solutions aux problèmes du système de surveillance de la mise en œuvre des arrêts de la CEDH peuvent être exprimées comme suit : premièrement, le Comité des Ministres devrait adopter un système de fonctionnement avec des délais impartis dans des étapes graduelles ; deuxièmement, les organes du Conseil de l'Europe devraient utiliser plus activement et de manière plus ciblée les canaux de dialogue avec les acteurs concernés par le processus de supervision ; et enfin, la CEDH devrait contribuer à ce processus en termes de jurisprudence et de procédure.

Mots-clés : Mise en œuvre des arrêts de la CEDH, Comité des Ministres, Surveillance, Procédure en manquement, Efficacité, Suggestions de solutions, Approche graduelle, Dialogue, Jurisprudence

ABSTRACT

The realisation of the rights and freedoms set out in the European Convention on Human Rights (ECHR) is only possible through the full and complete implementation of the European Court of Human Rights (ECtHR) judgments. In the Council of Europe system, the implementation of the judgments of the ECtHR is basically ensured by the Committee of Ministers within the framework of political/diplomatic discussions. How States Parties that refuse to implement the judgment of the ECtHR despite the supervision of the Committee of Ministers can be dissuaded from doing so is directly related to the tools that the monitoring system is equipped with and their effectiveness. Although the infringement procedure set out in Article 46(4,5) ECHR is the most important tool at the disposal of the Committee of Ministers in this context, its functionality is a matter of debate. Other organs of the Council of Europe and the ECtHR itself are also involved in the system of monitoring the implementation of judgments within the framework of their competence. However, the need to improve the system has become more evident with the recent implementation crises. In this context, the time limits and gradual stages of the infringement procedure in the European Union system and the innovative features of the judicial review system of the American Convention on Human Rights in this area provide exemplary guidelines for improving the system. As a result of the examinations made on this theoretical basis, the solution proposals regarding the problems in the system of monitoring the implementation of the ECtHR judgments can be expressed as follows: firstly, the Committee of Ministers should adopt an operating system with deadlines set in gradual stages, secondly, the Council of Europe organs should use the dialogue channels with the relevant actors in the monitoring process more actively and target-oriented, and finally, the ECtHR should contribute to the process in terms of jurisprudence and procedure.

Keywords : Implementation of ECtHR judgments, Committee of Ministers, Monitoring, Infringement procedure, Effectiveness, Suggestions for solutions, Phased approach, Dialogue, Case-law

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen hak ve özgürlüklerin gerçek manada hayata geçirilmesi ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının tam ve eksiksiz bir şekilde uygulanması ile mümkündür. AİHM kararlarının uygulanması ise Avrupa Konseyi sisteminde temelde Bakanlar Komitesi tarafından siyasi/diplomatik yollarla yürütülen müzakereler çerçevesinde sağlanmaktadır. Bakanlar Komitesi'nin denetimine rağmen AİHM kararını uygulamayı reddeden taraf devletlerin bu durumdan nasıl vazgeçirilebileceği ise denetleme sisteminin donatıldığı araçlar ve bunların etkililiği ile doğrudan ilgilidir. AİHS 46(4,5). maddesinde düzenlenen ihlal prosedürü, bu kapsamda Bakanlar Komitesi'nin elindeki en önemli araç olmasına rağmen işlevselliği tartışma konusudur. Avrupa Konseyi'nin diğer organları ve AİHM'nin kendisi de kararların uygulanmasının denetlenmesi sistemine yetki alanları çerçevesinde dahil olmaktadır. Ancak söz konusu denetim sisteminin geliştirilmesi gerekliliği son dönemde yaşanan uygulama krizleri ile birlikte daha da aşikar hale gelmiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği sistemindeki ihlal prosedürünün kesin süreli ve aşamalı yapısı, Amerikan İnsan Hakları Konvansiyonu sisteminin söz konusu alanda yargısal denetime yönelik yaratıcı özellikleri, sisteminin iyileştirilmesi için örnek teşkil eden içgörüler sunmaktadır. Bu teorik temelde yapılan incelemeler sonucunda AİHM kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sistemindeki sorunlara dair çözüm önerileri ise ilk olarak Bakanlar Komitesi'nin kesin süreli ve belirli aşamalı bir işleyiş sistemine geçmesi gerekliliği, ikinci aşamada, Avrupa Konseyi organlarının denetim süreci içerisinde ilgili aktörlerle diyalog kanallarını daha aktif ve hedef odaklı kullanması gerekliliği ve son olarak, AİHM'in sürece içtihadı ve prosedürel yönden katkı sunması gerekliliği olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler : AİHM kararlarının uygulanması, Bakanlar Komitesi, Denetim, İhlal prosedürü, Etkililik, Çözüm önerileri, Aşamalı yaklaşım, Diyalog, İçtihad

GİRİŞ

*“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bir kararı kendi başına bir son değil, gelecekteki değişimin bir vaadi, hak ve özgürlüklerin etkili kılınmasını sağlayacak bir sürecin başlangıç noktasıdır.”*¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (Mahkeme, AİHM) eski hakimi ve başkan yardımcısı Françoise Tulkens'in tecrübe ile dokunmuş bu sözlerindeki vaadi gerçekleştirmek ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (Sözleşme, AİHS) düzenlenen hak ve özgürlükleri etkili kılmak için yalnızca AİHM'nin esas hakkında yargılama yapması ve insan hakları alanında bir Avrupa standardı oluşturması yetmemektedir. AİHS ile verilmiş bu taahhüdün hayata geçirilmesi ancak AİHM'nin kararlarının tam ve eksiksiz uygulanması ile mümkündür.

Mahkeme kararlarının uygulanması ise günümüzde taraf devletler tarafından yaratılan birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi içerisinde Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesinin ana sorumluluğu Bakanlar Komitesi'ndedir. Bakanlar Komitesi'nin söz konusu denetim sürecindeki işleyişi ve kullandığı araçlar ise karşılaştığı uygulamama krizleri karşısında son dönemde iyi bir sınav vermemektedir. Bu sistemin etkililiğinin artırılması tüm Sözleşme sisteminin temelini sağlam tutulmasını sağlayacak ve Mahkeme'nin işlevselliği ile meşruiyetinin devam ettirilmesini temin edecektir.

Yukarıda bahsedilen mülahazalar bizi, bu çalışmanın ana sorunsalına ulaştırmaktadır :

- AİHM kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin etkililiğini arttırmak adına mevcut sisteme ne gibi çözüm önerileri sunulabilir?

AİHM kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin etkililiğini arttırabilmek adına sunulacak çözüm önerilerine ulaşmak için öncelikle tarihi

¹ F. Tulkens, “Execution and Effects of Judgments of the European Court of Human Rights: The Role of the Judiciary”, Council of Europe, **Dialogue between Judges**, Strasbourg, 2006, s. 12.

gelişimi ile birlikte mevcut denetleme mekanizmasını, Bakanlar Komitesi başta olmak üzere aktörlerini, bu aktörlerin elinde bulunan ihlal prosedürü gibi işlevselliği farklılık gösteren çeşitli araçları incelemek gerekmektedir. Bu inceleme sonrasında, örnek oluşturabilecek diğer uluslararası örgütlerin benzer mekanizmaları üzerine eğilinilecektir. Bu kapsamda özellikle AB sistemindeki ihlal prosedürünün sunacağı içgörüler ortaya konmaya çalışılacaktır. Nihayet sonuç aşamasında ise, bu çalışmanın ana sorunsalı olan Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin etkililiğinin arttırılması amacıyla ilk iki bölümde oluşturulan teorik alt yapı üzerinden ulaşılan çözüm önerilerine yer verilecek, bu kapsamda Bakanlar Komitesi'nin işleyişi, Avrupa Konseyi organlarının geliştireceği diyalogun etkisi ve Mahkeme'nin katkısı üzerinde durulacaktır.

Çalışma esnasında bahsi geçen pratik önerilere ulaşmak için ilk iki aşama kapsamında doktrin, AİHM ve ilgili uluslararası mahkemelerin içtihadları ile Bakanlar Komitesi başta olmak üzere Avrupa Konseyi organlarının işleyişine dair temel metinlerin incelenmesi metodu izlenerek öncelikle mevcut durumun ve örnek teşkil edecek uygulamaların normatif ve teorik bir portresi çizilmeye çalışılacaktır. Bu altyapı üzerine kurulu çözüm önerileri ise şahsi çıkarım ve kanaatler eksininde sonuç kısmında çalışmanın ana amacına hizmet edecek şekilde sunulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın teorik kısmına geçilmeden önce inceleme konusu dışında bırakılan alanlara da dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Mahkeme kararlarının esasından kaynaklanan, Sözleşmeye taraf devletlerce Mahkeme kararlarının uygulanmamasına gerekçe gösterilen hususlar, diğer bir deyişle Mahkeme'nin söz konusu uygulama sorunsalına gerekçe gösterilen hakların kapsamı ve koruma alanlarına dair hususlar bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Temel olarak Mahkeme kararlarının tam ve eksiksiz uygulanmasını sağlayacak bir sistemin Bakanlar Komitesi ve diğer organlar vasıtasıyla nasıl kurulacağıyla ilgilenen bu çalışmada, ancak söz konusu sistemin etkililiğinin arttırılması konusunda faydalı bir perspektif sunması halinde esasa dair tartışmalara değinilecektir.

I- AİHM Kararlarının Uygulanması Sistemi :

AİHM kararlarının uygulanması, başta Bakanlar Komitesi olmak üzere birçok aktörün dahil olduğu kapsamlı ve zor bir süreçtir. Bu aşamada, Mahkeme'nin vermiş olduğu esasa dair kararların taraf devletlerin iç hukuklarında değişiklikler yaratacak olması veya bireysel anlamda başvuruçular için somut tedbirlerin alınmasını gerektirmesi sürecin yakından takip edilmesi gereken doğasını ortaya koymaktadır. Söz konusu süreç hem Mahkeme'nin hem de tüm Sözleşme sistemi ve organlarının etkililiğinin sağlanması ve meşruiyetinin korunması ile doğrudan ilgilidir.

Bu kapsamda ilk olarak Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin tarihi gelişimini incelemek, yıllar içerisinde bu sistemin neden geliştirilmesi gerektiğini gösterdiğinden önem arz etmektedir. Kaldı ki, şu anda Bakanlar Komitesi'nin halihazırda elinde bulunan denetleme araçları da bu tarihi gelişimin bir ürünüdür.

A- Güncel Sistemin Tarihi Gelişimi :

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanması son dönemde Mahkeme'nin işlevselliği, etkililiği ve meşruiyeti konusunda oluşan tereddütlerin bir sonucu olarak yeni bir kurumsal ve prosedürel yapıya kavuşturulmuştur. Genel perspektiften, İnsan Hakları Hukuku alanında uluslararası mahkemelerin kararlarının uygulanması konusu kayda değer bir endişe alanı haline gelmeye başlamıştır.²

² M Marmo, "The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights - A Political Battle," **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, no. 15/2, 2008, s. 235-258; D. Shelton, **Remedies in International Human Rights Law**, 3. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2015; M. Bulterman, M. Kuijer, **Compliance with judgments of International Courts**, The Hague/Boston/London, Martinus Nijhoff, 1996; P. Leuprecht, "The Execution of judgments and decisions", Editörler : R. St. J. Macdonald, F. Matscher & H. Petzold, **The European system for the protection of human rights**, Springer, 1993, s. 729; R. Murray, "Addressing the Implementation Crisis: Securing Reparation and Righting Wrongs", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 1-3.

Mahkeme'nin etkililik kapasitesine ilişkin bu endişeler, 1990'ların sonunda, Türkiye'nin *Loizidou*³ davasında kararı uygulamayı reddetmesiyle daha da belirgin hale gelmiştir.⁴ 2000 yılında Bakanlar Komitesi, Türkiye'nin Mahkeme kararına uymamasının “*benzeri görülmemiş*” bir durum olduğunu ilan etmiştir.⁵ Aslında, o yıllarda Türk Hükümeti üzerindeki sürekli siyasi baskıya rağmen, Loizidou davasına ancak 2003 yılında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık müzakereleri sırasında AB'nin sürece müdahil olmasıyla çözüm bulunabilmiştir. Bununla birlikte, daha sonraki süreçte *Mamatkulov ve Askarov*⁶ davasında, Türkiye tekrar Mahkeme'nin vermiş olduğu ihtiyadi tedbir kararına uymayarak bu konudaki endişeleri arttırmıştır.

Türkiye'nin kararı uygulama konusundaki direncinin sistemin geleceğine dair oldukça kritik önem taşıdığının Avrupa Konseyi'ndeki en üst siyasi düzeyde farkına varılması, Mahkeme kararlarının uygulanma sürecinin yeniden değerlendirilmesini hızlandırmıştır.⁷ Bu yıllarda, Avrupa Konseyi taraf devletlerin Mahkeme kararlarını uygulama konusunda işbirliği yapmayı açıkça reddetme ikilemiyle karşı karşıya kalmış ve otoritesini gösterecek araçlara sahip olmadığını fark etmiştir. Bu durum, kararların uygulanması mekanizmasının büyük bir reforma ihtiyacı olduğunu göstermiştir.

Süreç içerisinde, kararların uygulanması sistemine dair sorunlar AİHS'ye taraf devletler arasında yaygın bir durum haline gelmiştir. Türkiye dışında diğer üye devletlerin de gerekli üç aylık süre içinde kararları sistematik olarak uygulamadıkları ve bu süreci birkaç yıl uzattıkları vurgulanmalıdır. Dokuzu aynı zamanda AB üyesi olan on üç üye devlet (Bulgaristan, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Litvanya,

³ AİHM, *Loizidou / Türkiye*, no. 15318/89, 18 Aralık 1996.

⁴ Marmo, s. 238-241.

⁵ Bakanlar Komitesi (Committee of Ministers), **Interim Resolution concerning the judgment of the European Court of Human Rights of July 1998 in the case of Loizidou against Turkey**, Interim Resolution DH 105/2000.

⁶ AİHM, *Mamatkulov and Askarov/Türkiye*, no. 46827/99 ve 46951/99, 4 Şubat 2005.

⁷ Venedik Komisyonu, (European Commission for Democracy through Law), **Draft Opinion on the Implementation of the Judgments of the European Court of Human Rights**, 209/2002, CDL-DI (2002), 1.

Moldova, Rusya (üyeliği sona ermeden önceki dönemde), Polonya, Romanya, Ukrayna, Birleşik Krallık ve Türkiye) kararların uygulanması noktasında özellikle sorun yaratan ülkeler olarak gösterilmektedir.⁸

Bu dönemde Avrupa Konseyi, AİHM kararlarının uygulanmasının AİHS'in etkisi ve geleceği için olduğu kadar kendisinin geleceği için de merkezi bir öneme sahip olduğunu kabul etmiştir.⁹

Bu bağlamda AİHS'de ek protokollerle yapılacak reformlarla Mahkeme kararlarının uygulanması sisteminin revize edilmesi gündeme gelmiştir. Başlangıçta, Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerin korunmasına ilişkin bu sistemde üç Avrupa Konseyi organı yer almaktadır: Mahkeme, Komisyon ve Bakanlar Komitesi. Bu mekanizma, 1994'te imzaya açılan ve 1998 yılında yürürlüğe giren Ek Protokol 11 ile Komisyon'un kaldırılmasının ardından Mahkeme ve Bakanlar Komitesi arasında yeniden ikili bir görev dağılımı yapılarak tekrar düzenlenmiştir. Ek Protokol 11'in hükümleri uyarınca AİHM, Komisyon ile birleşmiştir ve artık yargılama sürecinin son aşamasında Bakanlar Komitesi'nin müdahalesine ihtiyaç duymayan bir yapıya kavuşturulmuştur. Sonuç olarak, Sözleşme'nin yargısal uygulaması mekanizması yalnızca adli gerekçelerle hareket eden Mahkeme'nin, kararların uygulanması kontrol sistemi ise siyasi yapı altında hareket eden Bakanlar Komitesi'nin sorumluluğuna verilmiştir.¹⁰ Daha açık bir deyişle, Mahkeme kararlarının uygulanması sorumluluğu, denetleme görevi üstlenen Bakanlar Komitesi'ne geçmiştir.¹¹ Ancak gelişmeler yalnızca bununla sınırlı kalmamıştır. Ek Protokol 11'in Sözleşme sistemine getirdiği tarihi nitelikteki yapısal değişiklikler kararların uygulanması konusunda oluşan tereddütleri ortadan kaldırmaya yetmemiş ve Avrupa Konseyi tarafından bu konuda yeni çalışmalara başlanılmıştır.

⁸ E. Jurgens, Committee on Legal Affairs and Human Rights, **Implementation of judgments of the European Court of Human Rights - Introductory memorandum**, Parliamentary Assembly, AS/Jur 35/2005, Section II.

⁹ Venedik Komisyonu, **Draft Opinion on the Implementation of the Judgments**, s. 2; Avrupa Konseyi, **Explanatory Report to Protocol 14**, para. 6.

¹⁰ Marmo, s. 245.

¹¹ L. F. Zwaak, "Chapter III", Editörler : P. van Dijk, G.J.H. van Hoof, **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, 3. Baskı, 2023, s. 97-193.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2000 yılında, 10. oturumda, Mahkeme kararlarının yavaş uygulanmasına ilişkin endişelerini şu şekilde dile getirmiştir: “*Meclis, bazı kararların uygulanmasının, Sözleşme'nin işlediği elli yıl boyunca elde edilenleri değersizleştirmekle tehdit eden önemli sorunlara neden olmasından endişe duymaktadır. Mahkeme'nin bazı kararları birkaç yıl geçmesine rağmen hala uygulanmamıştır.*”¹² Bu tespitle yola çıkan Parlamenterler Meclisi, kararların uygulanmasına ilişkin sorumluluğun ilkesel olarak üye devletlere ait olması gerektiğini belirtmekle birlikte, sistemin nasıl iyileştirilebileceğini irdelemeye başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak, davalı devletlerin sorunu daha kolay tespit edebilmesi ve çözebilmesi için dili daha açık ve hedef odaklı kararların yayınlanması konusunda Mahkeme'nin bir sorumluluğu olduğunu belirlemiş; ikinci olarak, Bakanlar Komitesi'nin kararların uygulanmasını denetlerken daha fazla diplomatik ve siyasi baskı uygulaması gerektiğini vurgulamıştır.¹³

Nihayetinde, Mahkeme kararlarının uygulanma etkililiğini artırmak amacıyla Avrupa Konseyi tarafından iki önemli girişimde bulunulmuştur. Sözleşme'nin kurumsal ve hukuki yapısına yeni değişiklikler getiren Ek Protokol 14 bu kapsamda 2004 yılında yürürlüğe girmiş ve 2005 yılında insan hakları ve AİHS alanında uzmanlardan oluşan bir grup olan Akil Kişiler Grubu, bu konuda detaylı tavsiyelerde bulunması amacıyla kurulmuştur.¹⁴

Bu süreçte, Bakanlar Komitesi'nin rolü ve işleyişi EK Protokol 14 ile AİHS 46. maddeye eklenen yeni paragraflarla güçlendirilmiştir. Değiştirilen 46. madde uyarınca, Mahkeme ile Bakanlar Komitesi arasında koordine edilecek bir kararların uygulanmasını denetleme süreci çerçevesinde Mahkeme'den kararın açıklanmasının istenmesi ve ihlal prosedürü düzenlenmiştir. AİHS 46(3). Maddeye göre ve Parlamenterler Meclisi'nin 1226 sayılı kararı¹⁵ doğrultusunda Bakanlar Komitesi, bir

¹² Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, **Execution of judgments of the European Court of Human Rights Resolution 1226/2000**, para. 5.

¹³ *Ibid.* para. 6.

¹⁴ V. Starace, “Modifications provided by Protocol No. 14 Concerning Proceedings Before the European Court of Human Rights”, **The Law and Practice of International Courts and Tribunals**, no. 5, 2006, s. 183.

¹⁵ Dipnot 12.

kararın anlamının açık olmadığı tespit edildiği durumlarda Mahkeme'ye açıklanması isteğiyle kararı geri gönderebilir hale gelmiştir. Bakanlar Komitesi ile ilgili devlet arasındaki iletişimde, kararın uygulanması için kararı açıklığa kavuşturmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.¹⁶ 46. maddenin 4. ve 5. paragraflarında ise, Bakanlar Komitesi'ne taraf devlete kararları uygulama yükümlülüğünü bildirme ve davalı devletin uygulamayı reddettiğinin tespit edilmesi durumunda Mahkeme'ye ihlal prosedürü kapsamında başvurma yetkisi verilmiştir.

Ek Protokol 14 ile gelen değişiklikler sonrasında Mahkeme'nin kararlarının bağlayıcılığını ve uygulanmasını düzenleyen 46. maddenin son hali aşağıdaki gibi olmuştur:

“Madde 46¹⁷

Kararların bağlayıcılığı ve infazı

- 1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.*
- 2. Mahkeme'nin kesinleşen kararı, infazını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.*
- 3. Bakanlar Komitesi, kesinleşen bir kararın infazının denetlenmesinin, söz konusu kararın yorumundan kaynaklanan bir zorluk nedeniyle engellendiği kanaatinde ise, bu yorum konusunda karar vermesi için Mahkeme'ye başvurabilir. Mahkeme'ye başvurma kararı, Komite toplantılarına katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınır.*
- 4. Bakanlar Komitesi, bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın, taraf olduğu bir davada verilen kesin karara uygun davranmayı reddettiği görüşünde ise, ilgili Taraf'a ihtarla bulunduktan sonra, Komite toplantılarına katılmaya yetkili temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınacak bir*

¹⁶ Avrupa Konseyi, **Explanatory Report to Protocol 14**, chapter 3.

¹⁷ Türkçe çeviri için alıntılanan kaynak : Anayasa Mahkemesi, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (11. ve 14. Protokollerle Değiştirilen Metin)**, Avrupa Antlaşmaları Serisi, no. 5, Haziran 2010, https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf, (erişim tarihi : 17 Mayıs 2024).

kararla, ilgili Taraf'ın 1. fıkra da öngörülen yükümlülüğünü yerine getirmediği meselesini Mahkeme'ye intikal ettirebilir.

5. Mahkeme 1. fıkranın ihlal edildiğini tespit ederse, alınacak önlemleri değerlendirmesi için davayı Bakanlar Komitesi'ne gönderir. Mahkeme, eğer 1. fıkranın ihlal edilmediğini saptarsa, davayı, incelemesine son verecek kararı alması için Bakanlar Komitesi'ne iletir.”

Dolayısıyla, kararın uygulanması yükümlülüğüne taraf devletlerin uymadığına yargısal gerekçelerle karar vermek AIHM Büyük Daire'nin görevi haline gelmiş, ancak uygulama tedbirlerinin belirlenmesi ve takibi siyasi nitelikte kalmaya devam etmiş ve Bakanlar Komitesi'ne bırakılmıştır. Büyük Daire davayı esastan yeniden açmayacağı gibi uygulamama durumunun tespiti halinde hükmedebileceği toptan veya sürekli ödeme niteliğinde herhangi bir mali ceza da öngörülmemiştir.¹⁸ Bu kapsamda, Büyük Daire, ancak kararın uygulanmasını güvence altına almak amacıyla 46. maddenin 1. paragrafında öngörülen Sözleşme'ye taraf devletin Mahkeme kararlarına uyma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği konusunda özel amaçlı ve dar konulu bir yargılama yürütecektir.¹⁹ 46. madde paragraf 5 uyarınca ise, Mahkeme eğer Sözleşme'ye taraf devletin kararını uygulamadığını tespit ederse dosyayı tekrar Bakanlar Komitesi'ne gerekli yaptırımları görüşmek üzere geri gönderecektir. Büyük Daire tarafından yapılacak bu özel yargılamanın oluşturacağı siyasi baskının, Mahkeme'nin ilk kararının ilgili devlet tarafından uygulanmasını güvence altına almak için yeterli olacağı düşünülmüştür.²⁰

Bununla birlikte, yaptırım mekanizması yine de sadece Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesi uyarınca (3. maddeye atıfla) prosedüre konu ilgili üye devletin oy kullanma hakkının askıya alınması veya kararların uygulanmasını reddeden devletin Avrupa Konseyi üyeliğinden çekilmeye davet edilmesine bağlı kalmaya devam etmektedir. Yine de, oy hakkını askıya alma veya üyelikten çekilmeye davet etmenin, ihlalde bulunan üye devletteki bireylerin insan haklarının

¹⁸ Avrupa Konseyi, **Explanatory Report to Protocol 14**, para. 99.

¹⁹ *Ibid.*, para. 100.

²⁰ *Ibid.*

korunma durumu açısından istenmeyen bir ters etki yaratacağı düşünüldüğünden, Avrupa Konseyi ve özel olarak Bakanlar Komitesi'nin bu yaptırımlara karar verilmesinde oldukça ihtiyatlı davranması gerektiği belirtilmektedir.²¹

Yeni haliyle 46. maddenin genel amacı, kararlardan kaynaklanan yükümlülöklere uymaları ve ihlallerin tekrarlanmasını önlemeleri için Sözleşme'ye taraf devletler üzerinde istikrarlı ve kalıcı bir baskı oluşturmaktır. Bu kapsamda Ek Protokol 14, Mahkeme'yi ve Bakanlar Komitesi'ni taraf devletlerin iç hukuk sistemlerinde sistemik sorunlar içeren davalara öncelik vermeye davet etmektedir.²² Ancak getirilen yeni prosedürlerin işlevselliği konusunda doktrinde birçok haklı eleştiriye rastlamak mümkündür.²³ Bu eleştirilere, aşağıda incelenecek konuların kapsamı çerçevesinde detaylı olarak değinilecektir.

AİHM kararlarının uygulanması mekanizmasına yönelik getirilen değışiklik ve yeniliklerin tarihi olarak incelenmesinin ardından, bu altyapı çerçevesinde, mevcut yapıda Bakanlar Komitesi'nin işleyişı, çalışma şekli ve prosedürlerini detaylı bir şekilde ortaya koymak gerekmektedir. Bu inceleme, söz konusu kontrol mekanizmasının zayıf yönlerini tespit etmeyi ve bu tezin başlıca odağı olan ilgili sorunlara yönelik çözüm önerilerini kapsamlı bir altyapı ile sunabilmeyi sağlayacaktır.

²¹ *Ibid.*

²² L. Caflisch, "The Reform of the European Court of Human Rights: Protocol No. 14 and Beyond", **European Human Rights Law Review**, no. 4, 2004; M. A. Beernaert, "Protocol 14 and New Strasbourg procedures: towards greater efficiency? And at what price?", **European Human Rights Law Review**, no. 4, 2004.

²³ Bu eleştirilere örnek olarak, bkz : Marmo, s. 250-253.

B- AİHS 46. Madde Kapsamında Kararların Uygulanması Sistemi :

1- AİHM Kararlarının Uygulanması Yöntemleri :

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 46. madde 1. paragraf, sözleşmeye taraf devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını uygulama yükümlülüğünü düzenleyen ana düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından 2001 yılında kabul edilen Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni’ne²⁴ uygun olarak²⁵, uluslararası haksız fiile son verme, zararı giderme ve gelecekteki benzer ihlalleri önleme gibi özel yükümlülüklerle ayrılmış olan bu genel yükümlülüğü yerine getirmek için devletlerin bireysel ve genel tedbirler almaları gerekmektedir. Bu tedbirler, Avrupa’da insan haklarının korunması açısından ilk olarak, bireylerin Sözleşme’deki haklarının gerçekten korunmasını sağlaması; ikinci olarak ise, Mahkeme nezdinde tekrar eden ve aynı ihlalden kaynaklanan davaların açılmasını önlemesi yoluyla Mahkeme’nin işleyişinin devamlılığını sağlaması bakımından büyük önem arz etmektedir.²⁶

Sözleşme’ye taraf devletlerin, Mahkeme kararlarını “iyi niyetle” uygulama yükümlülüğü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, Mahkeme kararlarının uygulanması kararın ruhuna ve lafzına uygun olacak şekilde, hukukun etrafından dolanma şekline bürünmeden yerine getirilmelidir.²⁷

²⁴ Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, Responsibility of States for Internationally Wrongful Act, General Assembly Resolution 56/83, 12 Aralık 2001, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

²⁵ AİHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 81-89; AİHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 102.

²⁶ J. Polakiewicz, “The execution of judgments of the European Court of Human Rights”, Editörler : R. Blackburn, J. Polakiewicz, **Fundamental rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its member states, 1950-2000**. Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 56.

²⁷ X-B. Ruedin, **L’exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme: procédure, obligations des Etats, pratique et réforme**, Bruylant, Brüksel, 2009, s. 12; Ayrıca, Mahkemenin “iyi niyetli” uygulama konusunda yaptığı vurgulamalar için, bkz. : AİHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 214; AİHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 169.

Marckx / Belçika kararında²⁸ Mahkeme, kararlarının esasen beyan edici nitelikte (*declaratory*) olduğunu açıkça belirtmiştir.²⁹ Bu ifade, devletlerin bu kararları uygulamak için gerekli araç ve tedbirleri seçmekte takdir marjları içerisinde özgür oldukları anlamına gelmektedir. Ancak bu özgürlük mutlak bir özgürlük olmayıp, AİHS 46. madde 2. paragraf uyarınca Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabidir.³⁰ Ortada bir sonuç yükümlülüğü bulunmakta ve bu sonuç yükümlülüğünün temeli, Mahkeme'nin, kural olarak, devletlerin kararları uygulamak için hangi özel bireysel ve/veya genel tedbirleri almaları gerektiğini önerme³¹ (adil tazminat hariç) veya idari, adli veya diğer makamlar tarafından alınan yasal hükümleri veya bireysel kararları iptal etme, yürürlükten kaldırma veya değiştirme yetkisine sahip olmamasına³² dayanmaktadır. Ancak aşağıda değinileceği üzere Mahkeme'nin bu kurala istisna olarak vermiş olduğu kararlarda, taraf devletlerce alınması gereken tedbirleri açıkça kararın hüküm veya gerekçesi içerisinde belirttiği, nispeten yeni gelişen bir uygulaması da söz konusudur.

a- Bireysel Tedbirler :

Mahkeme tarafından Sözleşme'nin ihlal edildiğinin tespit edilmesinin ardından taraf devletlerin alması gereken ilk tedbir türü olan bireysel tedbirler; devam eden ihlale son vermek, eski hale iade (*restitutio in integrum*) sağlamak ve

²⁸ AİHM, *Marckx / Belgium*, no. 6833/74, 13 Haziran 1979, para. 58.

²⁹ D. Harris, M. O'Boyle, E. Bates, C. M. Buckley, **Law of the European Convention on Human Rights**, 5. Baskı, Oxford University Press, Oxford., 2023, s. 862.

³⁰ V. Esposito, "La liberté des Etats dans le choix des moyens de mise en oeuvre des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme", **Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme**, 2003, s. 834.

³¹ R. White, C. A., Ovey, **The European Convention on Human Rights**, 8. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2020, s. 44; E. Lambert, **Les effets des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, contribution à une approche pluraliste du droit européen des droits de l'Homme**, Bruylant, Brüksel, 1999, p. 115.

³² T. Barkhuysen, M. Van Emmerik, "A comparative view on the execution of the judgments of the European Court of Human Rights", Editörler : T. A. Christou, J. P. Raymond, **European Court of Human Rights, remedies and execution of judgments**, British Institute of International and Comparative Law, Londra, 2005, s. 3; D. Harris, M. O'Boyle, E. Bates, C. M. Buckley, s. 862; E. Lambert, s. 115; J. Polakiewicz, s. 66; Ruedin, s. 97.

Mahkeme tarafından hükmedilmesi halinde adil bir tazminat ödemek şekilde üç ana başlık altında toplanabilir.³³

i- Devam Eden İhlale Son Vermek :

AİHS hükümlerinin devam eden şekilde ihlal edildiğinin tespit edilmesi halinde, taraf devletler Sözleşme'nin 46. maddesi 1. paragrafı (kararlara uyma yükümlülüğü) ve 1. maddesi (insan haklarına saygı gösterme genel yükümlülüğü) uyarınca söz konusu devam eden ihlale son vermek zorundadırlar.³⁴ Bu duruma bir örnek olarak, *Maestri / İtalya* kararında Mahkeme'nin başvurucunun kariyerinin gelişmesine engel teşkil eden ve toplanma özgürlüğü hakkının (AİHS 11. madde) ihlal edilmesine neden olan devam eden nitelikteki disiplin cezasının kaldırılması gerektiğini belirtmesi verilebilir.³⁵

ii- Eski Hale İade (*restitutio in integrum*) :

Diğer ve asıl bireysel yükümlülük, Sözleşme'nin 46. maddesi 1. paragrafına dayanan eski hale iadedir (*restitutio in integrum*). Uluslararası kamu hukuku kapsamında devletlerin uluslararası haksız fiillerini telafi etme yükümlülüğünün AİHS çerçevesindeki karşılığı olan bu yükümlülük,³⁶ Sözleşme sisteminde 41. madde gereğince Mahkeme tarafından adil tazminattan öncelikli olarak değerlendirilmektedir. Ancak eski hale iadenin mümkün olmaması durumunda adil tazminata hükmedilmektedir. Mahkeme, *Pampamichalopoulos / Yunanistan* davasında, telafinin “*mümkün olduğunca ihlalden önceki durumu geri getirecek şekilde*” yapılması gerektiğini açıklamış³⁷ ve ardından *Brumarescu / Romanya*

³³ D. Forst, **The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights: Limits and Ways Ahead**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Leuven, 2012, s. 13.

³⁴ Ruedin, s. 125; Lambert, s. 107.

³⁵ AİHM, *Maestri / İtalya*, Büyük Daire, no. 39748/98, 17 Şubat 2004, para. 47.

³⁶ C. Paraskeva, **The relationship between the domestic implementation of the European Convention on Human Rights and the ongoing reforms of the European Court of Human Rights (with a case study on Cyprus and Turkey)**, Intersentia, Antwerp, 2010, s. 85

³⁷ AİHM, *Papamichalopoulos / Yunanistan*, no. 14556/89, 31 Kasım 1995, para. 37-39.

kararında “*eski hale iadenin, başvurucuyu ihlal gerçekleşmemiş olsaydı kendisini bulacağı konuma getirmeyi amaçlaması gerektiğini*” belirtmiştir.³⁸

iii- Adil Tazminat :

Devletlerin bireysel tedbirlere ilişkin üçüncü yükümlülüğü, Sözleşme'nin 41. maddesinde ifade edildiği üzere, adil tazminat ödemektir :

“Madde 41³⁹

Adil tazmin

Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeciler Taraf'ın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırılabiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder.”

Mahkeme, 41. maddeye dayanarak adil tazminata hükmettiğinde, taraf devletler üç ay içinde bu adil tazminatı ödemekle yükümlüdür.⁴⁰ Bununla birlikte, adil tazminat kararı eski hale iadenin bir parçası olup, başvuru için bir hak teşkil etmez, zira Mahkeme ihlal tespitinin kendi başına yeterli bir adil tazmin teşkil ettiğine karar verebilir.⁴¹ Başka bir deyişle, masraf ve harcamalar, maddi ve manevi tazminatlar olmak üzere üç olası başlık altında adil tazminata hükmedilmesi Mahkeme'nin takdirine bırakılmıştır.⁴² Bunun yanı sıra, başvuruçunun bu meblağı alabilmesi için bir yandan ihlal ile zarar arasında nedensellik bağı olduğunu

³⁸ AİHM, Brumarescu / Romanya, no. 28342/95, 23 Ocak 2001, para 19.

³⁹ Türkçe çeviri için alıntılanan kaynak : Anayasa Mahkemesi, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (11. ve 14. Protokollerle Değiştirilen Metin)**, Avrupa Antlaşmaları Serisi, no. 5, Haziran 2010, https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf, (erişim tarihi : 17 Mayıs 2024).

⁴⁰ T. Barkhuysen, M. Van Emmerik, s. 14.

⁴¹ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, s. 857; L. Wildhaber, **The European Court of Human Rights, 1998-2006: history, achievements, reform**, Engel, Kehl, 2006, s. 138.

⁴² Ruedin, s. 174; Wildhaber, s. 5.

kanıtlaması, diğer yandan da zamanında, yargılama sürecinde en geç taraf devlet hükümetinin görüşlerini sunmasından sonra, talepte bulunması gerekmektedir.⁴³

Ancak Mahkeme içtihadına göre ayrıca, taraf devletlerin 41. madde uyarınca adil tazminatı ödemelerinin 46(1). madde kapsamındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeleri için yeterli olmayabileceğine işaret etmek gerekir. Örneğin, *Scozzari ve Giunta Scordino (No. 1) / İtalya*⁴⁴ ve daha sonra *Hirsi Jamaa ve diğerleri / İtalya*⁴⁵ gibi davalarda da teyit edildiği üzere, “*Mahkeme'nin bir ihlal tespit ettiği bir karar, davalı Devlete sadece adil tazmin yoluyla hükmedilen meblağları ilgililere ödeme yükümlülüğü değil, aynı zamanda Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabi olarak, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlale son vermek ve etkilerini mümkün olduğunca gidermek için iç hukuk düzeninde benimsenecek genel ve/veya uygunsu bireysel tedbirleri seçme yükümlülüğü de yüklemektedir.*” Bu kapsamda anlaşılmaktadır ki Mahkeme, taraf devletlerin iç hukuk düzenlerinin Sözleşme ile uyumlu olmasını sağlamak için uygun tedbirleri alma yükümlülüğünde ısrar etmekte, adil tazminatı adeta ek ve bir nevi “cezalandırıcı” bir yükümlülük olarak kullanmaktadır.⁴⁶

b- Genel Tedbirler :

Mahkeme'nin esasa dair ihlal bulduğu karardan sonra Sözleşme'ye taraf devletlerin kararı uygulamak için alması gereken diğer tedbir türü ise genel tedbirlerdir. Bu kapsamdaki tedbirler, söz konusu ihlalin tekrar gerçekleşmesini önlemek için taraf devlet tarafından alınan, yargının yanı sıra yasama ve idari yapının dahlini de gerektiren tedbirlerdir.

⁴³ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, s. 857.

⁴⁴ AİHM, *Scozzari ve Giunta / İtalya*, no. 39221/98 ve 41963/98, 13 Temmuz 2000, para. 249.

⁴⁵ AİHM, *Hirsi Jamaa ve diğerleri / İtalya*, Büyük Daire, n. 27765/09, 23 Şubat 2012, para. 208.

⁴⁶ Forst, s. 15

Sözleşme'nin gelecekte benzer şekilde ihlal edilmesini önlemek için genel tedbirler alma yükümlülüğü nispeten yenidir⁴⁷ ve Mahkeme kararlarının doğrudan etkiden (*direct effect*) yoksun olmasıyla gerekçelendirilmektedir.⁴⁸ Hukuki temelini ise AİHS 1. ve 46. madde ile genel uluslararası kamu hukuku kurallarında bulmaktadır.⁴⁹ Sözleşmeye taraf devletlerin bu yükümlülüğe uyması için Mahkeme tarafından tespit edilen yapısal ve sistemik sorunlara çözüm bulmaları gerekmektedir.⁵⁰ Genel tedbirler alma yükümlülüğüne uymak için taraf devletler, öncelikle ihlalin bir normdan mı, bir idari karardan mı, bir içtihadattan mı yoksa bir ulusal uygulamadan mı kaynaklandığını tespit etmeli ve ihlalin hangi makama atfedilebileceğini bulmalıdır.⁵¹ *Marckx / Belçika*⁵² davasında ifade edildiği üzere, taraf devletlerin karardan önce mevcut olan durumu düzeltmeleri gerekmeseydi de Sözleşmeyi ihlal eden hukuki düzenleme ve durumu artık uygulamamaları ve hukuk düzenleri Sözleşmeye uygun hale getirilene kadar geçici tedbirler almaları gerekmektedir.⁵³ Bunun yanı sıra, Mahkeme kararlarında gerekli genel tedbirin alınması için bazı istisnai durumlarda bir son tarih belirtebilmektedir.⁵⁴

Bunun yanı sıra, kural olarak, yalnızca davaya taraf olan devlet Mahkeme'nin kararıyla bağlıdır ve bu nedenle genel önlemler alma yükümlülüğü bu taraf devlete aittir.⁵⁵ Ancak bugüne kadar gelmiş uygulamada, bazı taraf devletlerin AİHM'nin diğer devletler aleyhine verdiği kararların ardından yasalarını veya uygulamalarını değiştirdiklerini ve yerel mahkemelerin Mahkeme içtihadında ifade edilen Sözleşme

⁴⁷ E. Bates, **The evolution of the European Convention of Human Rights**. Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 419.

⁴⁸ Paraskeva, s. 90; Marmo, s. 242-243.

⁴⁹ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, s. 31; Ruedin, s. 203.

⁵⁰ Lambert, s. 112.

⁵¹ Ruedin, s. 220.

⁵² AİHM, *Marckx / Belçika*, 13 Temmuz 1979, para. 58.

⁵³ Paraskeva, s. 90.

⁵⁴ Örnek olarak, 6 aylık bir uygulama süresi için, bkz. : AİHM, *Greens ve M.T. / Birleşik Krallık*, no. 60041/08 ve 60054/08, 23 Kasım 2010, Hüküm kısmı para. 6(a).

⁵⁵ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, s. 31; Ruedin, s. 31.

yorumunu dikkate aldıkları da gözlemlenmektedir.⁵⁶ Bu nedenle, ifade edilebilir ki; AİHM kararları yasa koyucular ve yerel mahkemeler üzerinde yönlendirici ve önleyici bir etkiye sahip olabilmektedir, çünkü devletler söz konusu genel tedbirleri önceden kendileri almamaları durumunda Mahkeme tarafından gelecekte kendilerine karşı açılacak benzer bir davada olası bir ihlal kararına hükmedilmesi riskiyle karşı karşıya olduklarının farkındadırlar.⁵⁷ Söz konusu husus, Mahkeme kararların “*erga omnes*” etkisi olarak ifade edilmekte ve bu etki, Sözleşme'nin 1. maddesi kapsamındaki hakları “güvence altına alma” yükümlülüğüne dayandırılmaktadır.⁵⁸ Başka bir deyişle, taraf devletler Sözleşme'deki hakları “güvence altına alırken” Mahkeme'nin içtihadını ve Sözleşme'yi nasıl yorumladığını dikkate almalıdırlar.⁵⁹

Örneğin, Fransa, Mahkeme içtihadında yorumlandığı şekliyle 6. maddenin gerekliliklerine uymak amacıyla, gözetimdeki sanığın özellikle avukata erişim hakkına ilişkin olarak ceza kanununda değişiklik yapmıştır.⁶⁰ Bu değişikliğin temelinde ise Mahkeme'nin, *Salduz / Türkiye*⁶¹ kararında, söz konusu bir kısıtlamayı haklı kılan nedenler olmadıkça, şüphelinin polis tarafından ilk sorgulanmasından itibaren avukata erişiminin sağlanması gerektiğini ifade eden kararı bulunmaktadır.⁶² Salduz kararından hemen sonra verilen *Dayanan / Türkiye*⁶³ davasında ise Mahkeme, savunma haklarını genişleterek sadece sorgulama sırasında değil, gözetimine alınır alınmaz avukata erişimi güvence altına almıştır. AİHM, Fransa'da söz konusu yasa değişikliği yapıldığı süreçte, Ekim 2010'da, *Brusco / Fransa*⁶⁴ kararında yasa

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Forst, s. 20.

⁵⁸ Barkhuysen, Van Emmerik, s. 19; AİHM, Maestri / İtalya, Büyük Daire, 17 Şubat 2004, para. 47.

⁵⁹ G. Cohen-Jonathan, “Quelques considerations sur l'autorité des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme”, Editörler : G. Cohen-Jonathan, ve diğerleri, **Liber Amicorum Marc-André Eissen**. Bruylant, Brüksel, 1995, s. 53.

⁶⁰ Forst, s. 98, dipnot: 98.

⁶¹ AİHM, Salduz / Türkiye, Büyük Daire, no. 36391/02, 27 Kasım 2008, para 55.

⁶² Forst, s. 24.

⁶³ AİHM, Dayanan / Türkiye, no. 7377/03, 13 Ekim 2009, para. 32.

⁶⁴ AİHM, Brusco / Fransa, no. 1466/07, 14 Ekim 2010.

koyucuya yasanın nasıl değiştirileceği konusunda yol göstermiş ve Nisan 2011'deki yasa değişikliği bu kararlar ışığında hayata geçmiştir.⁶⁵

2- AİHM Kararlarının Uygulanmasına İlişkin Denetim Sisteminin Kurumsal Yapısı :

AİHS'in 46(2) maddesi uyarınca, Bakanlar Komitesi⁶⁶, Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetiminden “doğrudan” ve “tek” yetkili biçimde sorumlu olan Avrupa Konseyi organıdır. Bakanlar Komitesi, Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetiminden sorumlu yargısal olmayan bir organdır ve üye devletlerin insan haklarını koruma konusunda kolektif sorumluluğu esasına göre siyasi/diplomatik müzakereler yoluyla çalışmaktadır.⁶⁷ Bakanlar Komitesi, kararların uygulanmasının denetlenmesinde başat rolü oynamaya devam ederken, ayrıca Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiserliği gibi diğer organlar da bu konuda aktif bir rol üstlenmeye başlamışlardır.

Ek Protokol 14'ün kabulü sonrasında, bu Protokol ve önceliklerine paralel olarak Bakanlar Komitesi tarafından yeni Çalışma Yöntemleri⁶⁸ kabul edilmiştir ve bu Yöntemler Ocak 2011'den itibaren uygulanmaktadır. Bu kapsamda, yeni araçlar

⁶⁵ Forst, s. 24.

⁶⁶ Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin siyasi/diplomatik nitelikteki karar alıcı organıdır. Avrupa Konseyi'ne üye 46 devletin dışişleri bakanları veya onların atadığı daimi temsilcilerinden (bakan yardımcıları) oluşmaktadır. Kendine ait bir sekreteryası bulunan Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin temel değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına üye devletlerin uyumluluğunu denetlemektedir. Üye devlet temsilcileri arasında eşitler-arası bir diyalog ortamı oluşturarak, söz konusu değerlere yönelik sorunlara ortak çözümler üretmeye çalışmaktadır. Yılda bir kez bakanlar düzeyinde ve yaklaşık 30-35 kez daimi temsilciler düzeyinde toplanmaktadır. Bakanlar Komitesi'nin görevleri Avrupa Konseyi Statüsü'nün IV. Bölümünde düzenlenmektedir. Parlamenterler Meclisi ile ortaklaşa yürüttüğü siyasi/diplomatik faaliyetlerinin yanı sıra Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi konusunda tek yetkili organdır. Bakanlar Komitesi'nin yapısı, işleyişi ve görevleri hakkında daha detaylı bilgi için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/cm/about-cm>, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

⁶⁷ R. Harmsen, “The reform of the Convention system: institutional restructuring and the (geo-) politics of human rights”, Editörler : J. Christoffersen, M. R. Madsen, **The European Court of Human Rights between Law and Politics**, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 135.

⁶⁸ Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system**, CM/Inf/DH(2010)37, 6 Eylül 2010, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a327f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a327f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), (erişim tarihi: 18 Haziran 2024).

Bakanlar Komitesi'ne sorunlar ortaya çıktığında kararların uygulanmasını hızlandırmaya yönelik yeterli olmasa da yeni imkanlar sunmaktadır.

Bu yeni yöntemler doğrultusunda, 2006 ve 2017 yıllarında revize edilen Bakanlar Komitesi'nin çalışma kuralları⁶⁹, “İnsan Hakları Toplantıları”⁷⁰ (*Human Rights Meetings*) sırasında adil tazminatın ödenmesi ile bireysel ve genel tedbirlerin kabul edilmesini⁷¹ kontrol edecek prosedürleri belirlemektedir. Süreç esnasında ara kararlar (*interim resolutions*) ile kararların uygulanma sürecini takip eden Bakanlar Komitesi, uygulama sürecinden tatmin edici sonuç aldığı kanısına vardığında bir nihai kararla⁷² (*final resolution*) denetimi sonlandırmaktadır.

a- İkili Takip Prosedürü (*Twin-track procedure*) :

2010 yılında Bakanlar Komitesi, daha şeffaf ve etkili bir denetim sistemi oluşturmak amacıyla 2004 yılındaki Çalışma Yöntemleri'ni iki aşamalı bir prosedürle değiştirmiştir.⁷³

Başlangıçta, davalar kural olarak birinci yol olan “standart prosedür” (*standard procedure*) kapsamında sınıflandırılmaktadır. Bu prosedür kapsamında Bakanlar Komitesi, denetimini davalı devletin bir eylem planı (*action plan*) veya eylem raporu (*action report*) sunup sunmadığını doğrulamakla sınırlandırmaktadır.⁷⁴ Söz konusu “standart prosedür” kapsamında, Bakanlar Komitesi Sekreteryası, taraf

⁶⁹ **Bakanlar Komitesi Kuralları, Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements (adopted by the Committee of Ministers on 10 May 2006 at the 964th meeting of the Ministers' Deputies and amended on 18 January 2017 at the 1275th meeting of the Ministers' Deputies)**, 18 Ocak 2017, <https://rm.coe.int/16806eebf0>, (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

⁷⁰ Bakanlar Komitesi Kuralları (*Ibid.*), Kural (Rule) 2.

⁷¹ *Ibid.*, Kural (Rule) 6.

⁷² *Ibid.* Kural (Rule) 17.

⁷³ Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system**, CM/Inf/DH(2010)37, 6 Eylül 2010, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a327f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a327f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), (erişim tarihi: 18 Haziran 2024).

⁷⁴ *Ibid.* para. 11-15.

devlet tarafından sunulan eylem raporunun kesin bir değerlendirmesini yapar ve uygulanan tedbirler neticesinde tatmin olunması durumunda Bakanlar Komitesi'ne davanın incelenmesini kapatacak nihai bir karar kabul etmesini önerir.⁷⁵ Eylem planı (*action plan*), davalı devletin Mahkeme'nin bir kararını uygulamak için almayı planladığı tedbirleri sunan bir plan iken eylem raporu (*action report*), Mahkeme'nin bir kararını uygulamak için davalı taraf devlet tarafından alınan önlemleri sunan ya da neden önlem alınmadığını veya neden daha fazla önlem alınmasına gerek olmadığını açıklayan bir rapordur.⁷⁶

Öte yandan, Bakanlar Komitesi istisnai olarak acil bireysel tedbirler gerektiren davaları, pilot kararları, önemli yapısal veya karmaşık sorunları gündeme getiren davaları ve devletlerarası davaları ikinci yol olan “geliştirilmiş prosedür” (*enhanced procedure*) kapsamında denetlemeye karar verebilmektedir.⁷⁷ Bu davaların denetimine “standart prosedür” kapsamındaki davalara göre öncelik verilir⁷⁸ ve Sekreteryaya, devletlerin eylem planlarını kabul etmelerine ve uygulamalarına yardımcı olmak amacıyla daha aktif bir rol üstlenir.⁷⁹

İkili takip prosedürünün ana fikri, özel bir zorluk öngörülmeleyen durumlarda Bakanlar Komitesi'nin iş yükünü hafifletmek ve aynı zamanda, taraf devletlerin Mahkeme kararlarını uygulamak için en uygun araçları seçme özgürlüğünü vurgularken Bakanlar Komitesi'nce yürütülen denetimin etkililiğini korumaktır.⁸⁰ Bu

⁷⁵ *Ibid.* para. 18.

⁷⁶ *Ibid.* para. 14; S. Cengiz, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Mayıs 2023, 235-246.

⁷⁷ Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system**, CM/Inf/DH(2010)37, 6 Eylül 2010, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a327f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a327f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), para. 10 ve 16-17, (erişim tarihi: 18 Haziran 2024).

⁷⁸ *Ibid.*, para. 14.

⁷⁹ *Ibid.*, para. 17.

⁸⁰ E. Lambert-Abdelgawad, “L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme”, **Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme**, 2011, n. 939, s. 945.

kapsamda, sadece “geliştirilmiş prosedür” altında Bakanlar Komitesi gerekli bireysel veya genel tedbirler hakkında taraf devlete yönlendirmede bulunabilir.⁸¹

Ayrıca, ikili takip prosedürü, Sözleşme'nin 39(4). maddesini değiştiren Ek Protokol 14'ün yürürlüğe girmesiyle yetkileri Mahkeme'nin tüm kararlarını kapsayacak şekilde genişletilen Bakanlar Komitesi tarafından dostane çözümlerin denetlenmesini de kapsamaktadır.⁸²

Bakanlar Komitesi, yeni çalışma sisteminin yürürlüğe girdiği tarihten hemen sonra 2012 yılında yayınladığı yıllık raporunda, iki aşamalı prosedürün kabul edilmesiyle birlikte Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetiminin daha etkili ve şeffaf hale geldiğini belirtmiştir.⁸³ Söz konusu, ikili takip sisteminin Bakanlar Komitesi'nin çalışma mekanizmasını hızlı ve işlevsel bir hale getirmiş olduğunu kabul etmek gerekse de⁸⁴, bu sistem ileride de detaylı bir şekilde irdeleneceği üzere, Mahkeme kararlarının uygulanmaması durumlarında sorunun çözüme kavuşturulması bakımından etkili ve sonuç odaklı çözüm üretecek bir yapıya sahip değildir. Bu konuda Bakanlar Komitesi ve genel olarak Avrupa Konseyi ellerindeki diğer prosedürel, siyasi ve hukuki araçları kullanmaya çalışsa dahi, bunların içinde bulunduğumuz dönemde yaşanan Mahkeme kararlarının uygulanmaması krizlerine tam bir çözüm üretilbildikleri söylenemez.

Bununla birlikte, doktrinde bazı yazarlara göre, Bakanlar Komitesi'nin uygulamaları, devletler tarafından kabul edilen veya önerilen bireysel ve genel tedbirleri artık daha yakından incelediğini göstermektedir. Gerçekten de Bakanlar Komitesi, bazen bu tedbirlerin tespit edilmesine aktif olarak katkıda bulunmakta,

⁸¹ S. S. Alcega, Le Contrôle de l'Exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme Suite au Processus d'Interlaken : l'Evolution technique d'un Mechanisme Politique, *Revue Québécoise de Droit International*, no. 27/2, 2014, s. 113.

⁸² Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system**, CM/Inf/DH(2010)37, 6 Eylül 2010, para. 5, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a327f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a327f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), (erişim tarihi: 18 Haziran 2024).

⁸³ Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights, Annual Report 2011**, Council of Europe, Strasbourg, 2012, s. 7.

⁸⁴ E. Lambert-Abdelgawad, 2011, s. 946.

bunların fiilen nasıl uygulandığını gösteren kanıtlar talep etmekte⁸⁵ ve devletlerin yeterli genel tedbirleri almak suretiyle gelecekteki ihlalleri önleme yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğini değerlendirmektedir.⁸⁶

Ayrıca, Bakanlar Komitesi önündeki usullerde yapılan reform, şeffaflık konusunda da gelişme sağlamıştır. Bu bağlamda, örneğin Bakanlar Komitesi artık sivil toplum örgütlerinden, ulusal insan hakları kurumlarından, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nden veya mağdurdan yazılı görüş ve bilgi kabul edebilmekte⁸⁷ ve hazırladığı yıllık raporları ve taraf devletler tarafından sunulan eylem planları gibi önünde bekleyen davaların yürütülmesine ilişkin belgeleri halka açık bir şekilde yayınlamaktadır.⁸⁸ Yine de, Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi prosedürü sırasında şeffaflık eksikliğine ilişkin endişeler doktrinde haklı olarak dile getirilmektedir.⁸⁹ Gerçekten de, aşağıda detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, özellikle Mahkeme kararlarının uygulanmasını reddeden taraf devletlere karşı izlenen prosedürlerde hangi usuli aracın ne zaman, hangi şartlar oluştuğunda ve nasıl kullanılacağına dair ciddi soru işaretleri yaratan bir tavır sergilenebilmekte, bu durum ise Bakanlar Komitesi'nin genel işleyişi ve çalışması konusunda şeffaflık eksikliğine delalet etmektedir.

⁸⁵ E. Lambert-Abdelgawad, **L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme**, Council of Europe, Strasbourg, 2. Baskı, 2008, s. 33.

⁸⁶ J-F. Flauss, "L'effectivité des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme: du politique au juridique ou vice-versa", **Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme**, 2009, n. 27, s. 32.

⁸⁷ Bakanlar Komitesi Kuralları, Rule 9.

⁸⁸ *Ibid.* Rule 5.

⁸⁹ M. Suchkova, "An analysis of the institutional arrangements within the Council of Europe and within certain Member States for securing the enforcement of judgments", **European Human Rights Law Review**, no. 448, 2011, s. 453.

b- Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme Kararlarının Uygulanması Bakımından Ek Protokol 14 Öncesinde de Sahip Olduğu Zorlayıcı Araçlar :

i- Diplomatik Baskı :

Öncelikle Bakanlar Komitesi, İnsan Hakları Toplantıları sırasında ve ayrıca başkanı arayıcılığıyla devlet yetkilileri arasındaki özel temaslar yoluyla Mahkeme kararlarının uygulanması bakımından isteksiz devlet üzerinde diplomatik baskı uygulayabilmektedir.⁹⁰ İki aşamalı prosedürde, uygulanma için bekleyen davalar sistematik olarak bir sonraki toplantı için Bakanlar Komitesi gündemine alındığından, söz konusu diplomatik/siyasi baskının arttırıldığı söylenebilir.⁹¹

Bununla birlikte, ikili takip prosedürünün etkililiği, taraf devletlerin Dışişleri Bakanları veya onların atamış olduğu daimi temsilcilerden oluşan Bakanlar Komitesi üyelerinin salt siyasi iradesine bağlıdır.⁹² Söz konusu siyasi niteliğin, taraf devletlerin Mahkeme kararlarının icrası konusunda birbirlerine siyasi/diplomatik baskı yapmaları durumunda, gelecekte benzer bir durumla kendilerinin de muhattap olabileceği olasılığı karşısında, gereken dışında veya bundan daha az baskı ile hareket etmelerine neden olduğu ileri sürülmektedir.⁹³

Daha yapıcı bir perspektiften bakıldığında, Bakanlar Komitesi, kararların uygulanması sürecinde kendilerine yardımcı olmak amacıyla ulusal makamlarla çeşitli işbirlikleri de geliştirebilmektedir. Örneğin, 2011 yılında Bakanlar Komitesi Kararların Uygulanması Servisi (*Execution Department*), İnsan Hakları Güven Fonu (*Human Rights Trust Fund*) şemsiyesi altında Mahkeme kararlarının uygulanması genel temasıyla ilgili belirli konularda iki yuvarlak masa toplantısı düzenlemiştir.⁹⁴

⁹⁰ Ruedin, s. 130.

⁹¹ Forst, s. 33.

⁹² C. Hillebrecht, "Implementing International Human Rights Law at Home: Domestic Politics and the European Court of Human Rights", **Human Rights Review**, n. 13, 2012, 279-201.

⁹³ Cengiz, s. 220.

⁹⁴ Bakanlar Komitesi, **Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights, Annual Report 2011**, Council of Europe, Strasbourg, 2012, s. 99.

Daha güncel olarak, AİHM kararlarının hızlı bir biçimde uygulanması amacıyla etkili ulusal kapasiteler geliştirilmesine ilişkin Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı (2008)⁹⁵ ışığında mevcut ulusal mekanizmaların işlevselliğini ele alan bir Çok Ülkeli Çalışma (*Multi Country Study*) İnsan Hakları Güven Fonu tarafından organize edilmiştir.⁹⁶ Bu kapsamda ayrıca, Kararların Uygulanmasına Yönelik Ulusal Koordinatörler (*National Co-ordinators for the Execution of Judgments*) belirlenerek Mahkeme kararlarının uygulanması konusunda ulusal yetkililiğin arttırılması için somut adımlar atılmıştır.⁹⁷ Ulusal Koordinatörler, 24 Haziran 2024 tarihinde, Mahkeme kararlarının tam, etkili ve hızlı bir şekilde uygulanmasını sağlama ve denetim sürecinde diyaloga dayalı, işbirlikçi ve kapsayıcı bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı teyit etme yönündeki 2023 Reykjavík Zirvesi'nde yapılan çağrılar doğrultusunda toplanmıştır. Bu toplantıda, üye devletlerin ulusal koordinatörleri arasında uzmanlık ve deneyim alışverişini kolaylaştıracak bir araç olarak Ulusal Eşgüdüm Birimleri Ağı (*National Co-ordinators Network*) kurulmasına karar verilmiştir.⁹⁸

ii- Ara Kararlar :

İkinci olarak, 1987'den bu yana Bakanlar Komitesi, taraf devletler tarafından Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik spesifik davalarda henüz hiçbir veya yeterli bir tedbir alınmadığı durumlarda taraf devletlere karşı ara kararlar (*interim reolutions*) almakta veya söz konusu ara kararlar ile ilgili tedbirlerin uygulanması için devleti aktif adımlar atmaya çağırabilmektedir.⁹⁹ Örneğin, Bakanlar Komitesi,

⁹⁵ Bakanlar Komitesi, **Recommendation CM/Rec(2008)2 of the Committee of Ministers to member states on efficient domestic capacity for rapid execution of judgments of the European Court of Human Rights**, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805ae618%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}%](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805ae618%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (erişim tarihi : 1 Eylül 2024)

⁹⁶ Detaylı bilgi için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/implementation/support-to-efficient-domestic-capacity-for-the-execution-of-ecthr-judgments-phase-1->, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

⁹⁷ Detaylı bilgi için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/execution/-/first-annual-meeting-and-launch-of-the-execution-co-ordinators-network>, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

⁹⁸ Detaylı bilgi için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/implementation/execution-coordinators-network-excn->, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

⁹⁹ Bakanlar Komitesi Kuralları, Rule 16.

Xenides-Arestis / Türkiye davasında¹⁰⁰ Sözleşme'nin ihlalinin mağdur olduğu tespit edilen başvurucuya henüz adil tazminat ödemesi yapılmadığına dikkat çekerek, Türkiye'yi gecikmeksizin söz konusu tazminatı ödemeye çağırıştır.¹⁰¹

Ara kararlar, Bakanlar Komitesi tarafından, Mahkeme kararını uygulama konusunda açıkça isteksiz olan bir devleti yaptırım uygulayacağına dair sert bir şekilde uyarmak için de kullanılmıştır.¹⁰² Örneğin, Bakanlar Komitesi, Türkiye'nin Loizidou kararını uygulamak için gerekli tedbirleri almaması üzerine, “*Türkiye'nin Mahkeme tarafından başvurana ödenmesine hükmedilen adil tazminatı bir kez daha ödememesi halinde, Türkiye'ye karşı tüm uygun tedbirleri almaya kararlı olduğu*”nu belirtmiştir.¹⁰³

Söz konusu ara kararlar denetim sürecine daha fazla şeffaflık getirmekle birlikte, Bakanlar Komitesi'nin siyasi yapısı nedeniyle bu ara kararların her durumda objektif standartlara göre verildiğini söylemek güçtür.¹⁰⁴

iii- Basın Açıklamaları :

Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme kararlarının uygulanmasını sağlamak için elinde bulundurduğu üçüncü bir araç ise, uygulanma sorunlarının daha az ciddi olduğu durumlarda kamuoyunu bilgilendirmek için basın açıklamaları yapılmasıdır.¹⁰⁵

Örneğin, Bakanlar Komitesi, Arnavutluk'ta yargının işleyişiyle ilgili sorunlar hakkında kararların uygulanmasına ilişkin bir basın açıklaması yapmış ve yetkilileri

¹⁰⁰ AIHM, *Xenides-Arestis / Türkiye*, no. 46347/99, 7 Aralık 2006.

¹⁰¹ Bakanlar Komitesi, **Interim Resolution CM/ResDH(2010)33**, 4 Mart 2010.

¹⁰² Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 43.

¹⁰³ Bakanlar Komitesi, **Interim resolution CM/ResDH(2003)174**, 12 Kasım 2003.

¹⁰⁴ Lambert-Abdelgawad, 2008, s.43; Ruedin, s. 33.

¹⁰⁵ Ruedin, s. 35.

çabalarını sürdürmeye davet etmiştir.¹⁰⁶ Tıpkı ara kararların içeriğinde olduğu gibi, basın açıklamaları da Mahkeme kararlarının uygulanması sürecinde taraf devlet ile yaşanan zorlukları kamuoyuna duyurur, ancak durumun önem seviyesinin daha düşük olması veya uygulama konusunda devletin kabul edilebilir ilerlemeler katetmesinden kaynaklı olarak, çok daha yol gösterici ve hoşgörülü bir dil içermektedirler.¹⁰⁷

iv- Üyelik Temsil Haklarının Askıya Alınması veya Üyelikten Çekilmeye Davet Etme :

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesi uyarınca (3. maddeye atıf ile) insan haklarına gerekli saygıyı göstermeyen bir taraf devletin temsil haklarını askıya alma veya Avrupa Konseyi üyeliğinden çekilmeye davet etme yetkisine sahiptir.¹⁰⁸ Bir Mahkeme kararının uygulanmaması, söz konusu tedbirleri haklı çıkaracak kadar ciddi bir ihlal olarak yorumlanmaktadır.¹⁰⁹

Bununla birlikte, doktrin ve Avrupa Konseyi'nin kendisi tarafından üzerinde uzlaşıldığı üzere, bu yola başvurmak aşırı sonuçları olan bir seçenektir ve devletle daha fazla işbirliği yapılmasını engellemesi nedeniyle arzulanan amaca nazaran uygulama motivasyonu konusunda ters etki yaratabilme potansiyeline sahiptir.¹¹⁰ Ayrıca, özellikle taraf devleti Avrupa Konseyi üyeliğinden çekilmeye davet etme kararı, Sözleşme'nin koruma çatısı altında bulunan halkının söz konusu korumadan hükümetinin siyasi tutumları nedeniyle çıkarılmaları ile sonuçlanmaktadır.

Bu araç aslında, Yunanistan'a karşı kısmen ve Rusya Federasyonu'na karşı uygulanmıştır. Ancak Yunanistan'la ilgili durumda asıl mesele Mahkeme'nin bir

¹⁰⁶ Bakanlar Komitesi, **Press Release “Albania : Progress in the execution of judgments of the European Court of Human Rights concerning problems relating to the functioning of justice”**, 934(2009), 8 Aralık 2009.

¹⁰⁷ Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 43.

¹⁰⁸ Avrupa Konseyi Statüsü, Statute of the Council of Europe, m. 8, <https://rm.coe.int/1680306052>, (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

¹⁰⁹ Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 45.

¹¹⁰ Ruedin, s. 37.

kararının uygulanmaması değil, 1967'deki askeri darbeden sonra oluşan oldukça *sui generis* siyasi durumdur.¹¹¹ Rusya Federasyonu bakımından ise Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesi, Ukrayna'ya savaş açılması nedeniyle kullanılmış, diğer bir deyişle, Mahkeme kararlarının uygulanmaması sorunu ile bağlantılı olarak işletilmemiştir.¹¹² Bakanlar Komitesi ayrıca, Loizidou kararını uygulamayı reddetmesinin ardından aldığı bir ara kararda Türkiye'yi bu yaptırımları uygulamakla tehdit etmiş, ancak söz konusu araçları fiiliyata geçirmemiştir.¹¹³

c- Bakanlar Komitesi'nin Ek Protokol 14 Sonrasında Sahip Olduğu Araçlar :

i- Denetim Süreci Esnasında Açıklık Amacıyla Mahkeme'den Kesinleşmiş Kararın Tekrar Yorumlamasını Talep Etme Yetkisi :

AIHS'in 46(3). maddesi uyarınca Bakanlar Komitesi, kesinleşmiş bir kararın yorumlanması için Mahkeme'ye başvurma hakkına sahiptir. Bu usulün amacı, kararın uygulanması için alınan tedbirleri incelemek değil, Mahkeme'nin içtihadının net olmadığı durumlarda kararların uygulanması açısından Bakanlar Komitesi ile taraf devlet arasında doğan veya doğabilecek anlaşmazlıkların Mahkeme'nin hukuki açıklık ilkesine uygun olarak vereceği bir yönlendirme ile sona erdirilmesidir.¹¹⁴

Başlıca avantajları kararların uygulanmasının reddedilmesine ve aşırı gecikmesine neden olabilecek anlaşmazlıkların önceden ortadan kaldırılmasına imkan sağlaması ve Mahkeme'nin sürece dahil olması ile birlikte uygulama konusunda taraf devlet üzerinde olası caydırıcı etki barındırmasıdır.¹¹⁵ Bunun yanı sıra, Mahkeme genel ilkeler ve bunların belirli bir davaya uygulanması bakımından esasa ilişkin daha net kararlar vermeye teşvik edilmelidir ki bu durum genel anlamda

¹¹¹ Forst, s. 34.

¹¹² Detaylı bilgi için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe>, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

¹¹³ Bakanlar Komitesi, **Interim Resolution CM/ResDH(2001)80**, 28 Temmuz 1998.

¹¹⁴ Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, s. 836.

¹¹⁵ Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 88.

kararların uygulanması sürecinde hem Bakanlar Komitesi'nin hem de taraf devletin çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.¹¹⁶

Bununla birlikte, sadece istisnai olarak uygulanmak üzere dizayn edilen bu usulün Bakanlar Komitesi tarafından henüz herhangi bir uygulaması bulunmadığından, Mahkeme kararlarının uygulanması üzerinde pratikteki gerçek olumlu etkisi konusunda yorum yapmak güçtür.

ii- İhlal Prosedürü :

Sözleşme'nin 46(4) maddesinde düzenlenen ihlal prosedürü istisnai durumlarda, Bakanlar Komitesi'nin taraf devletin Mahkeme kararını uygulamayı reddettiğini tespit etmesi halinde uygulanabilmektedir.¹¹⁷ Prosedürün sonunda Mahkeme, davalı taraf devletin 46(1). madde (Mahkeme kararlarının bağlayıcılığı ve bu bağlamda tam ve eksiksiz olarak uygulanması) kapsamındaki yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğini beyan eden yeni bir karar vermektedir.

Dolayısıyla bu yeni usulün amacı, bir devlet bir karara uymakta isteksiz olduğunda Bakanlar Komitesi'nin elindeki yumuşak (ara kararlar) ve nükleer/son çare (üyelik temsil haklarının dondurulması ve özellikle Avrupa Konseyi'nden çekilmeye davet edilmesi) araçları arasındaki boşluğu doldurmak ve süreç yürümez hale geldiğinde Mahkeme'nin Bakanlar Komitesi'ne yardımcı olmasını sağlamaktır.¹¹⁸ Ayrıca, bu usulün kullanım tehdidi yoluyla devletler için caydırıcı etki yarattığı ileri sürülmektedir.¹¹⁹ Son olarak, davalı taraf devlet hükümetine, kararı uygulamak için gerekli olan bütçe tahsisleri gibi halk arasında hoşnutluk yaratmayacak tedbirleri alması veya kamuoyunun muhalefetiyle karşılaşması

¹¹⁶ Cengiz, s. 228-229.

¹¹⁷ Ruedin, s. 402.

¹¹⁸ Lamvbert-Abdelgawad, 2008, s. 90.

¹¹⁹ Explanatory Report to Protocol 14, para. 99.; Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 59.

durumunda söz konusu tedbirlerin ulusal düzeyde daha fazla meşruiyet kazandırmasını sağladığı da ileri sürülmektedir.¹²⁰

Bununla birlikte, doktrinde AİHS 46(4). maddesi kapsamındaki ihlal prosedüründe birçok eksikliğe de dikkat çekilmektedir. Her şeyden önce, bazı teknik sorunlar bu prosedürün etkililiğini sınırlamaktadır. Gerçekten de, Mahkeme 46(1). madde kapsamındaki yükümlülüğün sadece bir yönü değerlendirilmiş olsa bile, uygulama yükümlülüğü ihlali bulmadığında, Bakanlar Komitesi davanın denetimini sona erdirmekle yükümlüdür. Mahkeme'nin, davalı taraf devletin 46(1). madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini sadece kısmen incelemesini önlemek için, Bakanlar Komitesi, kararların yerine getirilmesi yükümlülüğünün tüm yönlerinin Mahkeme tarafından kontrol edildiğinden emin olmalıdır.¹²¹ Bunun yanı sıra, yargılama sırasında her ne kadar görüşlerini sunabiliyor olsa da resmi olarak davaya katılımına izin verilmediği için başvurucunun çıkarlarının gerektiği gibi savunulamadığı da ifade edilmektedir.¹²²

İkinci olarak, özellikle Mahkeme kararlarının uygulanmasının reddedildiği durumlarda taraf devletin çoğunlukla siyasi saiklerle hareket ettiğini tespit etmek gerekir. Bu bağlamda, siyasi saiklerle Mahkeme kararını uygulamayı reddeden bir taraf devlet üzerinde Mahkeme'nin yeni bir kararının ne kadar caydırıcı olduğu haklı sorusu yöneltilmektedir.¹²³ Bu kapsamda, aşağıda ilgili bölümlerde *Mammadov* ve *Kavala* davaları çok daha detaylı bir şekilde incelenecektir. Ancak ihlal prosedürünün işletildiği ve Mahkeme tarafından AİHS 46(1)'de düzenlenen kararların uygulanması yükümlülüğünün Azerbaycan ve Türkiye tarafından ihlal edildiğine hükmeden bu kararlar dışında, özellikle mahkumların oy kullanma hakkı kapsamında Mahkeme kararlarını uygulamayı ilkesel olarak reddeden Birleşik Krallık'a karşı Bakanlar Komitesi, kullanılması gerektiği iddia edildiği halde, ihlal prosedürüne başvurmamıştır. Gerçekten, Birleşik Krallık, 2005 yılından bu yana mahkumların oy

¹²⁰ Ruedin, s. 416.

¹²¹ *Ibid.* s. 411.

¹²² *Ibid.* s. 404.

¹²³ Lambert-Abdelgawad, 2008, s. 89.

kullanma haklarına ilişkin *Hirst (No.2)*¹²⁴ kararını ve 2010 yılından bu yana aynı konuya ilişkin *Greens ve M.T.*¹²⁵ pilot kararını uygulamayı reddetmiş ve eylemsizliğini, mevzuatta yapılacak bir değişikliğe karşı çıkan kamuoyu ve meclisin anayasal siyasi bağımsız otoritesiyle gerekçelendirmiştir.¹²⁶ Bu durumda, STK'ların ısrarlı çağrılarına rağmen Bakanlar Komitesi ihlal prosedürünü uygulama konusunda isteksiz davranmıştır.¹²⁷ Bakanlar Komitesi'nin ihlal prosedürüne başvurmaksızın yoğun çabaları sonrası mahkumların oy hakkından mahrum bırakılmasının otomatik niteliği Birleşik Krallık tarafından değiştirilmiş ve tutuklu yargılananlar, para cezasını ödememe sonucu hapis cezası alanlar, belirli durumlarda şartlı tahliye olanlar ve ceza olarak ev hapsinde bulunanların oy kullanabilmesinin önü açılmıştır.¹²⁸ Bu gelişmeler sonucu ancak 2018'de Bakanlar Komitesi tarafından söz konusu takip süreci kapatılmıştır.¹²⁹ Görülebildiği üzere, Bakanlar Komitesi'nin ihlal prosedürüne başvurmak konusundaki isteksizliği söz konusu Mahkeme kararının uygulanması sürecini *Hirst (No.2)* kararından itibaren yaklaşık 13 yıl geciktirmiştir.

Son olarak, bir ihlal prosedürünün ardından Mahkeme tarafından 46. maddenin ihlal edildiğinin tespit edilmesinin sonuçları sınırlı görünmektedir, çünkü dava uygun görülecek yaptırımların değerlendirilmesi için Bakanlar Komitesi'ne geri gönderilmektedir. Bu durumda, Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme'ye başvurana kadar geçen dönemde yavaş ve etkisiz davrandığı iddialarının, bu yeni süreçte devam etmeyeceğinin bir güvencesi bulunmamaktadır.¹³⁰ Bu kapsamda, mali yaptırım

¹²⁴ AİHM, *Hirst (No. 2)* / Birleşik Krallık, Büyük Daire, no. 74025/01, 6 Ekim 2005.

¹²⁵ AİHM, *Greens ve M.T.* / Birleşik Krallık, 23 Kasım 2010.

¹²⁶ N. Maeda, "Reinforcement of the Execution of Judgments of the European Convention on Human Rights: Developments and Challenges", 名古屋大学法政論集 (Nagoya Üniversitesi Hukuk ve Politika Koleksiyonu), no. 258, 2014, s. 100.

¹²⁷ Bakanlar Komitesi Sekreteryası, **Communications from different NGOs (AIRE, UNLOK, PRI, PRT) in the case of Hirst No. 2 against the United Kingdom, DH – DD(2010)609E**, 1 Aralık 2010, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a3980%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a3980%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

¹²⁸ A. Lansbergen, "Prisoner Disenfranchisement in the United Kingdom and the Scope of EU Law: United Kingdom Supreme Court", **European Constitutional Law Review**, no. 1, 2014, s. 142

¹²⁹ Bakanlar Komitesi, **Final Resolution, CM/ResDH(2018)467**, 6 Aralık 2018, [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentifier%22:\[%22001-188692%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentifier%22:[%22001-188692%22]}), (erişim tarihi : 18 Haziran 2024)

¹³⁰ Cengiz, s. 268-271.

olasılığı Ek Potokol 14'ün hazırlanması sürecinde tartışılmış, ancak Mahkeme tarafından kararın uygulanması yükümlülüğünün ihlal edildiğinin tespit edilmesinin devletler üzerinde yeterli bir baskı oluşturacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹³¹

Aşağıda ihlal prosedürünün çeşitli vehçelerine dair detaylı açıklamalarda bulunmadan önce AİHS 46(4-5). madde ile birlikte Bakanlar Komitesi Kuralları'nın ihlal prosedürü davaları başlıklı 11. maddesine de doğrudan atıf yapmakta fayda bulunmaktadır. Öyle ki, aşağıda incelenecek hususlar bu madde içerisinde açıkça görülebilmektedir:

“Kural 11 - İhlal davaları”¹³²

1. Bakanlar Komitesi, Sözleşme'nin 46. maddesinin 4. paragrafı uyarınca, bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın taraf olduğu bir davada kesinleşmiş bir karara uymayı reddettiği kanaatine varırsa, bu Tarafa resmi bildirimde bulunduktan sonra, Komite'de yer alma hakkına sahip temsilcilerin üçte ikisinin oy çokluğuyla alacağı bir kararla, bu Tarafın yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği konusunu Mahkeme'ye götürebilir.

2. İhlal davaları sadece istisnai durumlarda açılmalıdır. Komite'nin bu tür işlemleri başlatma niyetine ilişkin resmi bildirim ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafa yapılmadıkça bu işlemler başlatılmayacaktır. Söz konusu resmi bildirim, Komite aksine karar vermedikçe, işlemlerin başlatılmasından en geç altı ay önce yapılmalı ve bir ara karar şeklinde olmalıdır. Bu Karar, Komite'de oturma hakkına sahip temsilcilerin üçte ikisinin oy çokluğuyla kabul edilir.

¹³¹ W. Vandenhoe, “Execution of judgments”, Editörler : P. Lemmens, W. Vandenhoe, **Protocol No. 14 and the reform of the European Court of Human Rights**, Intersentia, Anvers, 2005, s. 105.

¹³² Bakanlar Komitesi Kuralları'nın resmi bir Türkçe çevirisi bulunmadığından buradaki çeviri çalışmanın yazarınca yapılmıştır, Kural 11'in özgün İngilizce hali için, bkz. : **Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements (adopted by the Committee of Ministers on 10 May 2006 at the 964th meeting of the Ministers' Deputies and amended on 18 January 2017 at the 1275th meeting of the Ministers' Deputies)**, 18 Ocak 2017, <https://rm.coe.int/16806eebf0>, (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

3.Konunun Mahkeme'ye havale edilmesi kararı bir ara karar şeklinde olur. Bu karar gerekçeli olacak ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın görüşlerini özlü bir şekilde yansıtacaktır.

4.Bakanlar Komitesi, Komite başka bir temsil şekline karar vermedikçe, Mahkeme önünde Komite Başkanı tarafından temsil edilir. Bu karar, oy kullanan temsilcilerin üçte iki çoğunluğu ve Komite'de oturma hakkına sahip temsilcilerin çoğunluğu ile alınır.”

aa- Devletin Mahkeme Kararını Uygulamayı “Reddetmesi” Kavramı :

AİHS 46(4) maddesinde düzenlenen ihlal prosedürünün işletilebilmesinin en önemli önşartı, bir taraf devletin Mahkeme kararına uymayı “reddetmesi” gerekliliğidir. Eğer taraf devlet bir Mahkeme kararını uygulamakta isteksiz değil de sadece yetersiz ise, ihlal prosedürünün işletilmesi, yani Bakanlar Komitesi’nin Mahkeme’ye bu konuda başvurması, mümkün olmadığı gibi bu durumda zaten ihlal prosedürünün amacına uygun bir sonuç alınması da mümkün gözükmemektedir.¹³³ Bir taraf devletin Mahkeme kararını uygulamayı “reddetmesi” hem açıkça hem de zımnen örtülü davranış yoluyla olabilir.¹³⁴ İhlal prosedürü davası açma kararının Bakanlar Komitesi’nde üye sayısının üçte iki çoğunluğuyla alınması gerektiğinden, Bakanlar Komitesi'nin üçte ikisinin bir taraf devletin Mahkeme kararını uygulamak istemediğine/uygulamayı reddettiğine ikna olması gerekir. Söz konusu ret, taraf devletin kararı uygulamak için gerçek bir çaba sarf etmemesi veya iyi niyetli olmaksızın Bakanlar Komitesi tarafından talep edilen bireysel ve/veya genel

¹³³ M. B. Ericson, **The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights: A Reflection on Article 46.4 ECHR**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uppsala Universitet, 2016, s. 24.

¹³⁴ Explanatory Report to Protocol 14, para. 98.

tedbirlerin etrafından dolanmaya çalışması yoluyla olabilir¹³⁵, ancak alınan tedbirlerin basit bir başarısızlığı veya taraf devletin bu yöndeki yetersizliği Mahkeme kararını uygulamayı reddetme olarak kabul edilmemelidir. Bir Mahkeme kararını uygulamadaki başarısızlık veya yetersizlik Bakanlar Komitesi ve onu oluşturan diğer taraf devletler tarafından destekle karşılanmalı, isteksizlik veya doğrudan ret ise Mahkeme ve Sözleşme sisteminin devamlılığı, etkililiği ve meşruiyetini korumak amacıyla devlet üzerindeki diplomatik/siyasi baskının artırılmasıyla sonuçlanmalıdır.¹³⁶ Bu nedenle söz konusu ayrım kritik önem taşımaktadır.

“Reddetme” kriterinin tespitinin karmaşıklığı, Bakanlar Komitesi'ndeki bazı temsilcilerin bu konudaki görüşleri arasındaki farklılık ile de ortaya çıkmaktadır. Bazı temsilciler, bir taraf devletin genel anlamda hiçbir zaman tam olarak isteksiz olmadığına inanırken, diğer bazı temsilciler devletin Mahkeme kararını uygulamayı “açıkça reddetmesinin” gerekli olduğu görüşündedir. Üçüncü bir grup temsilci ise, etkili önlemlerin alınmadığı uzun bir uygulama sürecinin bir “ret” nitelendirmesi için yeterli olduğuna inanmaktadır.¹³⁷

Bir taraf devletin Mahkeme kararını uygulamayı açıkça reddetmesi ise sıklıkla karşılaşılan bir olgu olmasa da maalesef özellikle Türkiye özelinde bu duruma *Kavala* davası öncesinde de rastlanılmıştır. Bu kapsamda, taraf devletin “reddini” tespit etmek Bakanlar Komitesi tarafından daha önce de gerçekleştirilmiştir. Eylül

¹³⁵ Taraf devletin iyi niyetli olmaksızın alınması gereken bireysel tedbirin etrafından dolanmaya çalışmasına örnek olarak Mammadov / Azerbaycan ve Kavala / Türkiye (ihlal prosedürü) kararları örnek olarak verilebilir. Her iki davada da Mahkeme, taraf devletlerin Bakanlar Komitesi tarafından talep edilen bireysel tedbir olan başvuru derhal ve şartsız olarak serbest bırakmayı uygulamaksızın devam eden cezai dava sürecinde sonraki tutukluluk ve mahkumiyet kararlarını gerekçe göstererek Mahkeme'nin asıl davada AIHS 5. maddeye aykırı bulduğu tutukluluğu fiilen devam ettirmişlerdir. Mahkeme, alınması gereken bireysel tedbirin uygulamaya geçirilip geçirilmediğine dair her iki davada da cezai kovuşturma süreci ve tutukluluğun devamı gerekçelerini detaylıca inceledikten sonra, söz konusu sürecin Mahkeme'nin ilk ihlal kararlarının ruhuna ve içeriğine aykırı olarak, taraf devletlerce iyi niyetli olmayan yollarla uzatıldığını tespit etmiştir. Bkz. : AIHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 214-217; AIHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 169-174.

¹³⁶ A. Aygül, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası**, Adalet Yayınları, Mart 2023, s. 135.

¹³⁷ Bakanlar Komitesi temsilcileri ile doğrudan gerçekleştirilen mülakatlar sonucu elde edilen görüşler için, bkz. : Ericson, s. 24.

2014'te *Varnava ve diğerleri / Türkiye*¹³⁸ ve *Xenides-Arestis / Türkiye* davalarında verilen ara karar buna bir örnek olarak gösterilebilir. Bu ara kararda Komite, “*meblağı ödemeyi sürekli olarak reddetme*” ifadesini kullanmıştır.¹³⁹ Ayrıca *Loizidou / Türkiye* davasında da Mahkeme kararının uygulanmaması sürecindeki Türkiye’nin durumu Bakanlar Komitesi tarafından Dışişleri Bakanlığı’nın ve diğer kamu makamlarının açıklamalarına atıf yapılarak “ret” olarak nitelendirilmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir : “*The Committee of Ministers ... Declares that the refusal of Turkey to execute the judgment of the Court demonstrates a manifest disregard for its international obligations, both as a High Contracting Party to the Convention and as a member State of the Council of Europe*” (*Bakanlar Komitesi ... Türkiye'nin Mahkeme kararını uygulamayı reddetmesinin, hem Sözleşme'nin Yüksek Akit Tarafı hem de Avrupa Konseyi üyesi bir Devlet olarak uluslararası yükümlülüklerini açıkça göz ardı ettiğini gösterdiğini beyan eder*).¹⁴⁰

bb- İkili Karar Aşaması :

İhlal davaları Mahkeme'ye taşınmadan önce, Bakanlar Komitesi'ndeki prosedür iki karar aşamalıdır. İlk aşama, taraf devlete Bakanlar Komitesi tarafından dava açma niyetine ilişkin resmi bir bildirimde bulunularak taraf devletin kararı uygulamada “temerrüde” (*mise en demeure*)¹⁴¹ düşürülmesidir. Bu bildirim, Bakanlar Komitesi’ne katılma hakkı olan üyelerin üçte iki oy çokluğuyla kabul edilen bir ara karar (*interim resolution*) şeklinde olmalı ve Bakanlar Komitesi aksi yönde bir karar almadıkça, tercihen dava açılmadan altı ay önce yapılmalıdır.¹⁴²

¹³⁸ AİHM, *Varnava ve diğerleri / Türkiye*, Büyük Daire, no. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90, 18 Eylül 2009; AİHM, *Xenides-Arestis / Türkiye*, no. 46347/99, 22 Mart 2006.

¹³⁹ Bakanlar Komitesi, **Interim Resolution CM/ResDH(2014)185**, 25 Eylül 2014.

¹⁴⁰ Bakanlar Komitesi, **Interim Resolution concerning the judgment of the European Court of Human Rights of July 1998 in the case of Loizidou against Turkey**, CM/ResDH 105/2000, 1 Mart 2000.

¹⁴¹ Örneğin, *Kavala / Türkiye* davası uygulama süreci esnasında: Bakanlar Komitesi, **Interim resolution CM/ResDH(2021)432**, 30 Kasım - 2 Aralık 2021.

¹⁴² Bakanlar Komitesi, **Exec/Inf (2010)1, Entry into force of Protocol No. 14: consequences for the supervision of the execution of judgments of the European Court by the Committee of Ministers**, 18 Mayıs 2010.

Mahkeme'ye başvurmadan önce son olarak altı aylık bir süre verilmesi anlamına gelen bu ilk karardan sonra, Bakanlar Komitesi tarafından gerekli görülmesi halinde, davayı karara bağlaması için Mahkeme'ye devretmeden önce, yine üçte iki oy çokluğuyla ikinci bir ara kararın (*interim resolution*)¹⁴³ kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁴⁴

Resmi bildirimin ilk aşaması bir uyarı amacına hizmet etmeli ve Mahkeme kararının uygulanmasına yönelik katkıda bulunmalıdır. Bu nedenle, oldukça naif bir anlayışın eseri olsa da, ihlal prosedürünün sadece varlığı ve kullanılma tehdidinin, kararların uygulanması için etkili yeni bir teşvik görevi gördüğü ifade edilmektedir.¹⁴⁵

Birinci ve ikinci karar arasındaki altı aylık süre, davalı taraf devlet'e Bakanlar Komitesi'nin kararına cevaben gerekli önlemleri alma şansı vermek için gereklidir. Ancak bu süre içerisinde Bakanlar Komitesi'nin karar verebilme yetkisi de bulunmaktadır. Altı aylık “temerrüt” süresi Bakanlar Komitesi'deki bazı temsilciler için acil bireysel tedbirlerin uygulanması gereken vakalarda, uzun bir takip süreci nedeniyle bireysel durumun daha da kötüleşmesi riski olduğundan ihlal prosedürünün ek baskısından ve hedeflenen amacından yararlanılamayacağı gerekçesiyle endişe kaynağı olmuştur.¹⁴⁶

Bakanlar Komitesi'nin ilk resmi bildirim ile ikinci karar arasında alternatif bir süre belirleme olasılığı vardır ancak bu durumda, prosedürün objektifliği ve caydırıcı niteliği tartışma konusu olabileceğinden, ihlal prosedürünün acil bireysel

¹⁴³ Örneğin, Kavala / Türkiye davası uygulama süreci esnasında: Bakanlar Komitesi, **Interim resolution CM/ResDH(2022)21**, 2 Şubat 2022.

¹⁴⁴ Bakanlar Komitesi, **Exec/Inf (2010)1, Entry into force of Protocol No. 14: consequences for the supervision of the execution of judgments of the European Court by the Committee of Ministers**, 18 Mayıs 2010.

¹⁴⁵ Explanatory Report to Protocol 14, para. 100.

¹⁴⁶ Bakanlar Komitesi temsilcileri ile doğrudan gerçekleştirilen mülakatlar sonucu elde edilen görüşler için, bkz. : Ericson, s. 25.

tedbirlerin söz konusu olduğu davalar için uygun bir araç olmadığı görüşüne doktrinde rastlamak mümkündür.¹⁴⁷

cc- Üçte İki Çoğunluk :

İhlal prosedürün işletilmesi için önemli usuli şartlardan bir diğeri, yukarıda açıklanan her iki karar için de Bakanlar Komitesi'ne katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte ikisinin oyuna ihtiyaç duyulmasıdır. Bu bağlamda, Sözleşmeye taraf devletlerin siyasi temsilcilerinden oluşan Bakanlar Komitesi'nin üçte ikisinin bir taraf devletin eldeki Mahkeme kararına uymayı reddettiğine ikna olması ve aynı zamanda ihlal prosedürünün bu sorunu çözmek için doğru araç olduğuna da inanmaları gerekmektedir.

Söz konusu nitelikli çoğunluk ulaşılması oldukça zor bir eşik getirmektedir. Çünkü normal şartlar altında, Bakanlar Komitesi sıradan İnsan Hakları toplantılarında karar alırken çoğunluk şartı, toplantıya katılan temsilcilerin üçte iki oy çoğunluğu veya Bakanlar Komitesi'nde oturma hakkına sahip temsilcilerin çoğunluğudur.¹⁴⁸ Görülebileceği üzere, ihlal prosedürü için gerekli olan Bakanlar Komitesi'nde yer alma hakkına sahip temsilcilerin üçte ikisinin çoğunluğu sıradan kararlar için gerekli tutulan karar çoğunluğuna göre oldukça yüksek ve elde edilmesi zor bir çoğunluktur.

Bu kapsamda ihlal prosedürünün işletilmesi için gereken çoğunluğun elde edilememesine birçok gerekçe ileri sürülebilir. Bunlardan ilki, Sözleşme'nin insan hakları açısından taraf devletler arasında kolektif sorumluluk ve ortak kaygı temelleri üzerinde ihdas edildiği ve bu ilkelerle teorik anlamda çatışma içinde bulunması nedeniyle bazı devletlerin bu aracı kullanmak istemeyebileceği ve Bakanlar Komitesi'nin elindeki diğer araçların bu konuda daha uygun araçlar olduğudur. Diğer bir argüman ise, taraf devletlerin muhtemelen siyasi değerlendirmeler yaparak ihlal prosedürünün uygulanması gereken vakalarda çekimser kaldıkları yönündedir.

¹⁴⁷ Ericson, s. 25.

¹⁴⁸ Avrupa Konseyi Statüsü, m. 20d.

Gerçekten, ihlal prosedürünün sonunda artık Bakanlar Komitesi'nin elinde kalan tek araç üyelik temsil haklarının dondurulması veya taraf devletin üyelikten çekilmeye davet edilmesi olduğundan ve bu son kalan tedbirlerin ağır yapıları nedeniyle, taraf devletlerin bu aracı kullanmaktan imtina etmesi mümkündür. Bu bağlamda taraf devletlerin her birinin az veya çok Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik sorunları olduğu da düşünüldüğünde, sıranın kendilerine geleceğinden endişe ederek bir ihlal prosedürünü destekleme konusunda da isteksiz olmaları gayet tabîdir.¹⁴⁹ Bu durum, aynı zamanda, Sözleşmeye taraf devletlerin kolektif sorumluluğu üzerine kurulu bir Mahkeme kararlarının uygulanmasını denetleme sistemine yönelik temel eleştirileri de yansıtmaktadır.

Dolayısıyla, ihlal prosedürünü kullanma konusunda isteksiz olmanın farklı nedenleri olabileceğinden ve bunlar Bakanlar Komitesi'nde üçte iki çoğunluk oyuna ulaşmakta zorluğa yol açacağından AİHS 46(4). maddesinin usuli etkililiği sorgulanabilir.¹⁵⁰ Nitekim, *Mammadov* ve *Kavala* davalarında ihlal prosedürünün işletilebilmiş olmasına karşın özellikle Birleşik Krallık'ın, doktrindeki birçok yazara göre açıkça, *Hirst (no.2)* ve *M.T. ve Greens* davalarını uygulamayı reddetmesine karşın ihlal prosedürünün başlatılmamış olması açıklanan siyasi çekincelerin veya Bakanlar Komitesi'nin yapısı gereği prosedürün her taraf devlete karşı aynı ölçüde etkili şekilde uygulanamadığının bir göstergesidir.

¹⁴⁹ A-K. Speck, "The European System of Human Rights Protection: No Rolls-Royce, but a Solid Engine Fit for the Future? In Conversation with Council of Europe Insiders", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 150.

¹⁵⁰ Ericson, s.26.

dd- İhlal Prosedürün Farklı Tedbir Gerektiren Takip Süreçlerine Etkisi:

İhlal prosedürünün işletilmesi durumunda, Mahkeme kararının nihayetinde taraf devlet tarafından uygulanması, Sözleşme sisteminin işlevselliği, itibarı ve meşruiyeti için oldukça büyük bir önem arz etmektedir.¹⁵¹ Çünkü, Bakanlar Komitesi'nin son çare olarak başvurduğu bu aracın kullanılmasına rağmen Mahkeme kararının uygulanması yönünde pozitif bir çıktı elde edilememesi, tüm Sözleşme sistemine, Mahkeme'nin kararlarının bağlayıcı etkisine ve Bakanlar Komitesi'nin etkililiğine büyük bir yara açar niteliktedir. Nitekim, *Mammadov* davasında Mahkeme AİHS 46(1). maddesine aykırılık yani taraf devletin kararı uygulamadığını tespit etmesine rağmen, başvuru Azerbaycan makamları tarafından sürecin sonlarına doğru salıverilmiştir. Bu durum her ne kadar, Mahkeme'nin AİHS 46(4). maddesi kapsamında yaptığı incelemeyi zamansal olarak kapsamadığından etkilemese de, ihlal prosedürünün sonunda Azerbaycan'a karşı bu dava özelinde Bakanlar Komitesi tarafından doğrudan bir yaptırım uygulanmasının önüne geçmiş ve prosedürün beklenildiği gibi olmasa da fiiliyatta olumlu sonuca katkı sağladığı düşünülmüştür.¹⁵²

Ancak, *Kavala* davasında aynı durum söz konusu değildir. Mahkeme'nin AİHS 46(4). madde kapsamında yaptığı yargılama sonrasında başvuru tutukluluğunun halen devam ediyor olması, ihlal prosedürünün özellikle siyasi gerekçelerle Mahkeme kararlarının uygulanmadığı durumlarda etkililiğini sorgulatan en önemli örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Bakanlar Komitesi, Mahkeme'nin ihlal prosedürü davasında ihlal kararı vermesi sonrasında Türkiye hakkında üyelik temsil haklarının dondurulması veya Avrupa Konseyi üyeliğinden

¹⁵¹ H. Keller, C. Marti, "Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights' Judgments", **European Journal of International Law**, no. 26, 2015, s. 829- 830; C. Hillebrecht, "Rethinking Compliance: The Challenges and Prospects of Measuring Compliance with International Human Rights Tribunals", **Journal of Human Rights Practice**, no. 1, 2009, s. 362; F. De Londras, K. Dzehtsarou, "Mission Impossible? Addressing Non-execution Through Infringement Proceedings In The European Court of Human Rights", **International and Comparative Law Quarterly**, no. 66/2, 2017, 467-490.

¹⁵² Bakalar Komitesi, **Final Resolution 1377bis(2020)**, 1 Eylül 2020, [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22mammadov%22\],%22sort%22:\[%22execfinaljudgmentdate%20descending%22\],%22execdocumenttypecollection%22:\[%22CEC%22,%22res%22\],%22execisclosed%22:\[%22True%22\],%22execidentifier%22:\[%22004-1866%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22mammadov%22],%22sort%22:[%22execfinaljudgmentdate%20descending%22],%22execdocumenttypecollection%22:[%22CEC%22,%22res%22],%22execisclosed%22:[%22True%22],%22execidentifier%22:[%22004-1866%22]}), (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

çekilmeye davet etme yaptırımlarının uygulanması gerekliliğini tartışmaya başlamıştır. Bu durum elbette AİHS 46(5). maddesi kapsamında Sözleşme'nin izin verdiği ve öngördüğü bir durum olsa dahi, ihlal prosedürünün kendisinin işletilmesinden istenen sonucun alınmadığının da önemli bir göstergesidir.

İhlal prosedürünün bireysel ve genel tedbir gerektiren takip süreçleri ve hatta devletlerarası davaları ilgilendirenler açısından kullanılması yönünden herhangi bir kategorik engel bulunmamaktadır.¹⁵³ Ancak, acil bireysel tedbirlerin alınmasını gerektiren takip prosedürleri ile devletler-arası davalara ilişkin olan takip prosedürlerinde AİHS 46(4). maddesi mekanizmasının kullanılmasının istenilen sonuçları vermediği ifade edilmektedir.¹⁵⁴ Bununla birlikte, Ek Protokol 14'ün açıklayıcı raporunda da yer aldığı üzere, sistemik ve yapısal problemlerden kaynaklanan ve bu nedenle genel tedbirlerin alınmasını gerektiren takip prosedürlerinde AİHS 46(4). maddesi mekanizmasının kullanılması durumunda Mahkeme kararına uymakta isteksiz olan devletlerin söz konusu insan hakkı bakımından Avrupa standardına getirilmesine daha olası gözle bakmak mümkündür.¹⁵⁵

ee- Mahkeme Önündeki Aşama - İhlal Prosedürü Davası :

İhlal prosedürü, Mahkeme'nin daha önceden vermiş olduğu ilk kararındaki ihlal meselesini yeniden yargılamaya açmayı amaçlamaz.¹⁵⁶ Mahkeme yalnızca, davalı taraf devletin AİHS'nin 46. maddesinin birinci fıkrası kapsamındaki yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğine karar vermektedir. Söz konusu karar, Mahkeme'nin esasa dair ilk kararından ayrı bir karar olarak alınmaktadır. Mahkeme'ye bir ihlal davası açıldığında Mahkeme, on yedi hakimden oluşan Büyük

¹⁵³ Bakanlar Komitesi, **Exec/Inf (2010)1, Entry into force of Protocol No. 14: consequences for the supervision of the execution of judgments of the European Court by the Committee of Ministers**, 18 Mayıs 2010, para. 11.

¹⁵⁴ M. De Silva, "L'exécution des Arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme", **Revue Québécoise de Droit International**, seri dışı, Aralık 2020, s. 283.

¹⁵⁵ **Explanatory Report to Protocol 14**, para. 98.

¹⁵⁶ *Ibid.* Para. 99.

Daire formasyonunda toplanır.¹⁵⁷ Söz konusu davada, davalı taraf devletin yargıcı; Mahkeme başkanı; başkan yardımcıları; bölüm başkanları bulunur. Buna ek olarak, ilgili davada esasa dair ilk kararı veren Daire veya Komite üyeleri de formasyona dahil edilmektedir. Karar Büyük Daire tarafından verilmişse, ihlal davasına bakacak olan Büyük Daire, esasa dair kararı alan Büyük Daire formasyonunda oluşturulur. On yedi hakimi tamamlamak için kalan yargıçlar arasında kura çekilir.¹⁵⁸ AİHS'nin 46. maddesinin beşinci paragrafına göre, Mahkeme, davalı taraf devletin esasa dair verdiği ilk kararını uygulama yükümlülüğünü yerine getirmediğine karar verebilir ve bu durumda, alınacak önlemlerin değerlendirilmesi için dosyayı Bakanlar Komitesi'ne geri gönderir ya da davalı taraf devletin yükümlülüğünü yerine getirdiğine karar verebilir, bu durumda ise dosyayı incelemenin sona erdirilmesi için Bakanlar Komitesi'ne geri gönderir.

Mahkeme'nin önüne getirilen ihlal prosedürü davasında, davalı taraf devletin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği sorusunun değerlendirmesi kapsamında, salt hukuki bir denetim yapılmaktadır. Dolayısıyla, Mahkemenin ihlal prosedürü davalarındaki rolü, Bakanlar Komitesi'nin siyasi nitelikteki takip sürecine katılmak değil, yalnızca AİHS 46(1). maddesi kapsamındaki yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğine yönelik sınırlı ve tamamen hukuki bir değerlendirme yapmaktır. İhlal prosedürü davası yargılaması esnasında, Sözleşme'nin temel ilkelerinden olan ikincillik (*subsidiarity, subsidiarité*) ve devletlerin Mahkeme kararlarını uygularken de sahip oldukları takdir marjı (*margin of appreciation, marge d'appréciation*) dikkate alınmaktadır.¹⁵⁹ Mahkeme ayrıca, AİHS 46(2). maddesi uyarınca kararların uygulanmasının denetlenmesi bakımından asıl sorumlu ve yetkili organ olan Bakanlar Komitesi'nin yetki alanına girmemeye, diğer bir deyişle Sözleşme'de kurulan kurumsal dengeye uygun karar almaya özen göstermektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ AİHM İçtüzüğü, **Rules of Court**, Rule 24, https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng, (erişim tarihi 18 Haziran 2024).

¹⁵⁹ Ericson, s. 29.

¹⁶⁰ Vandenhoele, s. 115.

Ancak bu aşamada belirtilmesi gereken diğer bir husus ise, ihlal prosedürü davası esnasında Bakanlar Komitesi'nin adeta bir davacı tarafa dönüşüyor olmasıdır. Çünkü yargılama öncesinde; Bakanlar Komitesi, davalı taraf devlet ve esasa dair karar bakımından başvurucunun yazılı görüşleri alınmaktadır. Bu aşamada Bakanlar Komitesi yazılı görüşünde, Mahkeme'yi öncelikle takip sürecinde önerdiği tedbirlerin gerekliliği ve Mahkeme'nin esasa dair kararına uygunluğu hakkında, sonrasında ise davalı taraf devletin bu tedbirleri almayı “reddettiğine” ikna etmeye çalışmaktadır.¹⁶¹

Mahkeme'nin herhangi bir uyuşmazlıktaki rolünde olduğu gibi, ihlal prosedürü davasından da esasa dair ilk kararın davalı taraf devlet tarafından uygulanıp uygulanmadığına, diğer bir deyişle gerekli bireysel ve genel tedbirlerin alınıp alınmadığına yönelik tarafların artık anlaşmazlığa düşemeyeceği kesin bir hukuki tespit yapılmaktadır.¹⁶²

ff- Kararların Uygulanmamasının Nedenleri ve İhlal Prosedürünün Bu Bağlamda Etkililiği :

Mevcut sorunlara rağmen Mahkeme kararları, muhatapları olan taraf devletler tarafından çoğunlukla uygulanmaktadır. Gerçekten de; Bakanlar Komitesi, 2023 yıllık raporuna (*Annual Report 2023*) göre, Sözleşmeciler tarafından gerekli uygulamanın yapıldığına kanaat getirilen 982 takip süreci dosyasını bu yılda kapatmıştır. Aynı yıl içerisinde 1,043 dava dosyası, uygulanması takip edilmek üzere teslim alınmıştır. Bakanlar Komitesi önünde de aynı Mahkeme bakımından olduğu gibi büyük bir dosya birikimi söz konusudur. Yaşanan zorluklara ve Mahkeme tarafından üye devletler aleyhine iletilen yeni dosya sayısının yüksek olmaya devam etmesine rağmen (2021'de %40'lık bir artışın ardından, 2022'de 1,046 olan dava sayısı 2023'te 1,043'e düşmüştür), üye devletler aleyhine derdest olan dava sayısı çok az bir artış göstermiş ve önde gelen (*leading*) davaların sayısında bir azalma

¹⁶¹ AİHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 119-125; AİHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 106-110.

¹⁶² Ericson, s. 32.

olmuştur. 2022 yılı sonunda üye devletler aleyhine 3,760 dava (1,071'i önde gelen) derdestken, bu sayı 2023 yılı sonunda 3,819'a (1,881'i önde gelen) ulaşmıştır.¹⁶³ Ayrıca, bu davaların hepsi uygulanma açısından sorunlu değildir; bazılarının uygulanması için sadece zamana ihtiyaç vardır ve söz konusu taraf devletten kararların uygulanması konusunda herhangi bir itiraz gelmemektedir. Bu bakımdan, Mahkeme kararının gerekli özel ve genel tedbirlerin alınmasıyla çözüme kavuşan ve kapatılan dava sayıları 2023 yılında 982 (182'si önde gelen), 2022 yılında 877 (199'u önde gelen) ve 2021 yılında 989 (167'si önde gelen) şeklinde olabilmektedir.¹⁶⁴

Ancak Mahkeme kararlarının uygulanması konusunda Bakanlar Komitesi önünde uzun süredir derdest halde bulunan bir çok dosya da bulunmaktadır. Örneğin 2023 yılında Bakanlar Komitesi önünde beş yıl ve daha fazla süredir derdest bulunan 500, iki ve beş yıl arası bir süredir derdest bulunan 300 ve iki yıldan az süredir derdest olan 288 dava bulunmaktadır. Bu veriler 2022 yılı için sırasıyla 482 (beş yıl ve daha fazla), 276 (iki ve beş yıl arası), 313 (iki yıldan az) iken; 2021 yılı için ise 508 (beş yıl ve daha fazla), 238 (iki ve beş yıl arası) ve 337 (iki yıldan az) şeklindedir.¹⁶⁵ Ayrıca bu davaların yaklaşık yarısı önde gelen dava niteliği taşımaktadır. Görüldüğü üzere beş yıl ve daha fazla süredir Bakanlar Komitesi'nce takibi devam eden davaların sayısı oldukça yüksektir. Bu durum, birçok davada Mahkeme kararlarının uygulanması konusunda ilgili taraf devletlerce yeterli önlemlerin zamanında alınmadığını ve denetim sistemini zaman bakımının etkililiğinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, istatistikler üye devletlerin 2023 yılında denetim sürecine katılımlarının arttığını da göstermektedir. 2023'te rekor sayıda, 2022'deki 763'e kıyasla 835, eylem planı ve rapor sunulmuştur. Buna ek olarak, daha fazla eylem planı ve raporu, geçerli zaman sınırları içinde sunulmuş, bu da daha az, 2022'deki 92'ye kıyasla 80, "hatırlatma mektubu" gönderilmesini sağlamıştır. Adil tazminatın

¹⁶³ Bakanlar Komitesi, **Supervision and Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, 17th annual report of the Committee of the Ministers - 2023**, Council of Europe, Nisan 2024, s. 11-16.

¹⁶⁴ *Ibid.* s. 127.

¹⁶⁵ *Ibid.* s. 122.

ödenmesine ilişkin bilgilerin sunulmasında da (hem süreler içinde hem de az gecikmeli olarak) bir artış olmuş, bu da 2018'den bu yana ilk kez, ödemeye ilişkin bilgi bekleyen toplam vaka sayısında 1,137'den 1,128'e düşüşe yol açmıştır.¹⁶⁶

Bir davanın Bakanlar Komitesi'nin gözetimi altında olmasının, Mahkeme kararının ilgili taraf devletce kesin olarak göz ardı edildiği veya uygulama sürecinin devam etmediği anlamına gelmediğini de belirtmek gerekmektedir. Bazı durumlarda kayda değer ilerlemeler sağlanmasına rağmen dava Bakanlar Komitesi önünde çeşitli eksiklikler nedeniyle derdest kalabilmektedir. Bu kapsamda halen Bakanlar Komitesi önünde derdest olmasına rağmen 2023'te önemli ilerlemeler kaydedildiği bildirilen bazı davaları saymak mümkündür. Örneğin, Azerbaycan'da Adli Yargı Konseyi'nin yapısına ilişkin yasal değişiklikler (*Mammadli* grubu); Bulgaristan'da hukukun üstünlüğünü ve cezasızlıkla mücadeleyi güçlendiren önemli yasal reformlar (*S.Z ve Kolevi* grubu); Yunanistan'da kamulaştırma yasalarına ilişkin yasal değişiklikler (*Kanellopoulos*); İtalya'da müebbet hapis cezalarına ilişkin Cezaevi İdaresi Kanunu'nda yapılan değişiklikler (*Marcello Viola (No. 2)*); Karadağ ve Kuzey Makedonya Ceza Kanunlarında işkenceye ilişkin zaman aşımını ortadan kaldıran değişiklikler (sırasıyla *Siništaj ve diğerleri* ve *Kitanovski*); Sırbistan'da mültecilere seyahat belgesi verilmesini sağlayacak kuralların kabul edilmesi (*S.E.*); Türk hukukunda kadınların kocalarının soyadını taşımasını zorunlu kılan hükmün iptali (*Ünal Tekeli*); ve Ukrayna'da Yüksek Mahkeme'nin Hükümet Temizlik Yasasına ilişkin içtihadındaki gelişmeler (*Polyakh ve Diğerleri*) Mahkeme kararlarının uygulanması sürecinde yaşanan zorlukların yanı sıra yaşanan kayda değer olumlu gelişmeleri de göstermektedir.¹⁶⁷

Bu istatistik ve bilgilerden de anlaşılabileceği üzere, tüm sorunlara rağmen AİHM kararlarının uygulanması oranı diğer uluslararası insan hakları mahkemelerine kıyasla çok daha yüksek kalmaktadır. Örneğin, Amerika Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi (*Inter-American Human Rights Court*) kararlarının uygulanma oranına

¹⁶⁶ *Ibid.* s. 149.

¹⁶⁷ *Ibid.* s. 13.

dair net veriler olmasa da, doktrinde kararlarının uygulanmasına yönelik oranın düşük olduğu ve bu konuda daha fazla sorunla yüzleştiği ifade edilmektedir.¹⁶⁸

Bununla birlikte, doktrindeki bir görüşe göre, Mahkeme kararlarının uygulanmaması sorununun temelinde siyasi nedenler yattığından, ihlal prosedüründeki Mahkeme'nin hukuki rolü ve bunun sorunun çözülmesine katkısını beklemek yanlış bir yaklaşımdır.¹⁶⁹ Bu kapsamda, iç siyasetin hassas alanlarında, mevzuat değişikliklerini veya Sözleşmeciler taraf devletteki yasal ve siyasi uygulama değişikliklerini içerir şekilde kararlar alınmasını gerektiren vakalarda, kararların uygulanmasına yönelik daha çok sorunla karşılaşmaktadır. Elbette her siyasi etkisi yüksek kararın uygulanmasında sorun yaşanmamaktadır. Nitekim, *A, B & C / İrlanda*¹⁷⁰ kararının uygulanması yoluyla İrlanda'da 2013 tarihli Hamilelik Sırasında Yaşamın Korunması Yasası yürürlüğe girebilmiştir. Ancak söz konusu alanda durum çoğunlukla olumlu sonuç vermemektedir. Birleşik Krallık'a karşı mahkumların oy kullanma davaları¹⁷¹ ve Rusya'daki LGBTQİ eşitliği davaları¹⁷² bu duruma örnek olarak verilebilir.

Ancak özellikle AİHS 18. maddenin ihlali ile sonuçlanan davalarda Mahkeme kararlarının uygulanmasına dair ciddi güçlükler yaşanabilmektedir. AİHS 18. maddenin rolü, bireyleri, Sözleşme'nin ruhuna aykırı olarak siyasi amaçlı cezai kovuşturmalar gibi devlet eylem ve işlemleri yoluyla haklarının kısıtlanmasına karşı korumaktır. Bununla birlikte, söz konusu ihlaller Mahkeme tarafından nadiren tespit edilmektedir. Bugüne kadar AİHS 18. maddenin ihlal edildiği sadece 25 kez tespit edilmiştir. 2023 yılı sonunda, Bakanlar Komitesi önünde derdest olan ve Azerbaycan,

¹⁶⁸ S. Dothan, **Reputation and Judicial Tactics : A Theory of National and International Courts**, Cambridge University Press, 2015, s. 55; L. Burgorgue-Larsen, A. Úbeda de Torres, **The Inter-American Court of Human Rights: Case-Law and Commentary**, Oxford University Press, 2013, s. 213.

¹⁶⁹ F. De Londras, K. Dzehtsarou, "Mission Impossible? Addressing Non-execution Through Infringement Proceedings In The European Court of Human Rights", **International and Comparative Law Quarterly**, no. 66/2, 2017, 467–490.

¹⁷⁰ AİHM, A, B and C / İrlanda, no. 25579/05, 16 Aralık 2010.

¹⁷¹ AİHM, Hirst / Birleşik Krallık (No 2), no. 74025/01, 6 Ekim 2005; AİHM, Greens ve MT / Birleşik Krallık, no. 60041/08 ve 60054/08, 23 Kasım 2010.

¹⁷² AİHM, Alekseyev / Rusya, no. 4916/07, 25924/08 ve 14599/09, 10 Ekim 2010.

Bulgaristan, Gürcistan, Polonya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna olmak üzere yedi ülkeyi ilgilendiren bu türden toplam 17 dava bulunmaktadır.¹⁷³ Bu tür davalarda Bakanlar Komitesi eski hale iade (*restitutio in integrum*) ilkesine uygun olarak, kötüye kullanılan cezai veya diğer nitelikteki işlemlerinin tüm olumsuz sonuçlarının başvuru özelinde ortadan kaldırılmasını istemektedir. İhlalin ceza adaleti sisteminin kötüye kullanıldığını ortaya koyduğu durumlarda, yargı bağımsızlığını güçlendirecek ve kovuşturma makamlarını siyasi etkiden koruyacak reformlar da genel tedbir olarak gerekli görülmektedir.¹⁷⁴

Doktrindeki yukarıda ifade edilen görüşe göre basit içerikli olmayan Mahkeme kararlarının uygulanmaması durumları, ilkesel gerekçelerle uygulamama ve oyalayıcı uygulamama olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir.¹⁷⁵ Birinci kategoriye giren durumlarda taraf devletlerin sadece Mahkeme kararının sonucuyla değil, daha önemlisi, uluslararası bir mahkemenin kararının belirli bir konuda demokratik olarak varılan ulusal bir pozisyonu “bozması” ve bu kararın devletin anayasal ilkeleriyle de köklü bir çatışma içinde bulunması nedeniyle kararı uygulamayı reddetmesi söz konusudur. Bu tür uygulamama vakalarının sayısı çok azdır.¹⁷⁶ İkinci kategori ise, taraf devletlerin Mahkeme'nin aleyhte kararlarını uygulamada genellikle iyi niyetli olmaksızın ağır davrandıkları vakalarla ilgilidir ve devletin Mahkeme'nin kararlarını uygulama konusunda, dönemsel de olsa, genel bir direnci söz konusudur. Basit içerikli olmayan uygulamama vakalarının büyük çoğunluğu bu geniş tanımlı ikinci kategoriye girmektedir. Her ne kadar her ikisi de Mahkeme ve Sözleşme sistemi için ciddi zorluklar teşkil etse de, bu iki kategori geniş anlamda aynı değildir.¹⁷⁷

¹⁷³ Bakanlar Komitesi önündeki bu davalar şu şekildedir : *Mammadli* grubu (Azerbaycan), *Democracy and Human Rights Resource Centre ve Mustafayev* (Azerbaycan), *Miroslava Todorova* (Bulgaristan), *Merabishvili* (Gürcistan), *Juszczyszyn* (Polonya), *Navalnyy* (Rusya), *Navalnyy (No. 2)* (Rusya), *Kogan* (Russia), *Kutayev* (Rusya), *Kavala* (Türkiye), *Selahattin Demirtaş (No. 2)* (Türkiye), *Yüksekdağ Şenoğlu* (Türkiye),ve *Lutsenko* (Ukrayna).

¹⁷⁴ Bakanlar Komitesi, **Supervision and Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, 17th annual report of the Committee of the Ministers - 2023**, Council of Europe, Nisan 2024, s. 26.

¹⁷⁵ De Londras, Dzehtsarou, s. 474.

¹⁷⁶ J. Waldron, “The Core of the Case Against Judicial Review”, **Yale Law Journal**, no.115, 2006, s. 1346.

¹⁷⁷ De Londras, Dzehtsarou, s. 474.

Taraf devletlerin “ilkesel” gerekçelerle bir Mahkeme kararını uygulamayı reddetmesi durumunda söz konusu olan ilke, kendi başına hakların korunmasından ziyade, ulusal ve uluslararası organlar arasında tartışma konusu olan anayasal yetki paylaşımıyla ilgilidir.¹⁷⁸ Örneğin, Alman Anayasa Mahkemesi, Alman Anayasası ile AİHM'nin bir kararı arasında çatışma olması halinde Alman Anayasası'nın geçerli olacağını ilke olarak ilan etmiştir.¹⁷⁹ Rusya¹⁸⁰ ve İtalyan Anayasa Mahkemeleri de benzer bir yaklaşım benimsemiştir.¹⁸¹ Bu durum, Mahkemenin bir kararının ulusal anayasa veya normu ile doğrudan çatışması halinde, ilkesel olarak uygulanmama sorununun ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Birleşik Krallık'ın mahkumların oy haklarına dair Mahkeme kararlarına uymaması da ilkesel uygulamama olarak yorumlanabilir. Mahkeme, Birleşik Krallık'taki tüm hüküm giymiş mahkumların oy kullanmasını engelleyen genel yasağın Sözleşme'ye Ek Protokol 1'in 3. maddesini ihlal ettiğini tespit etmiştir. Birleşik Krallık hükümeti ise, hapis cezasının otomatik ve genel bir oy kullanma yasağı ile sonuçlanmaması gerektiği fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. Mahkeme, kararını verdiğinde yasak nispeten yakın bir zamanda İngiliz parlamentosu tarafından tartışılmış ve onaylanmış vaziyettedir. Hirst kararından sonra gelişen bir “yeniden düşünme” sürecine ve olası reformların değerlendirilmesine rağmen, parlamentoda statüko korunmuştur. Bu anlaşmazlığı anlamak için Birleşik Krallık anayasa hukukunun temel bir ilkesi olan parlamentonun egemenliği ve insan hakları da dahil olmak üzere karmaşık iç politika meselelerinde karar verme yetkisine vurgu yapmak gerekir.

Somut olayda Parlamento, söz konusu alanda haklarla ilgili konular da dahil olmak üzere konuyu önceden değerlendirmiş ve genel bir yasağın uygun olduğuna karar vermiştir. Birleşik Krallık anayasal düzeni bağlamında, istisnai durumlar

¹⁷⁸ B. Çali, **The Authority of International Law: Obedience, Respect, and Rebuttal**, Oxford University Press, Oxford, 2015, s.1-5.

¹⁷⁹ Alman Anayasa Mahkemesi (BVerfG), Görgülü, 2 BvR 1481/04, 14 Ekim 2004, para. 307.

¹⁸⁰ De Londras, Dzehtsarou, s. 474.

¹⁸¹ İtalyan Anayasa Mahkemesi (Corte Costituzionale), no.348 and 349, 2007.

haricinde, bir mahkeme bu parlamento kararını bozamamaktadır. Dolayısıyla, örneğin, bir yerel mahkeme bunun Sözleşme'ye aykırı olduğunu düşünse bile 1998 tarihli İnsan Hakları Yasası prosedürü uygulandığında, yasayı iptal edememekte; bunun yerine ancak bir uyumsuzluk beyanında bulunabilmektedir. Parlamento bu yerel mahkeme kararına göre hareket etmeyebilir ve bu da yasanın geçerliliğini etkilememektedir. O halde, bu davaların mahkumların oy kullanma yasağının Mahkeme kararı sonrasında tartışmalı bir şekilde daha da kökleşmesine neden olacak kadar tepki çekmesi İngiliz anayasası bakımından kendine bir temel bulmaktadır. Westminster'in (Parlamento) zaten daha önceden karar verdiği bir konuda AIHM tarafından “dikte edilmeyi” reddetmesi, Mahkeme kararlarının ilkesel olarak uygulanmamasına özgün bir örnektir. Birleşik Krallık hükümeti, Bakanlar Komitesi önünde Hirst no.2 kararını uygulamayacağını hiçbir zaman resmi olarak açıklamamış olsa da, yasama ve yürütme organlarının söylemleri ve açık bir ilerleme eksikliği, Birleşik Krallık'ın ilkeli bir uygulamama içinde olduğunu göstermektedir.¹⁸² Sorun yukarıda bahsedildiği üzere ancak 2018 yılında aşılabilmektedir.

Mahkeme kararlarını uygulamama sorununun en ciddi olduğu dokuz taraf devlet İtalya, Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya, Yunanistan, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan olarak ifade edilebilir. Örneğin; Ukrayna'da adil olmayan yargılamalar; İtalya, Rusya ve Bulgaristan'da yabancı uyrukluların Sözleşme'ye aykırı olarak sınır dışı edilmesi ve Yunanistan'da alıkonulması; İtalya, Rusya, Ukrayna, Romanya, Yunanistan ve Macaristan'da kötü muamele düzeyine ulaşan gözaltı koşulları; Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan'da ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ihlalleri; Türkiye ve Rusya'da kanuni olmayan gözaltı ve tutuklamalar; Türkiye, Romanya, Rusya'da işkence ve kötü muamele teşkil eden sorunlar, Yunanistan ve Bulgaristan'da ölümcül güç kullanımı ve gözaltında ölümlere sebep olan güvenlik güçleri davranışları ve Romanya'da kamulaştırmanın telafi edilmemesi, Mahkeme kararlarının uygulanmasının reddedilmesi veya bu konuda isteksiz kalınması nedeniyle sistemik problemler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸³

¹⁸² De Londras, Dzehtsarou, s. 476.

¹⁸³ K. De Vries, **Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights**, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Raporu, 9 Eylül 2015, s. 4.

Ancak bu sorunlar, Mahkeme'nin belirli bir Sözleşme maddesini kendine has yorumlamasına ya da uluslararası denetim kavramına ilişkin köklü anayasal anlaşmazlıklardan kaynaklanan sorunlar olmadığından ilkesel uygulama kapsamına girmediği söylenebilir. Aksine, burada Mahkeme kararını uygulamama, taraf devletin iyi niyetli olmayan oyalayıcı tutumları nedeniyle ortaya çıkmaktadır ve en azından bazı durumlarda, hakların korunması fikrine, haklar ve anayasacılık üzerine kurulu liberal demokrasiye ve bizzat Mahkeme'nin uluslararası yargı yetkisine karşı derin sorunlu tutumsal dirençten dolayı ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁴

Oyalayıcı kategoride uygulamama sorunlarının temelinde çoğunlukla yolsuzluk, otokrasi, jeopolitik, hukukun üstünlüğünün liberal yapısına bağlı olmayan biçimsel yasallık ve yargı otoritesinin ve bazı durumlarda bağımsızlığının sistematik olarak göz ardı edilmesi gibi sorunlar vardır.¹⁸⁵ Bunlar AİHM'nin kendi sorunları olmamakla birlikte, bu ülkelerde hakların etkili bir şekilde korunması kapasitesini temelden zayıflatmaktadır.

Söz konusu durumlarda, Bakanlar Komitesi, öncelikle toplantılarındaki yapıcı tartışmaları, ara kararları (*interim resolutions*) ve Bakanlar Komitesi başkanının ilgili taraf devleti uyarıcı mektupları gibi diğer tüm siyasi baskı araçlarını kullanmak durumundadır. Çünkü, AİHS 46(4). madde, sadece Mahkeme kararını uygulamayı sağlamaya yönelik diğer tüm girişimler başarısız olduğunda son çare olarak kullanılacaktır.¹⁸⁶ Dolayısıyla, ihlal prosedürü bir çözüm bulmaya yardımcı olmayı amaçlayan söylemsel bir araçtan ziyade Mahkeme kararını uygulamamanın “işaret etme ve kınama” (*naming and shaming*) cezası olarak da algılanabilir. Ek olarak ihlal prosedürü sonunda Mahkeme'nin herhangi bir yaptırım uygulaması söz konusu olmadığı ve Avrupa Konseyi Statüsü 8. maddede düzenlenen üyelik temsil haklarının askıya alınması veya üyelikten çekilmeye davet cezalarının hem ağır doğaları hem de taraf devletin vatandaşları üzerinde olumsuz etkileri düşünülerek halihazırda

¹⁸⁴ De Londras, Dzehtsarou, s. 479.

¹⁸⁵ E. Yıldırım, M. F. Sert, B. Kartal, Ş. Çalış, “Non-compliance of the European Court of Human Rights decisions: A machine learning analysis”, **International Review of Law and Economics**, no. 76, 2023, s. 3.

¹⁸⁶ Explanatory Report to Protocol 14, para. 100.

kullanılmaktan imtina edilmesi, ihlal prosedürünün etkililiğini de sorgulatabilmektedir.¹⁸⁷ Kaldı ki, ihlal prosedürünün yukarıda açıklanan usuli zorlukları ve Avrupa Konseyi üzerinde taraf devletler ve özellikle medya kanalları ile yaratılabilecek olumsuz etkileri prosedürün hem ilkesel hem de oyalayıcı uygulamama sorununun temelindeki siyasi olguları çözmeye muktedir olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Avrupa Konseyi'nin özellikle söz konusu durumlarda siyasi çözüm araçlarını daha etkili kullanması gerektiği de doktrinde savunulmaktadır.¹⁸⁸

Bunun yanı sıra, istatistiksel araştırmalar¹⁸⁹ göstermektedir ki; taraf devletlerin siyasi rejim tipi, demokrasi tecrübesi, yasal altyapı ve yerel kurumsal kapasitesi gibi devlet düzeyindeki sosyo-politik özelliklerinin ve genel olarak yaygın insan hakları uzmanlığı ve farkındalığı uluslararası mahkeme kararlarının uygulanmasını etkilemektedir.¹⁹⁰ Ayrıca, güçlü bir hukukun üstünlüğü anlayışına, etkili hükümet kurumlarına ve insan haklarının korunması konusunda iyi bir sicile sahip devletlerin, daha kötü sicile sahip devletlere kıyasla kararları uygulamaya daha meyilli olduğu ifade edilmektedir.¹⁹¹ Muhalefet şerhi içeren kararların, özellikle ilgili taraf devletin ulusal hakiminin muhalefet şerhi düştüğü kararların, oybirliği ile alınan kararlara kıyasla uygulanması sıklığının daha az olduğu da ifade edilmektedir.¹⁹²

¹⁸⁷ De Londras, Dzehtsarou, s. 484.

¹⁸⁸ F. De Londras, K. Dzehtsarou, "Mission Impossible? Addressing Non-execution Through Infringement Proceedings In The European Court of Human Rights", **International and Comparative Law Quarterly**, no. 66/2, 2017, 467-490.

¹⁸⁹ E. Yıldırım, M. F. Sert, B. Kartal, Ş. Çalış, "Non-compliance of the European Court of Human Rights decisions: A machine learning analysis", **International Review of Law and Economics**, no. 76, 2023.

¹⁹⁰ D. P. Kosař, "The Domestic Judiciary in the Architecture of the Strasbourg System of Human Rights", Editörler : G. Ulrich, I. Ziemele, **How International Law Works in Times of Crisis**, Oxford University Press, Oxford, 2019, s. 255-272; D. Anagnostou, A. Mungiu-Pippidi, "Domestic implementation of human rights judgments", **European Journal of International Law**, no. 25(1), s. 205-227; C. Hillebrecht, "The power of human rights tribunals: compliance with the European Court of Human Rights and domestic policy change", **European Journal of International Relations**, no. 20(4), s. 1100-1123.

¹⁹¹ V. Shikhelm, "Implementing Decisions of International Human Rights Institutions--Evidence from the United Nations Human Rights Committee", **European Journal of International Law**, no. 30(3), s. 753-777.

¹⁹² Yıldırım, Sert, Kartal, Çalış, s. 17.

d- Kararların Uygulanması Sürecinde AİHM'in Rolü ve Etkisi :

Sözleşme'nin 46(2) maddesi uyarınca, Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetiminden sorumlu ana organ olmasına rağmen Mahkeme bu alanda aktif olmak için birçok farklı araç üretmiş ve kullanmıştır. Son on yılda Mahkeme, kararlarının uygulanmasına yönelik sürece giderek daha fazla dahil olmuştur.¹⁹³

Mahkeme kararlarının sadece beyan edici (*declaratory*) nitelikte olduğu ve Bakanlar Komitesi'nin bu kararların uygulanmasını denetleme konusunda münhasır yetkiye sahip olduğu şeklindeki geleneksel Mahkeme yaklaşımı, son zamanlardaki uygulamayla değişmektedir.¹⁹⁴ Mahkeme, sadece pilot veya yarı pilot kararlar çerçevesinde değil, aynı zamanda “olağan” kararlar çerçevesinde de defalarca davalı taraf devlete genel veya bireysel tedbirler tavsiye etmiş ve hatta bu tedbirlerin alınmasını kararın hüküm kısmında talep etmiştir.¹⁹⁵

Bakanlar Komitesi'nin, Mahkeme kararlarının uygulanması alanında birincil sorumluluğu taşıdığı hususu AİHS 46(2). madde gereğince açıktır. Bununla birlikte, yetkilerinin fiiliyatta artık münhasır olmadığını belirtmek gerekir. Mahkeme bu konuda tamamlayıcı bir yetkiye sahip hale gelmiştir.¹⁹⁶ İlgili içtihat, Sözleşme'nin 46. ve 1. maddesi ışığında yorumlandığı şekliyle 19. ve 32. maddelerinin yanı sıra Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen belgelerde, özellikle Res(2004)3¹⁹⁷ sayılı kararda, Mahkeme'nin söz konusu alana müdahalesinin sağlam bir hukuki dayanağı da bulunmaktadır.¹⁹⁸ Bu belgeler, Sözleşmeciler Tarafların genel tutumuyla birlikte, Sözleşme'nin yorumlanmasında bir unsur olarak dikkate alınmalıdır. Bununla

¹⁹³ L. R. Glas, “The European Court of Human Rights supervising the execution of its judgments”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 37/3, 2019, 228-244.

¹⁹⁴ H. Keller, C. Marti, s. 839.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ L-A. Sicilianos, “The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of its judgments: Recent developments under Article 46”, **The Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 32/2, 2014, s.235-262.

¹⁹⁷ Bakanlar Komitesi, **Res. 2004(3)**, 12 Mayıs 2004.

¹⁹⁸ Sicilianos, s. 249-262.

birlikte, doktrinde, Mahkeme'nin yetkisinin sınırsız olmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca kararların uygulanmasına yönelik gerekli tedbirleri belirtirken Mahkeme'nin Sözleşme'de öngörülen kurumsal dengeye ve güçler ayrılığına saygı göstermesi ve kural olarak taraf devletlere az ya da çok bir takdir marjı bırakması gerektiği de ifade edilmektedir.¹⁹⁹

Mahkeme'nin AİHS 46. maddeye atıf yaparak davalı taraf devletin alması gereken tedbirleri belirttiği durumlar özellikle sistemik ve yapısal sorunların tespit edildiği pilot ve yarı pilot kararlarda söz konusu olmaktadır. Ancak, söz konusu yönlendirme ve taleplere diğer “olağan” kararlarda da rastlanılmaktadır.²⁰⁰ Söz konusu kararların tam bir listesini çıkarmadan örnek vermek gerekirse ; *Fabris / Fransa* davası²⁰¹ “meşru” çocuklar ile “evlilik dışı doğan” çocuklar arasında ayrımcılık yapılması, *Del Rio Prada / İspanya* davası²⁰² başvurucuya verilen cezanın ertelenmesinin AİHS 5. maddenin 1. paragrafı ışığında hesaplanması ve Slovenya'da daimi ikametgahı bulunan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin “silinmiş

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ Glas, s. 232-240.

²⁰¹ AİHM, *Fabris / Fransa*, no. 16574/08, Büyük Daire, 7 Şubat 2013, para. 75.

²⁰² AİHM, *Del Rio Prada / İspanya*, no. 42750/09, Büyük Daire, 21 Ekim 2013, para. 133 vd. Ve hüküm kısmı para. 3.

eski vatandaşlarına ilişkin *Kuric ve Diğerleri / Slovenya*²⁰³ (adil tazminat) davası sayılabilir. Bunun dışında da birçok kararı saymak mümkündür.²⁰⁴

Pilot ve yarı-pilot kararların dışında, Mahkeme'nin diğer bazı “olağan” kararlarında Sözleşme'nin 46. maddesine atıfta bulunduğu rastlamak mümkündür.²⁰⁵ Bu husus, Mahkeme'nin kendi kararlarının uygulanması sürecine müdahil olmasının yapısal sorunlarla ilgili davalarla sınırlı olmadığını, aksine bireysel nitelikli veya yapısal olmayan genel tedbir gerektiren durumlar için de

²⁰³ AİHM, Kuril ve diğerleri / Slovenya, no. 26828/06, Büyük Daire,(Adil tazminat), 12 Mart 2014, para. 131 vd.

²⁰⁴ AİHM, Broniowski / Polonya, no. 31443/96, Büyük Daire, 22 Haziran 2004;
 AİHM, Lukenda / Slovenya, no. 23032/02, 6 Ekim 2005;
 AİHM, Hutten-Czapska / Polonya, no. 35014/97, Büyük Daire, 19 Haziran 2006;
 AİHM, Burdov / Rusya (No. 2), no. 33509/04, 15 Ocak 2009;
 AİHM, Kauczor / Polonya, no. 45219/06, 3 Şubat 2009;
 AİHM, Olaru ve diğerleri / Moldova, no. 476/07, 22539/05, 17911/08 ve 13136/07, 28 Temmuz 2009;
 AİHM, Yuriy Nikolayevich Ivanov / Ukrayna, no. 40450/04, 15 Ekim 2009;
 AİHM, Orchowski / Polonya, no. 17885/04, 22 Ekim 2009;
 AİHM, Suljagic / Bosna Hersek, no. 27912/02, 3 Kasım 2009;
 AİHM, Rumpf / Almanya, no. 46344/06, 2 Eylül 2010;
 AİHM, Maria Atanasiu ve diğerleri / Romanya, no. 30767/05 ve 33800/06, 12 Ekim 2010;
 AİHM, Greens ve M.T. / Birleşik Krallık, no. 60041/08 ve 60054/08, 23 Kasım 2010;
 AİHM, Vassilios Athanasiou ve diğerleri / Yunanistan, no. 50973/08, 21 Aralık 2010;
 AİHM, Dimitrov ve Hamanov / Bulgaristan, no. 48059/06 ve 2708/09, 10 Mayıs 2011;
 AİHM, Finger / Bulgaristan, no. 37346/05, 10 Mayıs 2011;
 AİHM, Ananyev ve diğerleri / Rusya, no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012;
 AİHM, Ummuhan Kaplan / Türkiye, no. 24240/07, 20 Mart 2012;
 AİHM, Michelioudakis / Yunanistan, no. 54447/10, 3 Nisan 2012;
 AİHM, Kuric ve diğerleri / Slovenya, no. 26828/06, Büyük Daire, 26 Haziran 2012;
 AİHM, Manushaqe Puto ve diğerleri / Arnavutluk, no. 604/07, 34770/09, 43628/07 ve 46684/07, 31 Temmuz 2012;
 AİHM, Glykantzi / Yunanistan, no. 40150/09, 30 Ekim 2012;
 AİHM, Torreggiani ve diğerleri / İtalya, no. 43517/09 ve diğerleri, 8 Ocak 2013;
 AİHM, M.C. ve diğerleri / İtalya, no. 5376/11, 3 Eylül 2013.

²⁰⁵ K. Altıparmak, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İzlenmesi**, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2023, s. 140-146.

geçerli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.²⁰⁶ Bu olguya da yukarıda olduğu gibi birçok örnek verilebilir.²⁰⁷

Mahkeme'nin, kararlarının kural olarak beyan edici (*declaratory*) nitelikte olduğunu vurgulamaya devam ettiğini ve kararın uygulanması sürecinde alınması gereken tedbirleri ve türünü yalnızca istisnai durumlarda belirttiğini bu aşamada tekrar vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca, bu tür tedbirlerin Mahkeme tarafından kararların gerekçelerinde veya hüküm kısmında gösterilmesi Sözleşme ve Protokolleri kapsamında korunan çok çeşitli haklarla ilgili olabilmektedir.²⁰⁸

Bu aşamada özellikle Mahkeme'nin kararının hüküm kısmında alınması gereken tedbirleri belirtmesinin önemine *Mammadov* ve *Kavala* kararları ışığında değinmek gerekir. Öyle ki, İlgar *Mammadov / Azerbaycan (esasa dair)*²⁰⁹ kararında her ne kadar AİHS 5. ve 18. maddeye aykırılık bulunması esnasında başvurucunun

²⁰⁶ L-A. Sicilianos, s.241.

²⁰⁷ AİHM, Vedat Şorli / Türkiye, no. 42048/19, 28 Şubat 2022, para.54;
AİHM, Gözel ve Özer / Türkiye, no. 43453/04 ve 31098/05, 6 Temmuz 2010, para. 76;
AİHM, Fatih Taş / Türkiye (no 5), no 6810/09, 4 Eylül 2018, para. 45;
AİHM, Altuğ Taner Akçam / Türkiye, no. 27520/07, 25 Ocak 2012, para. 85-96;
AİHM, Dimitras ve diğerleri / Yunanistan (No. 2), no. 34207/08 ve 6365/09, 3 Kasım 2011, para. 4.;
AİHM, Ananyev ve diğerleri / Rusya (no. 9), para. 191 vd.;
AİHM, Aslakhanova / Rusya (no. 17), para. 223 vd.;
AİHM, Assanidze / Gürcistan, no. 71503/01, Büyük Daire, 8 Nisan 2004, hüküm kısmı, para. 14a;
AİHM, Ilascu ve diğerleri / Moldova ve Rusya, no. 48787/99, Büyük Daire, 8 Temmuz 2004, hüküm kısmı, para. 22;
AİHM, Benzer ve diğerleri / Türkiye, no. 23502/06, 12 Kasım 2013, para. 219;
AİHM, Abuyeva ve diğerleri / Rusya, no. 27065/05, 2 Aralık 2010, para. 243;
AİHM, Nihayet Arıcı ve diğerleri / Türkiye, no. 24604/04 ve 16855/05, 23 Ekim 2012, para. 176;
AİHM, Gluhakovic / Hırvatistan, no. 21188/09, 12 Nisan 2011, hüküm kısmı, para. 3;
AİHM, Fatullayev / Azerbaycan, no. 40984/07, 22 Nisan 2010, hüküm kısmı, para. 6;
AİHM, Magirevid / Sırbistan, no. 30671/08, 11 Şubat 2014, para. 58;
AİHM, Grande Stevens ve diğerleri / İtalya, no. 18640/10 ve diğerleri, 4 Mart 2014, para. 237, hüküm kısmı, para. 6;
AİHM, A.C. ve diğerleri / İspanya, no. 6528/11 ve diğerleri, 22 Nisan 2014, para. 112, hüküm kısmı, para. 6;
AİHM, M.D. ve diğerleri / Malta, no. 64791/10, 17 Temmuz 2012, para. 89;
AİHM, McCaughey ve diğerleri / Birleşik Krallık, no. 43098/09, 16 Temmuz 2013, hüküm kısmı, para. 4(c);
AİHM, Yordanova ve diğerleri / Bulgaristan, no. 25446/06, 24 Nisan 2012, para. 166-167;
AİHM, Ananyev ve diğerleri / Rusya (no. 9), hüküm kısmı, para. 7-8;
AİHM, Burdov / Rusya (No. 2) (no. 9), hüküm kısmı, para. 6-7;
AİHM, Savriddin Dzhrayev / Rusya, no. 71386/10, 25 Nisan 2013, para. 252 vd.;
AİHM, Fondation foyers des élèves de l'église réformée ve Stanomirescu / Romanya, no. 2699/03 ve 43597/07, 7 Ocak 2014, para. 83, 90, hüküm kısmı, para. 4(a);
AİHM, Oleksandr Volkov / Ukrayna, no. 21722/11, 9 Ocak 2013, hüküm kısmı, para. 9.

²⁰⁸ Çeşitli haklar nezdinde detaylı bir içtihad listesi için : Sicilianos, s. 248-249.

²⁰⁹ AİHM, İlgar Mammadov / Azerbaycan, no. 15172/13, 13 Ekim 2014.

derhal ve şartsız olarak salverilmesini gerektiği anlamı içeren ifadeler kullanılsa da söz konusu acil bireysel tedbirin alınması gerekliliği Mahkeme tarafından kararın hüküm kısmında açıkça belirtilmemiştir. Davalı taraf devlet Azerbaycan ise kararın uygulanma(ma)sı sürecinde söz konusu tedbirin Mahkeme tarafından açıkça talep edilmediğini ileri sürmüş, ihlal prosedürü davasında da bu durum nedeniyle almış olduğu diğer tedbirlerin ve iç hukukta başvuru aleyhine açılan ceza davasındaki gelişmelerin söz konusu bireysel tedbire uygun hareket edildiğini gösterdiğini iddia etmiştir.²¹⁰ Mahkeme bu sava ihlal prosedürü davasında, AİHS 46(1). maddedeki yükümlülüğe iyi niyetli bir şekilde uygun davranma sorumluluğunun içeriğini değiştirmedeği gerekçesiyle olumsuz cevap vermiştir. Ancak *Kavala / Türkiye (esasa dair)* kararında Mahkeme, yine AİHS 5. ve 18. maddelerinin birlikte ihlalini tespit etmesi sebebiyle, kararın hüküm kısmında başvuruçunun derhal salıverilmesini talep etmiştir.²¹¹ Bu sebeple olmalıdır ki, davalı taraf devlet Türkiye, ihlal prosedürü davasında Azerbaycan'ın savına benzer bir sav ileri sürmemiş, esasa dair karardaki bu açık ifadenin varlığında, yalnızca iç hukuktaki başvuruçuya karşı açılan ceza davasındaki mahkumiyet ve suç vasfının değişikliği sebebiyle söz konusu bireysel tedbire uyulmuş sayılması gerektiğini ileri sürmüştür.

e- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Rolü :

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2000 yılından itibaren, Mahkeme kararlarının uygulanması sürecinin şeffaflığına ve kamuoyu nezdindeki görünürlüğüne katkıda bulunmak, aynı zamanda Avrupa Konseyi üyesi devletlerin ulusal parlamentoların Mahkeme kararlarının uygulanmasında oynayabilecekleri etkili role ışık tutmak amacıyla, Mahkeme'nin ihlal kararları sonrasında ilgili taraf devlette Bakanlar Komitesi denetiminde yürütülen bireysel ve genel tedbirlerin hayata geçirilmesinde daha aktif bir tutum sergilemeye başlamıştır.²¹² Parlamenterler Meclisi'nin bu kapsamdaki amacı ve ideali, kendisinin bir yapıcı diyalog şemsiyesi

²¹⁰ AİHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 132-134; AİHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 102.

²¹¹ AİHM, Kavala / Türkiye, no. 28749/18, 11 Mayıs 2020, hüküm kısmı para. 7.

²¹² Vandenhoe, s. 111.

oluşturduğu ulusal parlamenterler delegasyonlarının ülkelerine döndüklerinde sadece Mahkeme kararlarının uygulanması için gerekli iç hukuk normalarının değişikliğini gerektiren yasama faaliyetlerini gerçekleştirmelerini temin etmek değil, aynı zamanda yürütme ve kuvvetler ayrılığına saygı göstermek koşuluyla mümkün olan durumlarda yargı erkleri üzerinde olumlu etki oluşturmalarını sağlamak ve bu yolla taraf devletlerin iç işleyişinde Mahkeme kararları ile Avrupa Konseyi'nin genel ilkeleri adına bir etki elde etmektir.²¹³

Parlamenterler Meclisi, Mahkemenin kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecine dahlini birçok farklı araç ile gerçekleştirmektedir. Öyle ki, Parlamenterler Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu'nun (CLAHR) çalışmaları aracılığıyla raporlar (*reports*)²¹⁴, Avrupa Konseyi üye devletlerinin dikkatine sunulan kararlar (*resolutions*)²¹⁵, Bakanlar Komitesi'ne tavsiyeler (*recommendations*)²¹⁶ kabul etmekte ve Bakanlar Komitesi'ne yazılı ve sözlü sorular (*written and oral questions*) sorabilmektedir.²¹⁷

Bunu kapsamda Parlamenterler Meclisi 2006 tarihinden bu yana çalışmalarını beş yıldan uzun süredir uygulanmayan Mahkeme kararları üzerine yoğunlaştırmıştır.²¹⁸ Söz konusu müdahalede bulunabilmek için, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu Raportörü, Mahkeme kararlarının gerektiği gibi

²¹³ E. Lambert-Abdelgawad, "The execution of the Judgments of the European Court of Human Rights: Towards a Non-coercive and Participatory Model of Accountability", **Heidelberg Journal of International Law**, no. 69, 2009, s. 63.

²¹⁴ Örnek olarak, bkz. : Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu, **Implementation of judgments of the European Court of Human Rights Report, Doc. 12455**, 20 Aralık 2010, <https://pace.coe.int/en/files/12589/html>, (Erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²¹⁵ Örnek olarak, bkz. : Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, **Resolution on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, PACE/Res(2011)1787**, 26 Ocak 2011, <https://pace.coe.int/en/files/17953#trace-3>, (Erişim Tarihi : 23 Haziran 2024).

²¹⁶ Örnek olarak, bkz. : Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, **Recommendation to the Committee of Ministers on the Implementation of judgments of the European Court of Human Rights, PACE/Rec(2011)1955**, 26 Ocak 2011, <https://pace.coe.int/en/files/17954/html>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²¹⁷ Ruedin, s. 80; Lambert-Abdelgawad, 2009, s. 484.

²¹⁸ A. Drzemczewski, "The Parliamentary Assembly's involvement in the supervision of the judgments of the Strasbourg Court", **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 164, 2010, s. 171.

uygulanmadığı devletlerde saha ziyaretleri gerçekleştirebilmektedir.²¹⁹ Ancak, bu tür ziyaretlerin bir devletin Mahkeme kararlarını uygulama isteği üzerindeki fiili etkilerinin pratikte sınırlı olduğu da gözlenmektedir. Örneğin, Bulgaristan'daki saha ziyareti sırasında, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu Raportörü, Adalet Bakanlığı ile görüşmüş ve Mahkeme kararlarının uygulanmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan önemli sorunların üstesinden gelinmesine ilişkin “Çerçeve Belge”ye pratikte etki kazandırma ihtiyacını tartışmıştır.²²⁰ Bununla birlikte, Raportör 7. Raporu’nda, Bulgar makamlarının hala bu “Çerçeve Belge”yi uygulamaya koymada eksikliği olduğunu ifade etmiştir ki bu durum, görüşmenin etkisinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.²²¹

Bununla birlikte, Parlamenterler Meclisi'nin Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecine dahil olmasının, kararların uygulanması sorunun ulusal makamlar önüne daha sık ve üst perdeden getirilmesi bakımından genel duruma ve siyasi/diplomatik müzakerelere olumlu etkisi olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

f- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri’nin Rolü :

Mahkeme kararlarının uygulanması sürecinde, ilgili taraf devlet nezdinde gözlemlerde bulunarak alınması gereken genel önlemleri belirleyen ve bunları teşvik eden Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Bakanlar Komitesi ve Parlamenterler Meclisi'ne sunduğu kararların uygulanmasına ilişkin raporları, tavsiyeleri ve görüşleri aracılığıyla söz konusu denetim sürecine katılmaktadır.²²² Örneğin, 2011 yılında Ukrayna'ya yaptığı bir ziyaretin ardından Şubat 2012'de yayınladığı bir

²¹⁹ Suchova, s. 457.

²²⁰ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu, Raportör Chrisos Pourgourides, **Report on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, doc. 12455**, 20 Aralık 2010, <https://pace.coe.int/en/files/12589/html>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²²¹ Forst, s. 48.

²²² Ruedin, s. 82, Lambert-Abdelgawad, 2009, s. 487.

raporda²²³ İnsan Hakları Komiseri, Mahkeme'nin Ukrayna'da polis güçleri tarafından uygulanan kötü muamele, işkence ve bu konuda etkili soruşturmaların yapılmaması nedeniyle çeşitli kararlarda ihlal tespit ettiğini ve Mahkeme kararlarının gerekliliklerine uymak için yeterli genel önlemlerin belirlenmesini kolaylaştırmak amacıyla etkili soruşturmaları engelleyen temel faktörleri belirlediğine işaret etmiştir.²²⁴

Komiser ayrıca, ilgi taraf devletin Avrupa Konseyi nezdindeki durumu ve iç hukuktaki etkisini göz önüne alarak, belirli davalarda bireysel tedbirler hakkında yol gösterici bir rol üstlenebilmektedir. Bu ikinci duruma örnek olarak da, Mahkeme'nin Ukrayna'yı 2005 yılında gazeteci Gongadze'nin öldürülmesi olayında etkili bir soruşturma yürütmediği için ihlal tespit ettiğini²²⁵ ve suçluların hala adalet önüne çıkarılmadığını vurgulamıştır.²²⁶

İnsan Hakları Komiseri, Mahkeme kararının uygulanmasına ilişkin güçlükler ortaya çıktığında bazı görüşler sunmak üzere Bakanlar Komitesi nezdinde girişimlerde bulunabilmekte,²²⁷ ayrıca Ek Protokol 14'ün kabul edilmesinden bu yana AİHS 36(3). maddesi uyarınca Mahkeme nezdinde üçüncü taraf olarak davaya müdahil olabilmektedir. Örneğin, bir sığınmacının Yunanistan'dan Belçika'ya nakli ile ilgili *M.S.S. / Belçika ve Yunanistan*²²⁸ davasının duruşmalarında, 2008 ve 2010 yıllarında Yunanistan'a yaptığı iki ziyarete dayanarak Yunanistan'daki mülteci

²²³ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Komiser Thomas Hammarberg, **Report following its visit to Ukraine from 19 to 26 November 2011**, ComDH(2012)6, 23 Şubat 2012, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/coechr/2012/en/97220>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²²⁴ *Ibid.*, para. 93-95.

²²⁵ AİHM, Gongadze / Ukrayna, no. 34056/02, 28 Kasım 2005.

²²⁶ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Komiser Thomas Hammarberg, **Report following its visit to Ukraine from 19 to 26 November 2011**, ComDH(2012)6, 23 Şubat 2012, para. 99, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/coechr/2012/en/97220>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²²⁷ Bakanlar Komitesi Kuralları, Rule 9.

²²⁸ AİHM, *M.S.S. / Belçika ve Yunanistan*, Büyük Daire, no. 30696/09, 21 Ocak 2011.

korumasının temel özellikleri hakkında gözlemler sunmuş ve Mahkeme'ye sonuçlarını bildirmiştir.²²⁹

Bununla birlikte, söz konusu Mahkeme önünde davalara üçüncü taraf olarak müdahil olma durumunun aslında oldukça nadir olduğu akılda tutulmalıdır.²³⁰ Ayrıca, unutulmamalıdır ki Mahkeme ile paylaşabileceği uzmanlığın kapsamı, söz konusu sorunun belirli bir ülkede belirli bir konuyla ilgili yaptığı çalışmalar ve müdahil olduğu davalarla sınırlıdır.²³¹ Yine de son dönemde İnsan hakları Komiseri'nin müdahil olduğu dava sayısı artmış ve Mahkeme'nin değerlendirmelerinde yararlandığı önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. AİHS 46(4). maddesi kapsamında yapılan yargılamalardan *Kavala / Türkiye (ihlal prosedürü)* davasında da İnsan Hakları Komiseri, spesifik olarak davalı taraf devlet Türkiye'nin somut olay bazında Mahkeme kararını uygulayıp uygulamadığı yönünde yorum beyanında bulunmuştur.²³² Bu yorum içerisinde Türkiye'de yargı bağımsızlığı konusunda söz konusu davadan yola çıkarak genel nitelikli tespitlerde²³³ bulunduğu gibi başvuru ve durumu hakkında da detaylı bir inceleme sonrası görüşlerini²³⁴ mahkeme ile paylaşmıştır.

Bu bakımdan Mahkeme kararlarının uygulanması konusunda sorunlar yaşayan devletlerin çözüme yönlendirilmesi ve söz konusu sürecin fazladan bir organ tarafından da takip edilmesini sağlaması bakımından İnsan Hakları Komiseri'nin katkılarını da sistemin etkililiği bakımından olumlu değerlendirmek gerekmektedir.

²²⁹ BM Mülteci Hakları Ofisi, **UNCHR Third party intervention in the case M.S.S. v Belgium and Greece, ComDH(2010)22**, 31 May 2010, <https://www.refworld.org/jurisprudence/amicus/unhcr/2010/en/73506>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²³⁰ Detaylı bilgi için, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Mahkeme önünde üçüncü taraf müdahillğine dair liste, bkz. : <https://rm.coe.int/submission-by-the-council-of-europe-commissioner-for-human-rights-in-p/1680a6266a>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

²³¹ Forst, s. 49.

²³² Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, **Submission by the Council of Europe Human Rights Commissioner in Proceedings before the European Court of Human Rights pursuant to Article 46(4) of the European Convention on Human Rights, ComDH(2022)9**, 6 Nisan 2022, <https://rm.coe.int/submission-by-the-council-of-europe-commissioner-for-human-rights-in-p/1680a6266a>, (erişim tarihi 23 Haziran 2024).

²³³ *Ibid.*, para. 13-17.

²³⁴ *Ibid.*, para. 5-12.

II- Avrupa Birliği ve Diğer Uluslararası Kuruluşlardaki Denetim Sistemleri :

Avrupa Konseyi mekanizmasında Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin halihazırdaki durumuna dair detaylı bir incelemenin ardından, Avrupa Birliği (AB) ve diğer uluslararası kuruluşlardaki benzer sistemleri değerlendirmek, çalışmanın temelinde bulunan Sözleşme sisteminin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan her ne kadar kendine özgü özellikleri bulunsa da AB ve diğer uluslararası kuruluşların benzer mekanizmaları Avrupa Konseyi çatısı altında gerçekleştirilmesi düşünebilecek yeni sistemsel reformlar için örnek teşkil edecek unsurlara sahiptir. Özellikle AB sisteminde, AB Hukuku ile uyumu sağlamanın en önemli aracı olan ihlal prosedürü (*infringement procedure, recours en manquement*), Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin çalışma yöntemlerinin daha belirli ve hedef odaklı olabilmesi için değerli içgörüler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Konvansiyonu sistemi içerisindeki hukuki denetim yolu da AİHM'in söz konusu denetim sürecindeki rolünü pekiştirmek bakımından kayda değer örnekler barındırmaktadır. Son olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesel Organları sistemlerine dair tespitlerde bulunulacaktır. Söz konusu incelemenin ardından Avrupa Konseyi için çalışmanın sonuç kısmında sunulmak istenen çözüm önerileri adına yeterli bir normatif ve teorik alt yapı sağlanmış olacaktır.

A- Avrupa Birliği'ndeki Denetim Mekanizması :

1- İhlal Prosedürü (*Infringement Procedure, Recours en Manquement*) :

Avrupa Birliği'nde (AB), birlik hukukunun üye devletler tarafından yeknesak ve tam olarak uygulanması ilkesi, kendine özgü, ulusalüstü hukuk sisteminin

temelinde yer almaktadır. Bu nedenle, AB Komisyonu²³⁵, AB Hukuku'nun üye devletler tarafından gereğince uygulanıp uygulanmadığını takip ederek kurucu andlaşmaların koruyuculuğunu üstlenir. Sistem içerisinde AB hukuku veya bir bölümünü uygulamayan veya eksik uygulayan üye devlete karşı yaptırım gücü ve zorlayıcılığı yüksek bir ihlal prosedürü de öngörülmüştür. Avrupa Konseyi çatısı altında, Sözleşme'nin 46(4-5). maddesinde düzenlenen ihlal prosedürünün de AB'deki ihlal prosedürüyle birçok ortak noktası bulunmaktadır. Bu nedenle, Sözleşme kapsamında ihlal prosedürünün etkililiğinin geliştirilmesi için AB'deki ihlal prosedürünü ve özelliklerini daha detaylı incelemekte fayda bulunmaktadır.

a- AB İhlal Prosedürünün İki Aşamalı Yapısı :

AB ihlal prosedürü, ABİHA'nın (TFEU) 258., 259. ve 260. maddelerinde iki aşamalı olarak şu şekilde düzenlenmektedir:²³⁶

“Madde 258

Komisyon, üye devletlerden birinin Antlaşmalar gereğince üzerine düşen bir yükümlülüğü yerine getirmede kanısına varırsa, bu devlete kendi görüşlerini sunma imkanı tanıdıktan sonra, bu konuda gerekçeli görüşünü bildirir.

İlgili devlet, Komisyon'un belirlediği süre içinde bu görüşe uygun hareket etmezse, Komisyon meseleyi Avrupa Birliği Adalet Divanı'na götürebilir.

²³⁵ AB Komisyonu, Avrupa Birliği'nin kurucu andlaşması olan Roma Andlaşması'yla ihdas edilmiş, Birlik'in bağımsız yürütme organıdır. Başlıca görevleri arasında yeni AB tüzük, yönetmelikleri ve önermek, Birlik'in politikalarını belirlemek, Ab normlarının uygulanmasını denetlemek ve AB bütçesini yönetmek yer almaktadır. AB Komisyonu ayrıca AB politikalarının ve yasalarının Üye Devletler arasında doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamakta, AB adına uluslararası anlaşmaları müzakere etmekte ve AB fonlarını yönetmektedir. Detaylı bilgi için, bkz. : https://commission.europa.eu/about-european-commission_en, (erişim tarihi : 1 Eylül 2024).

²³⁶ ABİHA'nın Türkçe çevrisi için, bkz. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi : 1 Temmuz 2024).

Madde 259

Bir üye devlet, diğer bir üye devletin Antlaşmalar gereğince üzerine düşen bir yükümlülüğü yerine getirmedeği kanısına varırsa, meseleyi Avrupa Birliği Adalet Divanı'na götürebilir.

Bir üye devlet, diğer bir üye devlet aleyhine, Antlaşmalar gereğince üzerine düşen bir yükümlülüğü ihlal ettiği iddiasıyla dava açmadan önce meseleyi Komisyon'a götürmek zorundadır.

Komisyon, ilgili devletlere kendi iddialarını ve karşı tarafın iddialarına ilişkin gözlemlerini sözlü ve yazılı olarak sunma imkanı verdikten sonra, gerekçeli görüşünü bildirir.

Komisyon, meselenin önüne getirildiği tarihten itibaren üç ay içinde görüşünü bildirmezse, görüşün bildirilmemiş olması, meselenin Divan'a götürülmesine engel teşkil etmez.

Madde 260

1. Avrupa Birliği Adalet Divanı, bir üye devletin Antlaşmalar gereğince üzerine düşen bir yükümlülüğü yerine getirmedeğini tespit ederse, bu devlet Divan'ın kararı doğrultusunda gerekli tedbirleri almak zorundadır.

2. Komisyon, ilgili üye devletin Divan'ın kararı doğrultusunda gerekli tedbirleri almadığı kanısına varırsa, bu üye devlete görüşlerini sunma imkanı tanıdıktan sonra, meseleyi Divan'a götürebilir. Komisyon, ilgili üye devlet tarafından defaten ödenmesi gereken miktarı veya gecikmeye bağlı para cezasının miktarını durumun gereklerine göre belirtir.

Divan, ilgili üye devletin kararına uymadığını tespit ederse, bu devlet tarafından defaten ödeme veya gecikmeye bağlı para cezası ödemesi yapılmasına karar verebilir.

Bu usul, 259. maddeye halel getirmez.

3. Komisyon, ilgili üye devletin, bir yasama usulü uyarınca kabul edilen bir direktifin iç hukuka aktarılmasına yönelik tedbirleri bildirme yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesiyle, 258. madde uyarınca meseleyi Divan'a götürdüğünde, gerekli görürse, ilgili üye devlet tarafından defaten ödenmesi gereken miktarı veya gecikmeye bağlı para cezasının miktarını durumun gereklerine göre belirtebilir.

Divan bir ihlal olduğu kanısına varırsa, ilgili üye devletin, Komisyon tarafından belirtilen miktarı aşmayan bir defaten ödeme yapmasına veya gecikmeye bağlı para cezası ödemesine karar verebilir. Ödeme yükümlülüğü, Divan'ın kararında belirlenen tarih itibarıyla başlar.”

Yukarıda alıntılanan andlaşma maddelerinden de anlaşılacağı üzere, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD, CJEU) hukuki denetimi altında olmak üzere, birlik hukukunun uygulanmasını izleyen organ, AB Komisyonu'dur.²³⁷ Dolayısıyla, AB Komisyonu'nun görevlerinden biri de, Birlik'e üye devletlerin AB Hukuku'na uyumunu izlemek ve uyumsuzluklara zamanında müdahale etmektir.²³⁸ ABİHA'nın 258. maddesi, AB Komisyonu'nu, bir üye devletin AB andlaşmaları (ABA ve ABİHA) kapsamındaki bir yükümlülüğünü yerine getirmediğine kanaat getirmesi halinde ABAD'a ihlal prosedürü çerçevesinde başvurarak harekete geçmek konusunda yetkilendirmektedir. Ayrıca üye devletlerin AB Hukuku'na uymayan başka bir üye devlet aleyhine ihlal prosedürü davası açma imkanı da ABİHA 259.

²³⁷ Avrupa Birliği Andlaşması (ABA, TEU), madde 17.

²³⁸ P. Craig, G. de Burca, **EU LAW**, 6. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 429.

maddede düzenlenmiştir. Ancak, söz konusu üye devletler arası prosedür siyasi açıdan hassas bir denge yarattığından uygulaması çok az olmuştur.²³⁹

Söz konusu sistemin, Avrupa Konseyi yapısındaki ihlal prosedüründen en önemli farklarından birisi, ABİHA'nın 260. maddesinin üye devletlere Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) ihlal prosedürü çerçevesinde verdiği kararlarına uyma yükümlülüğü getirirken aynı zamanda ABAD'a mali yaptırıma, yani para cezasına hükmetme yetkisi vermesidir.

ABİHA'nın 258. maddesinde düzenlenen ihlal prosedürü, AB Komisyonu önündeki dava öncesi uzlaşma aşaması ile ABAD önündeki yargılamadan oluşan iki ana aşamaya ayrılmaktadır. AB Komisyonu önündeki dava öncesi inceleme ve uzlaşma aşaması ise üç alt aşamaya ayrılmaktadır. Dolayısıyla AB ihlal prosedürü mekanizmasında, üye devlet AB Hukuku ile uyum göstermediğinde, adım adım ve kesin sürelerle birbirini takip eden dört alt aşama bulunmaktadır.²⁴⁰

İlk alt aşama, çekişme öncesi aşama olarak adlandırılır ve üye devlete AB hukukuna uymamasının nedenlerini ve pozisyonunu açıklama, AB Komisyonu ile daha bu zaman zarfında uzlaşmaya varma, dolayısıyla uygulamama sorununu dostane yöntemle çözme fırsatı vermektedir. Bu alt aşama, AB Komisyonu'nun andlaşmaların ilgili üye devletlerce ihlal edilip edilmediğini incelemesi için ilk fırsattır ve aynı zamanda üye devletin resmi prosedür başlamadan önce düzeltmeler yapmasının önünü açmaktadır.²⁴¹

İkinci alt aşama, AB Komisyonu'nun üye devlete gönderdiği ve kendi bakış açısını belirttiği bir mektupla ihlalin resmi olarak bildirilmesidir. Üye devlet bu bildirimce cevap verme hakkına sahiptir ve AB Komisyonu, bu cevabı incelemesi neticesinde tatmin olup olmamasına bağlı olarak, ihlal prosedürü davasına devam edip etmeyeceğine karar vermektedir. İlk mektubun üye devletlerin uyumunu teşvik

²³⁹ S. Weatherill, **EU Law**, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 83.

²⁴⁰ Craig, de Burca, s. 435-436.

²⁴¹ N. Foster, **Foster on EU law**, 3. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 222.

etmek için önemli bir adım olduğu uygulamada görülmüştür, öyle ki; oranlar yıldan yıla farklılık gösterse de, resmi bildirim genellikle davaların yüzde 50'sinde uzlaşma etkisi yaratmaktadır.²⁴²

Üçüncü alt aşama, AB Komisyonu tarafından, üye devletin cevabı sonrası tatmin olmaması durumunda ihlal prosedürü davası açmak için ABAD'a başvurmadan önce neden bu yola başvurulduğuna dair gerekçeli bir görüşün yayınlanmasıdır. Gerekçeli görüş, ihlalin gerekçelerini ortaya koyar ve üye devletin nihai aşama olan ABAD önünde ihlal prosedürü davasından kaçınmak istiyorsa uyması gereken tedbirler ve bunlarının alınmasına dair sürenin başlangıcını belirtir. İleride de değinileceği üzere, ABAD'ın önüne gelmeden önce bu şekilde adım adım ve kararlı bir duruş sergileyen AB Komisyonu'nun etkisi ile ihlal durumlarının büyük çoğunluğu nihai aşamaya ulaşmadan kapanmaktadır.²⁴³

Nihai alt aşama ise, AB Hukukuna uyumsuzluk konusunun AB Komisyonu tarafından Avrupa Birliği Adalet Divanı'na (ABAD) götürülmesidir. ABAD önündeki ihlal prosedürü davası aşamasına ulaşıldığında, üye devletler uyumsuzluklarını açıklamak için genellikle ulusal hukuk sistemleri ve devletlerin anayasalarındaki hükümlerden kaynaklı ilke ve kuvvetler ayrılığı prensibi ile ilgili konulara ya da söz konusu uyumsuzluğun kasıtsız olduğu savına başvurumaktadırlar.²⁴⁴ Bununla birlikte, uluslararası hukukun da öngördüğü üzere, devletler uluslararası haksız fiillerini iç hukuklarını gerekçe göstererek meşrulaştıramazlar. Bu nedenle yukarıda belirtilen ilk savunma argümanı, yani AB üyesi devletlerin AB Hukuku'nu uygulamama konusunda kendi iç hukuklarını gerekçe göstermeleri, ABAD tarafından her zaman reddedilmiştir. İkinci argüman ise ihlal prosedürü davası bakımından ABAD nezdinde konu dışı kabul edilmektedir, çünkü ihlal prosedürü davasında ABAD

²⁴² *Ibid.* s. 223.

²⁴³ S. Andersen, **The Enforcement of EU Law: The Role of the European Commission**, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 52.

²⁴⁴ R-M. Popescu, "General Aspects of the Infringement Procedure", **Lex ET Scientia International Juridical Series**, no. XVII/2, 2010, s. 65-66.

sadece ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermekte, kasıtlı bir ihlalin söz konusu olup olmadığıyla ilgilenmemektedir.²⁴⁵

ABAD'ın bu ilk kararı sadece beyan edici niteliktedir ve yalnızca üye devletin bu karara uymak için gerekli tüm tedbirleri almasını gerektirir.²⁴⁶ ABAD'ın davalı üye devletin almak zorunda olduğu somut tedbirleri belirleme yetkisi yoktur, çünkü siyasi çıktıları olan bu tedbirleri tam olarak belirleme yetkisi AB andlaşmalarının koruyucusu rolündeki siyasi organ, AB Komisyonu'ndadır.²⁴⁷ Buna rağmen, ihlal prosedürü çerçevesinde ABAD, sıklıkla ilgili üye devletin dava temelindeki AB Hukuku normuna uyum sağlaması için neyin gerekli olduğuna az ya da çok, dolaylı yoldan kararının gerekçesi içerisinde, değinmektedir.²⁴⁸

Bununla birlikte, ihlal prosedürü ilk ABAD kararı ile sona ermemektedir. İlk aşamadan sonra tazminat ve defeaten para cezasını içeren ikinci aşama başlamaktadır.

Üye devletler, ABİHA'nın 260. maddesinin 1. paragrafı uyarınca ABAD'ın ihlal prosedürü çerçevesinde verdiği ilk kararına uymakla, dolayısıyla ABAD'ın tespitleri ışığında AB Hukuku ile uyumsuzluklarını gidermekle yükümlüdürler.²⁴⁹ ABAD içtihadına göre bu yükümlülük, üye devletlerin uyum sürecini derhal başlatmaları ve mümkün olan en kısa sürede tamamlamaları gerekliliğini de kapsamaktadır.²⁵⁰

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ Foster, s. 224.

²⁴⁷ R-M. Popescu, s. 66.

²⁴⁸ A. J. G. Ibáñez, **The Administrative Supervision and Enforcement of EC Law**, Hart Publishing, Oxford, 1999, s. 94; örnek olarak : ABAD, C-95/12 Komisyon / Almanya, 2013, para. 37, 40, 45, 47 ve 48; ve ABAD, C-304/02 Komisyon / Fransa, 2005 davası, para. 69-74.

²⁴⁹ Ericson, s. 34.

²⁵⁰ Örnek olarak, bkz. : ABAD, C-387/97 Komisyon / Yunanistan, 2000, para. 81-82; ABAD, C-278/01 Komisyon / İspanya, 2003, para. 26-27; ABAD, C-568/07 Komisyon / Yunanistan, 2009, para. 51.

Üye devletler ABAD'ın ihlal prosedürü çerçevesinde vermiş olduğu bu karara uygun olarak derhal gerekli tedbirleri almadıkları takdirde, ABİHA'nın 260. maddesi AB Komisyonu'un ikinci bir ihlal prosedürü davası açmasına izin vermektedir. Ancak bu kez ABAD, AB Hukuku'nun ve ilk kararının uygulama yükümlülüğünün ihlali nedeniyle üye devletlere tazminat ödeme yükümlülüğü getirme ve ayrıca para cezası verme yetkisine de sahiptir. Söz konusu para cezası da, toplu ödeme ya da defeaten ödeme şeklinde olabilir.²⁵¹ Para cezası, üye devleti ihlale mümkün olan en kısa sürede son vermeye teşvik etme amacını taşıırken, tazminat, meydana gelmiş bir ihlalin mali sonuçlarını gidermek ve gelecekteki benzer ihlallerden caydırmak amacı taşımaktadır.²⁵² ABAD, para cezası ve tazminata aynı anda da karar verebilmektedir. Örneğin *Komisyon / İrlanda*, 2012²⁵³ davasında ABAD, İrlanda'nın 2009 tarihli önceki kararını uygulamaması nedeniyle günlük 12,000 Euro para cezası ve 2,000,000 Euro tazminat ödemesine hükmetmiş; *Komisyon / Fransa, (Small Fish)*, 2005²⁵⁴ davasında Fransa'nın 1991 tarihli önceki kararını uygulamaması nedeniyle her 6 ayda bir olmak üzere 57,761,250 Euro para cezası ve 20,000,000 Euro tazminat ödemesine hükmetmiştir.

ABİHA 258. ve 260. maddede düzenlenen ihlal prosedürü davaları, görüldüğü üzere, aynı değildir. Birincisi, bir ihlalin meydana geldiğini ve ihlalin sona erdirilmesi gerektiğini tespit etmeyi amaçlarken; ikincisi, üye devletlerin ilk karara uymaması, yani tekrar eden ihlaller sonucunda, ABAD ve dolayısıyla tüm AB Hukuku sisteminin işlevselliğinin ve itibarının zedelenmesini önlemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, ABİHA'nın 260. maddesinin kapsamı, ABİHA'nın 258. maddesine kıyasla çok daha dar olsa da yaptırım gücü daha yüksektir. Bu farklılığa rağmen, iki usulün de amacı AB Hukuku'nun etkili bir şekilde uygulanmasını garanti altına almaktır.²⁵⁵

²⁵¹ ABİHA, madde 260(4).

²⁵² P. Wennerås, "Sanctions against Member States under Art 260 TFEU: Alive, but not Kicking?". **Common Market Law Review**, no. 49, 2012, s. 156-160.

²⁵³ ABAD, C-374/11 Komisyon / İrlanda, 2012.

²⁵⁴ ABAD, C-304/02 Komisyon / Fransa, 2005.

²⁵⁵ Andersen, s. 44.

Bunun yanı sıra, yukarıda detaylı bir şekilde açıklandığı üzere ihlal prosedürü, nicelik ve nitelikleri ABİHA tarafından 258-260. maddelerde detaylı bir şekilde düzenlenmiş yargılama öncesi belirli aşamalardan oluşmaktadır. Bu belirli aşamalar için ise AB Komisyon'un takdir yetkisine bırakılmış kesin süreler söz konusudur. AB Komisyonu, üye devletlere resmi bildirim mektubuna ve gerekçeli görüşüne cevap vermeleri ve uygun olduğu hallerde tespit edilen ihlalleri gidermeleri için makul ancak kesin bir süre tanımaktadır. Bu kapsamda ABAD, AB Komisyonu'nun resmi bildirim mektubunda veya gerekçeli görüşünde belirttiği kesin süreyi başka bir süreyle değiştirme yetkisine sahip değildir ancak bu sürenin yasallığı, yani makullüğünü yargısal denetime tabi tutmaktadır.²⁵⁶ AB Komisyonu tarafından ihlal prosedürünün belirli aşamalarında üye devletlere verilen kesin sürenin makul olup olmadığını belirlemek için ise ABAD, somut olayın tüm koşullarını dikkate almaktadır.²⁵⁷

b- İhlal Prosedürünün Uygulamadaki Etkisi :

2023 yılında AB Komisyonu, toplam 529 yeni ihlal prosedürü başlatmıştır. Üye devletlerin AB hukukuna uyum sağlaması bu yolla temin eden AB Komisyonu 1037 ihlal prosedürünü ise çözüm sağlandığı için kapatmıştır. Bu sayı aynı zamanda AB Komisyon'un, birçoğunu 2023 yılında kapatabildiği eski ve uzun süredir devam eden davaları da kapsamaktadır. Kapatılan tüm ihlal prosedürlerinin %95'i ABAD'a sevk edilmeden önce çözüme kavuşturulmuştur. Daha spesifik olarak, AB Komisyonu 2023'te açtığı ihlal prosedürlerinden; 680'ini ABİHA'nın 258. maddesi uyarınca resmi bildirim mektubunun gönderilmesinden sonra, 300'ünü gerekçeli görüşün gönderilmesinden sonra, 20'sini dosyayı ABAD'a göndermeye karar verdikten sonra ancak başvuruyu sunmadan önce, 13'ünü ABAD karar verden önce yargılama aşamasında, 24'ünü ise ABİHA'nın 258. maddesi uyarınca ABAD kararını

²⁵⁶ Örnek olarak, bkz. : ABAD, C-28/81 Komisyon / İtalya, 1981, para. 6.

²⁵⁷ L. Prete, **Infringement Proceedings in EU Law**, European Monographs, 98, Kluwer Law International BV, Alphen aan den Rijn, 2017, s. 141-143.

müteakip olarak kapatmıştır. Bu istatistikler²⁵⁸, ihlal prosedürünün belirli aşamalardan oluşan yargılama öncesi aşamasının etkililiği oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Söz konusu etkililiği kavramak için son üç yılda AB Komisyonu tarafından açılan, devam ettirilen ve kapatılan ihlal prosedürlerinin sayılarına yakından bakmak gerekirse, istatistikler²⁵⁹ şu şekildedir : 2023 yılında 529 yeni ihlal prosedürü açılmış, 1482'si devam ettirilmiş ve yukarıda da belirtildiği üzere 1037 tanesi başarıyla sonuçlandırılarak kapatılmıştır. 2022 yılında 551 yeni ihlal prosedürü açılmış, 1991 tanesi devam ettirilmiş ve 489'u başarıyla kapatılmıştır. 2021 yılında ise 847 yeni ihlal prosedürü açılmış, 1930'u devam ettirilmiş ve 704'ü başarıyla kapatılmıştır. 2014'ten itibaren her yıl 800 ila 1100 arası ihlal prosedürü dosyası AB Komisyonu tarafından başarıyla kapatabilmiştir.²⁶⁰

İhlal prosedürünün yargısal aşamasına²⁶¹ yönelik olarak ise, AB Komisyonu, 2023 yılında toplam 82 dosyayı ABAD'a sevk etme kararı almıştır. Bu dosyalardan 77'si ABAD'a ilk kez (ABİHA 258. ve/veya 260(3) maddeleri kapsamında), 5'i ise ikinci kez (ABİHA 260. madde kapsamında) sevk edilmiştir. AB Komisyonu, bir dosyanın ABAD'a sevk edilmesine karar verdikten sonra başvurusunu hazırlamakta ve belli bir zaman sonrasında ABAD'a sunmaktadır. Öyle ki AB Komisyonu, 2023 yılında ABAD'a 2023'ten önce sevk kararı alınmış olan davalar da dahil olmak üzere toplamda 49 dava sunmuş ve bunların 40'inde mali yaptırım uygulamasını talep etmiştir. Bu sayı 2022 yılında 17'si mali yaptırım talepli olmak üzere 35 dava, 2021

²⁵⁸ AB Komisyonu, **2023 Annual Report on Monitoring the Application of EU Law**, https://commission.europa.eu/law/application-eu-law/implementing-eu-law/infringement-procedure/2023-annual-report-monitoring-application-eu-law_en, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ AB Komisyonu'nun açmış olduğu tüm ihlal prosedürlerinin listesi için, bkz. : https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/?lang_code=en&langCode=EN&version=v1&typeOfSearch=byDecision&page=1&size=10&order=desc&sortColumns=leadDg, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁶¹ ABAD önündeki sonuçlandırılmış ve devam eden tüm ihlal prosedürü davaları için, bkz. : <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?nat=or&mat=or&pcs=Oor&jur=C,T,F&for=&jge=&dates=&language=en&pro=CONS%2CCARE%2CC&etat=clot&cit=none%2CC%2CCJ%2CR%2C2008E%2C%2C%2C%2C%2C%2C%2C%2C%2C%2C%2Ctrue%2Cfalse%2Cfalse&oqp=&td=;ALL&avg=&lg=&page=1&cid=2430239>, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

yılında ise 4'ü mali yaptırım talepli olmak üzere 33 dava şeklinde olmuştur. 2023 yılında, ABAD önünde en çok ihlal prosedürü davası olan üç üye devlet ise 22 dava ile Yunanistan, 19 dava ile İtalya ve 8 dava ile İspanya olmuştur.²⁶²

ABAD ise 2023 yılında, ABİHA'nın 258. maddesi kapsamında 19 karar, ABİHA'nın 258. ve 260(3). maddeleri kapsamında bir karar ve ABİHA'nın 260(2). maddesi kapsamında üç karar vermiştir.²⁶³ Bu davalarda ABAD, Romanya²⁶⁴ ve İsveç²⁶⁵ olmak üzere iki üye devlete karşı mali yaptırım kararı almıştır. 21 karar AB Komisyon'nun lehine sonuçlanırken, Bulgaristan²⁶⁶ ve Danimarka²⁶⁷ ile ilgili iki davada ABAD, AB Komisyon'un ihlal prosedürü davasını reddetmiştir.²⁶⁸

Yukarıda açıklandığı üzere ABİHA'nın 258. ve 259. maddeleri kapsamında ABAD'ın almış olduğu karara uymak için üye devletlerin gereken tüm tedbirleri derhal almaları gerekmektedir. Ancak bu yükümlülüğün yerine getirilmediği durumlarda ABİHA'nın 260(2). maddesi işletilmekte ve ikinci ihlal prosedürü davası açılmaktadır. 2023 yılı sonu itibariyle, ABİHA'nın 260(2). maddesi uyarınca 17 ikinci ihlal prosedürü davası, AB Komisyonu'nun üye devletlerin kararlara henüz uymadığını düşünmesi nedeniyle ABAD önünde açık bulunmaktadır.²⁶⁹ Mali yaptırım uygulanmasına karar verildiği durumlarda, üye devletlerin ilgili karardan itibaren ödemeleri gereken para cezalarını AB Komisyonu, ABAD kararına tam uyum sağlanana kadar takip ve talep etmeye devam etmektedir. Örneğin, 2023 yılında çeşitli ihlal prosedürü davalarından kaynaklı olarak Polonya toplamda

²⁶² AB Komisyonu, **2023 Annual Report on Monitoring the Application of EU Law**, https://commission.europa.eu/law/application-eu-law/implementing-eu-law/infringement-procedure/2023-annual-report-monitoring-application-eu-law_en, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁶³ *Ibid.*

²⁶⁴ ABAD, C-109/22 Komisyon / Romanya (*Désaffectation de décharges*), 2023.

²⁶⁵ ABAD, C-353/22 Komisyon / İsveç (*and de la détention d'armes*), 2023.

²⁶⁶ ABAD, C-174/21 Komisyon / Bulgaristan (*Double manquement - Pollution par les PM10*), 2023.

²⁶⁷ ABAD, C-167/22 Komisyon / Danimarka (*Durée maximale de stationnement*), 2023.

²⁶⁸ AB Komisyonu, **2023 Annual Report on Monitoring the Application of EU Law**, https://commission.europa.eu/law/application-eu-law/implementing-eu-law/infringement-procedure/2023-annual-report-monitoring-application-eu-law_en, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁶⁹ *Ibid.*

257,024,280.8 Euro; İtalya 113,636,558.33 Euro; Yunanistan ise 28,976,383.52 Euro para cezası ödemiştir.²⁷⁰

İhlal prosedürü kapsamında AB Hukuku'nun her alanında AB Komisyonu tarafından üye devletlerin uyumluluğu denetlenebilmektedir. Ancak özellikle Avrupa Konseyi'nin ana çalışma sahası olan insan haklarının korunması konusunda son dönemde AB Hukuku'ndaki ihlal prosedürü de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda yakın zamanda AB'nin temel değerlerinden olan ve çok çeşitli AB normları ile düzenlenen insan hakları konusunda AB Komisyonu tarafından başlatılan ve ABAD önüne gelen ihlal prosedürlerini incelemekte yarar bulunmaktadır.

Son yıllarda AB Komisyonu, insan haklarının olası ihlallerine ilişkin bir dizi siyasi yönü ve etkisi bulunan dosyada ihlal prosedürünü başlatmıştır. Roman kökenli AB vatandaşlarının Fransa'dan sınır dışı edilmesine ilişkin tedbirler, Macaristan medya yasası, Yunanistan iltica sistemindeki eksiklikler, LGBTİ ilişkileri teşvik eden bilgilerin dolaşımını yasaklayan Litvanya yasası kapsamında başlatılan ihlal prosedürleri bu duruma örnek olarak verilebilir.²⁷¹

Başka bir örnekte İspanya, Birleşik Krallık'ın Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma hakkını Cebelitarık'ta Birleşik Krallık vatandaşı olmayan kişilere de tanınmasına AB Hukuku açısından itiraz etmiş ve ABAD önünde ABİHA 259. maddesi kapsamında ihlal prosedürü davası açmıştır.²⁷² AB Komisyonu ve Birleşik Krallık ise, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkıyla ilgili olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (*European Charter of Fundamental Rights*) 39. maddesine ve AİHM'nin, Cebelitarık'ta Avrupa

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ Söz konusu ihlal prosedürleri kapsamında AB Komisyonu'nun gönderdiği mektuplar ve ABAD'ın almış olduğu kararların detaylı bilgisi için, bkz. : C. Ladenburger, **Institutional Report - Protection of Fundamental Rights Post-Lisbon – The Interaction Between the Charter of Fundamental Rights, the European Convention of Human Rights and National Constitutions**, FIDE Report 2012, s.12; örneğin Macaristan'daki medya yasası ile ilgili olarak : ABAD, C-769/22 Komisyon / Macaristan (*Valeurs de l'Union*), derdest.

²⁷² ABAD, C-145/04 İspanya / Birleşik Krallık, 2006.

Parlamentosu seçimlerini düzenlemeyerek Birleşik Krallık'ın AİHS Ek Protokol 1'in 3. maddesini ihlal ettiğine karar verdiği *Matthews / Birleşik Krallık*²⁷³ kararına atıfta bulunarak söz konusu işlemi savunmuşlardır.

Macaristan'da yargı bağımsızlığına ciddi tehdit oluşturduğu düşünülen hakim ve savcılarının emeklilik yaşının erkene çekilmesi ile ilgili düzenlenme kapsamında ise ABAD, 2012 yılında, İstihdamda Eşitlik Direktifi'nin 2. ve 6(1). maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁷⁴

Son olarak AB Komisyonu, 2024 yılı içerisinde de birçok üye devlet hakkında insan hakları alanında ihlal prosedürünü kullanmıştır.²⁷⁵ Bu kapsamda, avukata erişim ve tutuklandıktan sonra avukatla iletişim kurma hakkına ilişkin kuralları doğru bir şekilde iç hukuka aktarmadıkları için Çekya²⁷⁶ ve Macaristan²⁷⁷ hakkında başlattığı ihlal prosedürlerinde dosyaları ABAD'a sevk etmeye karar vermiştir. Yine, ceza yargılamalarında bilgi edinme hakkına ilişkin kuralları doğru bir şekilde iç hukuka aktarmadığı gerekçesiyle Bulgaristan'ı ABAD'a sevk etmeye karar vermiştir.²⁷⁸ ABİHA 260. madde kapsamında ikinci ihlal prosedürü davasına örnek olarak ise AB Komisyonu'nun, ABAD'ın 3 Şubat 2021 tarihli, Ortam Hava Kalitesi Direktifi'ndeki limitleri uygulamadığını özel hayata saygı hakkı ile bağlantılı olarak tespit ettiği kararına²⁷⁹ uymadığı gerekçesiyle Macaristan'a resmi bildirim mektubu göndermeye karar vermesi gösterilebilir.²⁸⁰

²⁷³ AİHM, *Matthews / Birleşik Krallık*, Büyük Daire, no. 24833/94, 18 Şubat 1999.

²⁷⁴ ABAD, C-286/12, Komisyon / Macaristan, 2012.

²⁷⁵ Detaylı liste için, bkz. : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_24_3228, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024)

²⁷⁶ AB Komisyonu'nun ilgili kararı için, bkz. : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_4021, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁷⁷ AB Komisyonu'nun ilgili kararı için, bkz. : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_3764, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁷⁸ AB Komisyonu'nun ilgili kararı için, bkz. : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_3765, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁷⁹ ABAD, C-637/18 Komisyon / Macaristan (*Valeurs limites - PM10*), 2021.

²⁸⁰ AB Komisyonu'nun ilgili kararı için, bkz. : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sw/inf_24_3228, (erişim tarihi 15 Eylül 2024).

c- AB İhlal Prosedürünün Zaman İçerisindeki Gelişimi :

Doktrinde, ihlal prosedürünün gelişiminde üç farklı aşama olduğu ifade edilmektedir.²⁸¹ İlk aşama, AB Komisyonu'un tüm üye devletlerin temsilcisi olarak bir üye devleti AB Hukuku ihlallerinden sorumlu tutma yetkisine sahip olduğu siyasi/diplomatik evredir. İkinci aşama, ABAD'ın ihlal prosedürünün kilit unsurlarını kademeli olarak yargısal nitelikli hale getiren içtihadlarını yayınladığı esnada AB kurumları arasındaki yetki müzakeresi aşamasıdır. Ancak bu ikinci aşamada ihlal prosedürü süreci, yaptırımlardan yoksun olduğu gibi AB Komisyonu'na çok fazla takdir yetkisi bırakır durumdadır. Bu nedenle, bu ikinci aşama, AB Komisyonu'nun siyasi/diplomatik çabalarını fazlaca içermektedir. Son aşama ise Maastricht Antlaşması'yla gelineen yargısal aşamadır. Bu aşamada, yukarıda açıklandığı üzere, ABAD'ın bir üye devletin AB Hukuku'nu ihlal etmesi durumunda ikinci ihlal prosedürü davası sonucunda para cezası verebilme yetkisine kavuşmasıyla birlikte, AB Komisyonu'nun uzlaşmasal idari işlemleri, daha çok bir yargılama öncesi müzakere ve diyalog sürecine dönüşmüştür.²⁸²

AB'nin ilk ve kurucu andlaşması olan Roma Andlaşması'nda (yürürlüğe giriş tarihi: 1957), AB Hukuku'na uymayan üye devletlere karşı herhangi bir yargısal veya cezai yaptırım uygulanmasını düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Bu aşamada, ABAD'ın kullanabildiği tek yaptırım, uyumun sağlanmasını talep etmekten ibarettir. AB Komisyonu'nun ABAD önünde birden fazla dava açma imkanı bulunmaktaysa da, bu davalar sadece ABAD'ın üye devletten yine ihlali düzeltmesini talep etmesiyle sonuçlanabilmektedir.²⁸³ Bu sistemde, AB Hukuku ile uyum sorunu yaşayan bir üye devletin, ihlalinin kamuoyu önünde ele alınması yoluyla “işaret edilmesi ve kınanması” ile uyuma zorlanacağı varsayılmaktadır.²⁸⁴ Bu nedenle Maastricht Andlaşması (yürürlüğe giriş tarihi: 1993) öncesinde ABİHA'nın 258. ve 260.

²⁸¹ C. Harlow, R. Rawlings, “Accountability and Law Enforcement: the Centralised EU Infringement Procedure”, **European Law Review**, no. 31(4), 2006, s. 473.

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ I. Kilbey, “The Interpretation of Article 260 TFEU”, **European Law Review**, no. 35(3), 2010, s. 370.

²⁸⁴ *Ibid.*

maddeleri, farklı uyumsuzluk türleriyle mücadele etmeyi amaçlamalarına rağmen neredeyse aynı şekilde düzenlenmiş bulunmaktadır.²⁸⁵ Maastricht Antlaşması'nın üye devletler arası müzakere konferansı sırasında, AB'nin artık üye devletleri işaret edip kınayarak uyuma zorlanmasının sürdürülebilir olmadığına dikkat çekilmiştir.²⁸⁶ Bu dönemde, AB Hukuku'na uyumsuzluk sebebiyle ABAD'a sevk edilen davalar çok fazla olmuş ve birçoğu aslında ilk karara uyulmaması nedeniyle ikinci kez ABAD'a sevk edilen davalardan oluşmuştur.²⁸⁷ Maastricht Antlaşması'ndan önce mali yaptırımların uygulanmaması, büyük ölçüde üye devletlerin ulusal egemenlik alanına müdahale etmeme ve federatif yapıya geçiş isteksizliği görüşleri ile açıklanmıştır.²⁸⁸

Son dönemde ise AB Komisyonu, ihlal prosedürü davalarının sayısının azaltılması görüşünü benimsemeye başlamıştır. Ulusal arabuluculuk ve üye devletler arası baskının teşviki gibi uyumsuzluğun çözümüne yönelik dostane ve müzakereye dayalı mekanizmaların tekrar etkili bir şekilde kullanılmasının gerekli olduğu AB Komisyonu tarafından ifade edilmektedir.²⁸⁹ Bu nedenle AB Komisyonu'nun bugünkü AB ihlal prosedürüne ve yaptırımların uygulanmasına bakışı, ancak siyasi temelli sorun çözme çabaları ve uyumu teşvik etme stratejileri ile müzakere ve alternatif dostane yolların başarısız olduğu veya olacağının anlaşıldığı durumlarda, son çare mekanizması olarak uygulanması gerektiği yönündedir. Ayrıca bu prosedürün, hedefleri iyi belirlenmiş halde ve stratejik olarak kullanılacak bir mekanizma olması gerektiğini savunmaktadır.²⁹⁰ Bu nedenle, ihlal prosedürü için öngörülmüş ekonomik yaptırımlar, bir ihlale derhal verilecek yanıt olarak görülmemekte; bunların ABAD kararı öncesi dönemde, AB Komisyonu ile uyum

²⁸⁵ Andersen, 45.

²⁸⁶ Kilbey, s. 371.

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ H. A. H. Audretsch, **Supervision in European Community Law**, Elsevier Science Publishers BV, 1986, s. 140.

²⁸⁹ AB Komisyonu, **COM(2002)725**, 16 Mayıs 2003, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0725:FIN:en:PDF>, (erişim tarihi : 1 Temmuz 2024).

²⁹⁰ Craig, de Burca, s. 435.

sorunu yaşıyan üye devlet arasında diyalog ve müzakere kanallarındaki çıkmazların aşılması için bir araç olarak kullanılması öncelenmektedir.²⁹¹

Bu çerçevede AB Komisyonu, üye devletlerin AB Hukukuna uyum sağlaması konusunda onları desteklemek ve teşvik etmek için harekete geçmesine rağmen, AB Hukuku'nun olası bir ihlalini tespit ettiğinde, AB Pilot (*EU Pilot*) olarak bilinen siyasi süreç kapsamında bir ihlal prosedürü öncesi diyalog başlatmaya karar verebilmektedir. Bu diyalog, örneğin resmi bir ihlal prosedüründen daha hızlı uyumu sağlama olasılığının olduğu durumlarda kullanılmaktadır. AB Pilot diyalogu ihlal prosedürü öncesi aşamada siyasi yoldan çözüme ulaşmak konusunda etkili görülmektedir. Örneğin AB Komisyonu, 2023 yılında 259 AB Pilot diyalogu başlatmış ve bunların %80'inden fazlası çözümle sonuçlanmıştır. Bu kapsamda son dönemde, AB Pilot diyaloglarının sadece %11'inin bir ihlal prosedürü ile takibine devam edilmesi söz konusu olmuştur.²⁹²

d- AB ihlal Prosedüründe AB Komisyonu'nun Bağımsız Karakterinin Etkisi :

AB içindeki uyumsuzlukların müzakere edilmesi ve incelenmesi AB Komisyonu tarafından yürütülmektedir. AB Komisyonu'nun bu rolü, AB andlaşmalarınca AB Hukuku'nun kontrolü ve korunması ile görevlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle literatürde, AB Komisyonu için "AB andlaşmalarının koruyucusu" ünvanı verilmektedir.

AB Komisyonu, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne kıyasla üye devletlerden bağımsız bir organdır²⁹³ ve daha çok bir bütün olarak AB çıkarlarının temsilcisi olarak hareket etmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, bir ihlal prosedürünün AB Komisyonu tarafından başlatılması hiçbir zaman AB'deki diğer

²⁹¹ Andersen, s. 123.

²⁹² AB Komisyonu, **Report from the Commission, Monitoring the Application of European Union Law, 2023 Annual Report**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024DC0358>, s. 6, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

²⁹³ F. Salerno, "Caractéristiques structurelles de la nouvelle procédure". Editör : F. Salerno, **La Nouvelle Procédure devant la Cour Européenne des Droits de l'homme après le Protocole no 14**, Bruylant, Brüksel, 2007, s. 51.

üye devletler tarafından başlatılmış gibi algılanmamaktadır. Bu husus, AB Komisyonu'nun doğal denetim görevinin bir parçası olarak görüldüğünden üye devletlerden biri veya birden fazlası diğer bir üye devletin AB Hukuku ile uyumlu hareket etmediğinden şikayet etseler bile ABİHA 259(2-3). madde uyarınca öncelikle AB Komisyonu'nun bu şikayeti değerlendirmesi ve gerekçeli görüşünü vermesi gerekmektedir. Bir AB üye devletinin başka bir üye devlete karşı ihlal prosedürü başlatma imkanı yine de, yukarıda da belirtildiği üzere, siyasi hassasiyet nedeniyle çok az kullanılmıştır. Bu durum AB entegrasyon süreci içerisinde üye devletler arasında doğrudan çatışmaların arzu edilmeyen bir durum olmasından da kaynaklanmaktadır.²⁹⁴ Bu bakımdan AB Komisyonu'nun üye devletler arasına bir hakem olarak girmesi siyasi düzeyde üye devletlerin istenmeyen çatışmalarını yatıştırmaya hizmet etmektedir.²⁹⁵

Bugüne kadar, ABİHA'nın 259. maddesi kapsamında sadece altı dava ABAD'a ulaşmış²⁹⁶, ancak bunlardan bazıları ABAD nihai kararını vermeden önce ilgili uyum sorunun çözülmesi nedeniyle geri çekilmiştir.²⁹⁷ Örneğin, Cebelitarık'taki *Avrupa Parlementosu Seçimleri*²⁹⁸ davasında AB Komisyonu, ilgili üye devletler olan Birleşik Krallık ve İspanya'ya birbirleri huzurunda yazılı ve sözlü görüşlerini sunma fırsatı verdikten sonra, ABİHA'nın 259. maddesi anlamında sadece gerekçeli bir görüş benimsemekten kaçınacağını beyan eden ve tarafları dostane bir çözüm bulmaya davet eden bir açıklama yayınlamıştır. Bununla rağmen İspanya, ABİHA'nın 259. maddesi uyarınca işlem başlatmış ve AB Komisyonu, Birleşik Krallık'ı desteklemek üzere ABAD önünde davaya müdahil olmuştur. Benzer şekilde, *Sólyom*²⁹⁹ davasında, AB Komisyonu Slovakya makamlarına yöneltilen eleştirilere

²⁹⁴ Harlow, Rawlings, s. 451-453.

²⁹⁵ Harlow, Rawlings, s. 465.

²⁹⁶ Örneğin, bkz. : ABAD, C-58/77 İrlanda / Fransa, 1978; ve ABAD, C-349/92 İspanya / Birleşik Krallık, 1992; detaylı bilgi için, bkz. : Prete, s. 201-205.

²⁹⁷ Örneğin, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC, Paris Andlaşması 1951) Belçika tarafından Fransa'ya karşı bir kez bir dava açılmış, ancak bu dava sonraki aşamada geri çekilmiştir. Detaylı bilgi için, bkz. : L. N. Brown, T. Kennedy, **The Court of Justice of the European Communities**, Sweet & Maxwell, 1994, s. 114.

²⁹⁸ ABAD, C-145/04 İspanya / Birleşik Krallık, 2006, para. 32.

²⁹⁹ ABAD, Case C-364/10 Macaristan / Slovakya, 2012

katılmasa da Macaristan ABİHA'nın 259. maddesi uyarınca dava açmıştır. Benzer şekilde AB Komisyonu daha sonra Slovakya'yı desteklemek üzere ABAD önünde davaya müdahil olmuştur.

AB Komisyonu'nun söz konusu rolü ve misyonu, Avrupa Konseyi'ndeki ihlal prosedürü ile ilgili diğer bir zorluğu gözler önüne sermektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, her bir Sözleşme'ye taraf devletin temsilcilerinden oluşan, AB Komisyonu ölçeğinde bir bağımsızlığı bulunmayan siyasi bir organdır ve bu nedenle çalışma yöntemi siyasi mülahazalardan ve taraf devletlerin kendi aralarındaki dinamik ilişkilerden ciddi ölçüde etkilenmektedir. Söz konusu husus ise, Avrupa Konseyi sistemindeki ihlal prosedürünün başlatılmasına yönelik taraf devletler arasındaki ilişkilerin ve çıkar çatışmalarının Bakanlar Komitesi içerisinde engeller oluşturmaya neden olmaktadır.³⁰⁰

e- Mali Yaptırımın Sistem Üzerindeki Etkisi :

ABAD, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aksine, ihlal prosedürü çerçevesindeki ilk kararına uyulmaması halinde ikinci kararında mali nitelikli bir yaptırıma karar verebilmektedir. Söz konusu yetki, Avrupa Konseyi sistemi içerisindeki ihlal prosedürü çerçevesinde, Ek Protokol 14'ün hazırlık çalışmalarında tartışılmış ancak müzakereler sonucu AİHS 46. maddeye alınmaması kararlaştırılmıştır.³⁰¹ Öyle ki, Ek Protokol 14'ün açıklayıcı raporundan alıntı yapmak gerekirse; “... *Nor does it provide for payment of a financial penalty by a High Contracting Party found in violation of Article 46, paragraph 1. It is felt that the political pressure exerted by proceedings for non-compliance in the Grand Chamber and by the latter's judgment should suffice to secure execution of the Court's initial judgment by the state concerned. (... Ayrıca, 46. maddenin 1. paragrafını ihlal ettiği tespit edilen bir Yüksek Sözleşmeciler Tarafın mali ceza ödemesini de öngörmemektedir. Mahkeme'nin ilk kararının ilgili devlet tarafından uygulanmasını sağlamak için,*

³⁰⁰ Ericson, s. 37.

³⁰¹ **Explanatory Report to Protocol 14**, para. 99.

Büyük Daire'deki uyumsuzluk yargılamalarının ve Büyük Daire'nin kararının yarattığı siyasi baskının yeterli olacağı hissedilmiştir.”

Anlaşılabacağı üzere, müzakereler sonucu varılan noktada, Sözleşme sistemindeki ihlal prosedürünün, mali bir ceza olmaksızın taraf devletler üzerinde yeterli baskıyı oluşturacağına inanıldığı ifade edilmektedir.

Yukarıda detaylı olarak bahsedildiği gibi, ilk haliyle AB sistemindeki ihlal prosedürü de herhangi bir mali yaptırıma sahip değildir. Söz konusu mali yaptırım yetkisi AB sistemindeki siyasi nitelikteki araçların etkisizliğinin anlaşıldığı anda AB andlaşmalarına eklenmiş ve AB Hukuku ile uyumsuzluk sorunlarının etkili ve hızlı bir şekilde çözülmesini amaçlamıştır.³⁰² AB Komisyonu'nun son dönemde ihlal prosedürünü son çare olarak görmesi ihlal prosedürü davası yoluna daha az başvurmasına neden olsa da³⁰³ üye devletleri AB Hukuku ile uyuma teşvik etmek için diğer araçlara odaklanma yine de her zaman mali yaptırım tehdidi şemsiyesi altında yapılmıştır. Kaldı ki AB Komisyonu'nun kendisi de ihlal prosedüründeki olası son aşama olan mali yaptırım tehdidinin AB Hukuku ile uyumun kontrol sisteminde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.³⁰⁴ Sonuç olarak AB, en son durumda mali yaptırım içeren ihlal prosedürü ile AB Hukuku'na uyumun takibi sürecinde, siyasi tartışma ve iknaya dayalı sistemden uzaklaşmış ve bunun yerini somut yaptırım tehditleri ile yürütülen müzakereler almıştır.³⁰⁵

Doktrindeki bir görüşe göre, söz konusu mali yaptırım mekanizmasının ve tehdidinin AB sistemi içinde iyi bir çözüm olduğu kanıtlamış olsa da aynı süreci insan hakları odaklı devletlerarası (*intergovernmental*) bir örgütte uygulamak doğru bir yaklaşım değildir.³⁰⁶ Avrupa Konseyi tarafından izlenen yaklaşım, diplomatik ve

³⁰² Wennerås, s. 146.

³⁰³ *Ibid.* s.154.

³⁰⁴ Andersen, s. 88.

³⁰⁵ Ericson, s. 37.

³⁰⁶ E. Lambert Abdelgawad, **The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, Human rights Files No. 19**, 2. Baskı, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2008, s. 505; Ericson, s. 38.

siyasi yollarla ikna, ilgili ulusal kurumlar ve Avrupa Konseyi kurumları arasında koordinasyon ve farklı seviyelerdeki ulusal makamların katılımcı hesap verebilirliğinin sağlanarak Mahkeme kararlarının uygulanması ve insan haklarına saygının temin edilmesidir.³⁰⁷ Bu görüşe göre, bir araç olarak cezalar ve spesifik olarak mali yaptırımlar, taraf devletlerin süreç içerisindeki sorumluluk duygusuyla motive edilen işbirlikçi/katılımcı pozisyonunu zayıflatma riski taşımaktadır.³⁰⁸ Bu durum ise, insan haklarına saygıyı temin etmeye çalışırken kaçınılması gereken bir tutumdur, çünkü insan hakları, devletlerin bunları uygulama iradesine dayanmalıdır. AB sistemi içerisinde mali yaptırım ve bu yaptırıma dair tehdidin AB Hukuku ile uyumu sağlama konusundaki başarısı kabul edilebilirse de Avrupa Konseyi sisteminin tüm sorunlarına rağmen yine de iyi yürütülen bir denetim sistemi olduğunu tespit etmek gerekir. Bu nedenle sistemin bu denli köklü şekilde değiştirilmesine ihtiyaç bulunmamaktadır.³⁰⁹

Ancak söz konusu görüşe üç farklı sebeple katılmak mümkün değildir. İlk olarak, insan hakları hukukunun uygulanması yalnızca devletlerin iyi niyetine ve gönüllü çabalarına bırakılamaz. Kaldı ki tüm Sözleşme sistemi devletlerin iyi niyetli olmadan veya kasten insan haklarını ihlal etmelerinin önüne geçme fikri üzerinde inşaa edilmiştir. AIHM ve Bakanlar Komitesi gibi kurumsal yapıların Avrupa Konseyi içerisinde bulunma nedeni de devletlerin kendi başlarına gönüllü olarak insan haklarına saygıyı temin etmemeleri durumunda devreye girmeleri ve hukuki veya siyasi yöntemlerle devletleri insan haklarına saygı göstermeye yöneltmeleridir. Bu nedenle, Avrupa Konseyi ve Sözleşme sistemi içerisinde insan haklarına saygının temin edilmesi için zorlayıcı bir düzenin bulunmadığı iddia edilemez, gerçeklik ve tarihi gelişim tam tersini yansıtmaktadır.

³⁰⁷ Lambert Abdelgawad, **The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights**, 2008, s. 505.

³⁰⁸ I. Ayres, J. Braithwaite, **Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate**, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. 19.

³⁰⁹ Lambert Abdelgawad, **The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights**, 2008, s. 505.

İkinci olarak, Avrupa Konseyi sisteminde özellikle Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik etkili işleyen bir denetim sisteminin bulunduğunu iddia etmek de oldukça naif bir yaklaşım olarak kalacaktır. *Kavala* ve *Mammadov* davaları bir yana bırakılsa dahi, yukarıda açıklandığı üzere, birçok farklı taraf devletin çeşitli haklar bakımından Mahkeme kararlarını uygulamama eğilimi ve pratiği bulunmaktadır. Her ne kadar, genel perspektiften bakıldığında Mahkeme kararlarının çoğunluğunun uygulandığı söylenebilse de, bu davaların taraf devletlerin ilkesel veya oyalyıcı uygulamama yöntemini izlemek ihtiyacı hissetmedikleri, nispeten kendileri için uygulanmasını daha sorunsuz gördükleri kararlar olduğunu tespit etmek gerekir. Bu sebeple, halihazırdaki sistemin işlevselliğinin tartışmaya açılması elzemdir.

Nihayet, mali yaptırım ve yaptırım tehdidi elbette Bakanlar Komitesi içerisindeki katılımcı hesapverilebilirlik sistemine ve dayanışma yoluyla insan haklarına saygıyı temin etme idealine teorik olarak aykırı düşse de söz konusu durum, Mahkeme tarafından ihlal kararı verilmesi durumunda adil tazminat olarak belli bir miktar paranın davalı taraf devlet tarafından ödenmesi pratiğinde herhangi bir sorun ortaya çıkarmamaktadır. Kaldı ki, taraf devletlerin en kolay uyum sağladığı tedbir bu zamana kadar adil tazminatın ödenmesi olmuştur. Aynı husus ihlal prosedürü çerçevesinde Mahkeme tarafından verilecek karar için de pek tabii mümkündür. Bu kararda davalı taraf devletin AİHS 46(1). maddedeki yükümlülüğüne aykırı davrandığı tespit edildikten sonra Mahkeme tarafından belli bir miktar mali yaptırıma hükmedilmesi, devletler üzerinde Bakanlar Komitesi'nin sonrasında uygulayacağı siyasi baskıya ek bir faktör olarak eklemenebilir. Benzer şekilde, Bakanlar Komitesi'nin ihlal prosedürünü başlatmadan önce İnsan Hakları Toplantıları'nda ilgili taraf devlete süreç sonunda ağır mali yaptırımlarla karşı karşıya kalabileceğini hatırlatması da, sürecin henüz Mahkeme önüne taşınmadan çözülmesine olanak tanır niteliktedir. Kaldı ki AB sisteminde AB Komisyonu'nun, ABAD önünde ihlal prosedürü davası açmadan önce ilgili üye devlet ile yaptığı siyasi/diplomatik müzakerelerde kullandığı önemli argümanlardan biri, sürecin en son aşamasında üye devletin mali yaptırımlarla karşılaşma olasılığıdır. Söz konusu mali yaptırım ve yaptırım tehdidi mekanizmasının, insan hakları odaklı bir uluslararası kurumun karakterine uymadığını söylemek, bu nedenlerle hem güncel

gelişmelerle uyumlu olmayan bir görüş hem de halihazırdaki sistemdeki benzer yöntemleri göz ardı eder niteliktedir.

f- AB Sisteminde Üye Devletlerin Sorumluluğu ve ABAD'ın Rolü :

İhlal prosedürü içerisinde ABAD'ın beyan edici nitelikteki kararının varlığı, AB Hukuku ile uyum konusunda ortaya çıkan sorunlarda bir yargı organının yorumlayıcı ve açıklayıcı dahlinden sonra üye devletlerin gereklilikleri daha büyük bir motivasyonla gönüllü olarak yerine getireceği anlayışına dayanmaktadır.³¹⁰ Söz konusu anlayış, ulusalüstü örgütün bir üyesi olarak devletin, ABAD'ın AB hukukundan kaynaklanan otoritesinin farkında olduğunu ve buna saygı göstereceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Çünkü, AB üyesi devletler ABAD'ın yargı yetkisi altına girmeye ve nihai kararlarına uymaya rıza göstermişlerdir. Bu nedenle AB Hukuku'na uyum konusunda üye devletlere AB sözleşmelerinden kaynaklanan sorumluluklarının ABAD gibi bir yargı organı tarafından hatırlatılması sistemin işleyişi bakımından oldukça önemlidir.³¹¹

Bunun yanı sıra, ABAD'ın, doğrudan ABİHA 258-260. maddelerde öngürülmemesine rağmen, üye devletlerin söz konusu AB normuna uyması için hangi tedbirlerin gerekli olduğu konusunda üstü kapalı önerilerde bulunması söz konusu olduğunda ihlal prosedürü içerisinde AB Komiyonu'na yol göstericiliği ve sürece doğrudan dahli bakımından rolünün değerini arttırmaktadır.³¹² Söz konusu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere, Sözleşme sisteminde AİHS 1. ve 46. maddeye dayanılarak, AİHM tarafından da gerçekleştirilmektedir. Bu husus, uluslararası mahkemelerin, bir uyum meselesi olduğunda, benzer davranışlar sergilediğini göstermesi açısından da son derece dikkat çekicidir.

³¹⁰ Andersen, s. 87.

³¹¹ Ericson, s. 39.

³¹² Andersen, s. 87.

B- Diğer Uluslararası Örgütlerdeki Uygulama Takip Sistemleri :

İnsan haklarının korunması mekanizmaları bakımından Avrupa Konseyi çerçevesinde kurulan sistemin benzerleri aynı etkililik seviyesine ulaşmasa da, Amerika Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği tarafından kurulmuştur.³¹³ Tarafları için bağlayıcı yükümlülükler getiren insan hakları sözleşmelerinin kabul edildiği ve taraf devletlerin zikredilen sözleşmelerin hükümlerine uygun davranıp davranmadığı konusunda sözleşme organları aracılığıyla belli ölçüde bir denetimin yapılabilirdiği bu diğer iki bölgesel insan hakları koruma sisteminin de kararların uygulanması perspektifinden değerlendirilmesinde bu çalışma bakımından yarar bulunmaktadır.

Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) 1979'da ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ise 2006'da faaliyete geçmişlerdir.³¹⁴ Avrupa Konseyi sistemi bakımından çözüm önerilerine yönelik bu iki mahkemenin kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sistemleri olumlu ve olumsuz örnekler barındırmaktadır. Bunların yanı sıra son olarak , yarı yargısal sisteme sahip Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmesel organlarının yapısı da bu konuda hukuki bağlayıcılık kavramının ne denli önemli olduğunu göstermesi bakımından incelenecektir.

1- Amerika Devletleri Örgütü (*Organisation of American States, ADÖ*) Sistemi :

Amerika bölgesinde insan haklarının korunması konusunda başlıca bölgesel örgütlenme, hâlihazırda 35 devletin üyesi olduğu ADÖ'dür.³¹⁵ ADÖ bünyesinde geliştirilen Amerikalılar-Arası insan hakları sisteminin iki önemli kaynak andlaşması bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ADÖ'nün teşkilat yapısını ve görevlerini düzenleyen,

³¹³ O. De Schutter, **International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary**, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 20 vd.

³¹⁴ J. R. Crawford, **Brownlie's Principles of Public International Law**, Oxford University Press, Oxford, 8. baskı 2012, s. 661; F. Viljoen, "Understanding and Overcoming Challenges in Accessing the African Court on Human and Peoples' Rights", **International & Comparative Law Quarterly**, no.. 67/1, 2018, s. 63-64.

³¹⁵ R. K. M. Smith, **International Human Rights Law**, Oxford University Press, Birleşik Krallık, 2018, s. 121.

13 Aralık 1951’de yürürlüğe giren Amerikan Devletleri Örgütü Şartı³¹⁶, ikincisi, 18 Temmuz 1978’de yürürlüğe giren Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Konvansiyonu’dur (Amerikan İHK).³¹⁷ Amerikan İHK mekanizmasında bulunan çeşitli organları ve denetleme sistemlerindeki araçlarını ayrı ayrı incelemek, sistemin bu konudaki durumunu daha net ortaya çıkaracaktır.

a- Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu :

ADÖ’nün organlarından³¹⁸ biri olan Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Komisyonu’nun (AAİHK, Komisyon), ADÖ Şartı’nın 106. maddesi’nde düzenlenen temel işlevi, insan haklarına saygıyı temin etmek ve insan haklarının korunmasını desteklemek olup, sistem içerisinde bir danışman ve yarı yargısal organ vasfı görmektedir.³¹⁹

Amerikan İHK, kendisine taraf devletler bakımından geçerli olacak şekilde AAİHK’nin yetkilerini genişletmekte ve bu organa yeni görevler ve yetkiler vermektedir.³²⁰ AAİHK, bir yandan Amerikan İHK’ye taraf devletler bakımından Konvansiyon’da öngörülen görevleri, diğer yandan Amerikan İHK’ye taraf olup olmadığına bakılmaksızın tüm ADÖ üyesi devletler bakımından ADÖ Şartı’na dayalı görevleri icra etmektedir.³²¹ Amerikan İHK kapsamında AAİHK’ye verilen görevler ise insan hakları ihlalleri iddialarını içeren bireysel başvuruları kabul etmek ve

³¹⁶ Söz konusu ADÖ Şartı’nın İngilizce tam metni için, bkz. : OAS: “Charter of the Organization of American States”, https://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

³¹⁷ Söz konusu Konvansiyon’un İngilizce tam metni için, bkz. : “American Convention on Human Rights, Pact of San Jose, Costa Rica”, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm, (erişim tarihi : 3 temmuz 2024)

³¹⁸ ADÖ Şartı, madde 53.

³¹⁹ A. Micus, **The Inter-American Human Rights System as a Safeguard for Justice in National Transitions**, Brill Nijhoff, Leiden, 2015, s. 48-49; R. K. Goldman, “History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, no. 31/4, 2009, s. 867-871.

³²⁰ J. Schneider, **Reparation and Enforcement of Judgments: A Comparative Analysis of the European and Inter-American Human Rights Systems**, Epubli, Berlin, 2015, s. 25; A. S. Dwyer, “The Inter-American Court of Human Rights: Towards Establishing an Effective Regional Contentious Jurisdiction”, **Boston College International and Comparative Law Review**, no. 13/1, 1990, s. 131.

³²¹ Smith, s. 121.

incelemek, özellikle sistemik insan hakları ihlallerine ilişkin iddialar söz konusu olduğunda ayrıntılı ülke raporları hazırlamak ve ayrıca insan haklarına saygı kapsamında tematik raporlar yayınlamaktır.³²² ADÖ üyesi devletlere insan hakları yükümlülüklerine ilişkin tavsiyelerde de bulunma yetkisine sahip olan Komisyon, içtüzüğünün 25. maddesi uyarınca, insan hakları ihlallerini soruştururken ilgili taraf devletten önleyici tedbirler (*precautionary measures*) almasını da isteme, Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) önünde dava açma, AAİHM’den geçici tedbirler (*provisional measures*) almasını talep etme ve Amerikan İHK’nin yorumu konusunda AAİHM’den danışma görüşü alma yetkilerine sahiptir.³²³ Ayrıca Komisyon, çalışmaları hakkında yıllık olarak ADÖ Genel Kurulu’na ayrıntılı bir rapor da sunmaktadır.³²⁴

Komisyon, taraf devletlerin Amerikan İHK’ye uygun davranıp davranmadığını, Konvansiyon’un 44-47. maddeleri arasında düzenlenen devletlerarası şikayet ve bireysel başvuru yolu kapsamında denetlemektedir. Bireysel başvuru yolunda, bir kişi, kişi grubu, hükümet dışı sivil toplum kuruluşu herhangi bir taraf devletin Amerikan İHK’ye aykırı davrandığı iddiasıyla Komisyon’a başvurabilmektedir.³²⁵

Komisyon, söz konusu bireysel başvuruyu aldığı anda AAİHM’ye başvurmadan önce ihlal iddiasına ilişkin meseleyi çözmeye çalışmakla yükümlüdür. Diğer bir deyişle, Amerikan İHK 48-50. maddeleri arasında düzenlenen Komisyon önündeki prosedür tamamlanmadan, söz konusu başvurunun AAİHM tarafından incelenmesi mümkün değildir.³²⁶ Komisyon kendisine sunulan bireysel başvuruyu

³²² U. Samancı, “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi”, **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C.21, Özel S., 2019, s. 1795-1832.

³²³ Komisyon’un içtüzüğünün İngilizce tam metni için, bkz. : IACHR: “**Rules of Procedure of the Inter-American Commission on Human Rights**”, <https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/iachr/mandate/basics/rulesiachr.asp>, (erişim tarihi : 3 temmuz 2024).

³²⁴ Schneider, s. 26.

³²⁵ Amerikan İHK, m. 44.

³²⁶ Y. Ural Aslan, T. Güner, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 19/2, 2014, s. 317; ayrıca AAİHM içtihadında söz konusu prosedürel aşamalar için, bkz. : AAİHM, Viviano Gallardo ve diğerleri davası, 13 Kasım 1981, para. 25.

önce kabul edilebilirlik kriterlerine (Amerikan İHK 46-47. maddeler) göre inceler ve esasa ilişkin kararını vermeden önce, taraflardan dostane çözüm usulünü kabul edip etmediklerini sorar.³²⁷ Bu aşamadan sonra esasa dair incelemeye geçilir. Eğer Komisyon, esasa dair yaptığı incelemede herhangi bir ihlal olmadığını tespit ederse, bu kapsamda bir rapor hazırlar, bunu taraflara gönderir ve yayınladıktan sonra ADÖ Genel Kurulu'na sunularak yıllık rapora dahil edilmesini sağlar.³²⁸

Eğer Komisyon, esasa ilişkin incelemesi sonrasında bir ihlal tespit ederse, öncelikle söz konusu ihlalin giderilmesi için uygun gördüğü tavsiyeleri de içeren bir ön rapor hazırlar ve bu ön raporu taraf devlete tebliğ eder.³²⁹ Söz konusu ön raporda, taraf devlete tavsiye ettiği tazminat, eski hale iade gibi bireysel ve iç hukuk normlarının reformu gibi genel nitelikli tedbirleri alması için bir süre verir.³³⁰ Söz konusu tedbirlerin alınması için Komisyon davalı taraf devlet ve mağdur başvuru arasında diyalog kurmakta ve bu yolla söz konusu tedbirlerin alınmasını bir anlaşmaya bağlamaya çalışmaktadır.³³¹ Eğer taraf devlet, AAİHM'nin yargı yetkisini tanıdıysa, bu aşamada ilgili taraf devlet veya Komisyon'un kendisi davanın AAİHM önünde bakılması için başvuruda bulunabilir. Taraf devlet, Komisyon'un tavsiye ettiği tedbirleri verdiği süre içerisinde uygulamazsa, Komisyon'un AAİHM'ye başvurması gerekmektedir.³³² Söz konusu başvuruyu yapabilmesi için yine de Komisyon'un mutlak çoğunluk ile gerekçeli bir karar alması gerekir. Başvurucunun tutumunun, ihlalin niteliğinin ve ciddiyetinin, içtihadın bu konudaki gelişme ihtiyacı ve durumunun, kararın ADÖ üyesi devletlerin hukuk sistemlerinde gelecekteki etkisinin söz konusu gerekçeli kararda belirtilmesi gerekmektedir.³³³

³²⁷ AAİHK İçtüzüğü, m. 37(4).

³²⁸ *İbid.* m. 44(1).

³²⁹ *İbid.* m. 44(2).

³³⁰ E. Abi-Mershed, "The Inter-American Commission on Human Rights and Implementation of Recommendations in Individual Cases", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 172.

³³¹ *İbid.*, s. 174.

³³² AAİHK İçtüzüğü, m.45.

³³³ *İbid.*

İhlal, Komisyon'un söz konusu ön raporu ilgili taraf devlete tebliğ edildikten üç ay sonra yine de giderilmezse veya AAIHM'ye Komisyon veya ilgili devlet tarafından bu süre içerisinde başvurulmazsa Komisyon kendi görüşünü, yapmış olduğu ihlal tespitlerini ve ihlalin giderilmesi için gerekli tedbir tavsiyelerini içeren nihaî bir raporu salt çoğunlukla kabul eder. Söz konusu nihaî rapor taraflara tebliğ edilir ve Komisyon'un ihlalin giderilmesi bakımından tavsiye ettiği tedbirlere uyulup uyulmadığına dair taraflardan belirlenen süreler içerisinde bilgi sunması talep edilir. Komisyon söz konusu bilgileri değerlendirdikten sonra tavsiye ettiği tedbirlere ilgili taraf devlet tarafından uyulup uyulmadığına dair bir değerlendirme daha yapar ve nihaî raporun yayınlanıp yayınlanmayacağına ve ADÖ Genel Kurulu'na sunulup yıllık rapora eklenmesinin istenip istenmeyeceğine salt çoğunlukla karar verir.³³⁴ Komisyon, tavsiye ettiği tedbirlere uyulup uyulmadığı konusunda sadece bilgi talep etmekle yetinmeyip taraflarla toplantı yapılması gibi uygun gördüğü takip usullerine de başvurabilmektedir. Komisyon, dostane çözüm sonucu katedilen ilerlemeyi de denetler ve kaydeder.³³⁵

Yukarıda açıklanan usullerden anlaşılacağı üzere Komisyon'un ihlal tespit etmesi durumda taraf devletlere karşı bağlayıcı bir karar alma yetkisi bulunmamaktadır, çünkü bahsedilen tedbirlerin tümü tavsiye niteliğindedir. Bu kapsamda Komisyon, tavsiye ettiği tedbirlerin taraf devletlerce uygulanmasını temin etmek için ancak nihaî raporunu yayınlamak ve ADÖ Genel Kuruluna sunulacak yıllık rapora bu nihaî raporu dâhil ettirmek suretiyle ihlalin aleniyet kazanmasını sağlayarak kamuoyu baskısı oluşturmak kabiliyetine sahiptir.³³⁶

³³⁴ *İbid.* m. 47.

³³⁵ *İbid.* m. 48. Schneider, s. 44-45.

³³⁶ Schneider, s. 24; İ. Doğan, O. Özdemir, "Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi" Editör : İ. Doğan: **İnsan Hakları Hukuku**, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 307-310.

b- Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi :

i- Mahkeme'nin Genel Yapısı ve Görevleri :

AAİHM, Amerikan İHK ile kurulmuş ve Konvansiyon'un uygulanmasını ve yorumlanmasını sağlayan, Kosta Rika'nın San Jose şehrinde bulunan, Amerikan sistemi içerisindeki bağımsız uluslararası mahkemedir.³³⁷ Çekişmeli davalar bakımından yargı yetkisi (Amerikan İHK 61-63. maddeler), geçici önlemlere karar verme yetkisi (Amerikan İHK 63(2). madde) ve danışma görüşü verme yetkisi (Amerikan İHK 64. madde), AAİHM'in üç temel görevini ve yetkisini oluşturmaktadır. AAİHM'nin işleyişine dair kurallar Amerikan İHK, Statüsü ve AAİHM İktüzüğü'nde düzenlenmektedir.³³⁸

AAİHM'in çekişmeli davalar bakımından yaptığı yagılama, sadece taraf devletin Amerikan İHK'yi ihlal edip etmediği kapsamında değil ayrıca, eğer ihlal söz konusuysa bu ihlali hangi tedbirlerle düzeltmesi gerektiği kapsamında da yapılmaktadır.³³⁹ Ancak, Amerikan İHK 62. madde uyarınca taraf devletler AAİHM'in yargı yetkisini kabul edip etmemekte serbesttirler.³⁴⁰ Bu nedenle, çekişmeli davaların tarafı ancak AAİHM'in ihtiyari yargı yetkisini tanımış bir taraf devlet olabilir. Bunun yanı sıra, bireysel başvuru veya devletlerarası şikayet mekanizması ile yapılan başvuruların AAİHM tarafından incelenebilmesi için Komisyon önündeki Amerikan İHK 48-50. maddeleri arasında düzenlenen ve yukarıda açıklanan usulün tamamlanmış olması gerekmektedir.³⁴¹ AAİHM'ye bireylerin doğrudan başvurma hakkı bu nedenle bulunmamaktadır ancak dava

³³⁷ Amerikan İHK, m. 62; AAİHM Statüsü m. 1, 3 (AAİHM Statüsü'nün İngilizce tam metni için, bkz. Statute of IACHR, <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

³³⁸ Samancı, s. 1809.

³³⁹ D. A. Gonzalez-Salzberg, "Do States Comply with the Compulsory Judgments of the Inter-American Court of Human Rights? An Empirical Study of the Compliance with 330 Measures of Reparation", *Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos*, no.. 13/13, 2013, s. 94.

³⁴⁰ AAİHM'nin yargı yetkisini tanımış olan devletler; Arjantin, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Surinam ve Uruguay'dır. Trinidad ve Tobago ile Venezuela daha önceden AAİHM'nin yargı yetkisini tanımışlarsa da sonrasında onaylarını geri çekmişlerdir.

³⁴¹ Ural Aslan, Güner, s. 317.

açıldıktan sonra mağdur olduğunu iddia eden başvurucular artık kendi temsilcileriyle birlikte davaya katılabilmektedir.³⁴²

ii- Bireysel Başvuruda İhlal Saptaması Durumunda Talep Edilen Detaylı Giderim Tedbirleri :

AAİHM, önündeki davalarda esasa ilişkin inceleme neticesinde eğer bir ihlal kararı verirse, mağdur başvurucuya tazminat ödenmesi dışında çok çeşitli giderim tedbirlerine karar verebilmektedir. Söz konusu giderim tedbirleri bireysel veya genel nitelikli olabileceği gibi AAİHM bu tedbirlere esasa ilişkin yaptığı yargılamadan sonra tamamlayıcı ikinci bir yargılama neticesinde de karar verebilmektedir.³⁴³

Söz konusu giderici tedbirleri, eski hale iade, maddî ve manevî tazminat, yargılama giderlerinin davalı taraf devlete yüklenmesi, özür dileme, mağdurların rehabilitasyonunu sağlama, ihlalin tekrarlanmaması için gerekli tedbirleri alma ve spesifik olarak eksikliği söz konusu ise etkili soruşturma, kovuşturma ile cezalandırmada bulunma şeklinde genel olarak saymak mümkündür.³⁴⁴ Bu kapsamda AİHM ile AAİHM arasında büyük bir perspektif ve pratik farkı bulunmaktadır.³⁴⁵ Öyle ki, AİHM esasına girerek ihlal tespit ettiği davalarda AİHS 41. madde gereğince öncelikle eski hale iadenin tam olarak mümkün olup olmadığına baktıktan (değerlendirmesine içsel olarak, kararın hüküm kısmında her zaman detaylandırma gereği görmeden) sonra eğer tam eski hale iade mümkün değilse (ki genellikle durum bu şekilde seyretmektedir) adil tazminata hükmetmektedir. Bu aşamadan sonra AİHM bireysel veya genel tedbirlerden hangilerinin alınması gerektiği konusunda, çoğunlukla ikincilik ve devletlerin takdir marjı ilkeleri gereğince bir tavsiye veya

³⁴² AAİHM içtüzüğü, m. 25.

³⁴³ D. Shelton, **Remedies in International Human Rights Law**, 3. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 229.

³⁴⁴ J. M. Pasqualucci, **The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights**, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 309-328; T. Antkowiak, "Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond", **Columbia Journal of Transnational Law**, no. 46, 2008, s. 360;

³⁴⁵ Antkowiak, s. 365.

yönlendirmede bulunmamaktadır.³⁴⁶ Ancak, son dönemde giderek artan bir eğilimle, AİHM'in de ihlal tespit ettiği davalarda davalı taraf devletin ihlali gidermek için alması gereken tedbirleri kararlarının gerekçesinde veya hüküm kısmında belirttiğini de not etmek gerekir. Bu husus yukarıda ayrıntılı bir şekilde incelendiğinden tekrar detaylı açıklamaların bu kısımda yapılmasına gerek görülmemiştir.

Buna karşılık AAİHM, Amerikan İHK 63. maddesine dayanarak maddi ve manevi tazminatın yanı sıra, ihlalin giderilmesi için gereken bireysel ve genel nitelikli tedbirlere kararında açıkça yer vermekte, bu tedbirlerin belirlenmesinde davalı taraf devlete herhangi bir takdir marjı bırakmaksızın, veya çok az bırakarak, kararının uygulanması sürecine doğrudan etki etmektedir.³⁴⁷

Buna rağmen giderim konusunda her ne kadar detaylı tedbirlere karar verse de AAİHM, AİHM'in vurguladığına benzer olarak, kendisinin bir süper temyiz mercii olmadığını da ifade etmektedir.³⁴⁸ Bu kapsamda yaptığı inceleme sadece önündeki dava konusu olay bakımından ilgili taraf devletin Amerkian İHK'yi ihlal edip etmediğini saptamak ve ihlal tespit ettiğinde Amerikan İHK 63(1)'e dayanarak (açık bir şekilde giderim tedbirleri hakkında bir düzenleme olmasa da) gerekli tedbirlere karar vermektir.³⁴⁹

AAİHM'nin eski hale iade tedbiri içerisinde kullandığı alt tedbir türleri de özellik arz etmektedir. Bu bakımdan AAİHM, eski hale iade çerçevesinde, mağdur başvurusunun ihlal edilen hak veya özgürlükten yararlanmasının sağlanması veya ihlalin iç hukuktaki hukuki, idari sonuçlarının giderilmesine hükmedebildiği de

³⁴⁶ I. Özkan, L. B. Önüt, "Güncel Gelişmeler Işığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi", **Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı, Rona Aybay'a Armağan**, cilt 2, Aralık 2014, s. 1856-1857; Shelton, s. 216-218.

³⁴⁷ Shelton, s. 229; Antkowiak, s. 365-386.

³⁴⁸ Schneider, s. 87.

³⁴⁹ Samancı, s. 1814.

görülmektedir.³⁵⁰ AAİHM söz konusu bütün bu tedbirlere somut olayın şartlarını dikkate alarak ayrı ayrı veya birlikte de karar verebilmektedir.³⁵¹

Genel giderim tedbirleri bakımından AAİHM, eski dönemde içtihadı farklı olmakla birlikte, son zamanlarda ihlale neden olan iç hukuk normunun değiştirilmesini de talep etmeye başlamıştır.³⁵² Bu nedenle, AAİHM içtihadının giderim tedbirleri konusunda yalnızca bireysel değil aynı zamanda genel tedbirler açısından da zengin olduğunu ifade etmek gerekmektedir.³⁵³

AAİHM’in geliştirmiş olduğu giderim tedbirlerine yönelik bu zengin içtihad ve aktivist yaklaşımı uluslararası insan hakları hukukuna yapmış olduğu en büyük katkılardan biri olarak görülmektedir.³⁵⁴ Bununla birlikte, bazı taraf devletler AAİHM’in giderim tedbirlerini detaylı ve açıkça belirtme yöntemine karşı çıkmaktadır. Bu konuda en dikkat çekici örnek Venezuela’nın AAİHM’in söz konusu yaklaşımını devletin egemenlik hakkına gereğinden fazla müdahale olarak görmesi ve hatta bu nedenle Amerikan İHK sisteminden çıkmasıdır.³⁵⁵

Bu kapsamda, devletlerin egemenlik haklarını ileri sürerek AAİHM’in giderim tedbirleri kapsamındaki içtihadını ve pozisyonunu eleştirmeleri uluslararası insan hakları hukunun tarih içerisindeki gelişimi ve dayandığı doğal hukuk felsefisi gereği haklı görülmemelidir.³⁵⁶ Ancak AAİHM’in Amerika kıtasının karmaşık ve

³⁵⁰ Gonzalez-Salzberg, s. 94.

³⁵¹ Örnek bir içtihad için, bkz. : AAİHM, Loayza-Tamayo / Peru davası, (giderim ve yargılama masrafları kararı), 27 Kasım 1998, para. 192.

³⁵² AAİHM, “The Last Temptation of Christ” davası (Olmedo-Bustos ve diğerleri / Şili), (esas, giderim ve yargılama masrafları kararı), 5 Ocak 2001, hüküm kısmı para. 4.; Antkowiak, s. 382-384.

³⁵³ Schneider, s. 58.

³⁵⁴ Gonzalez-Salzberg, s. 84.

³⁵⁵ Pasquale, s. 303.

³⁵⁶ M. Sur, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2018, s. 130.

çalkantılı siyasi geçmişi göz önüne alındığında, siyasi içerikli bir tutum segileme boyutuna varan içtadları da olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁷

Örneğin *Artavia Murillo ve diğeri / Kosta Rika*³⁵⁸ kararında tüp bebek uygulamasını yasaklayan kanunun iptali ülkedeki bu konudaki derin siyasi tartışmalara rağmen isteyen AAİHM, taraf devlet Kosta Rika Anayasa Mahkemesi tarafından muhalefetle karşılaşmıştır. Yine benzer şekilde *Fontevecchia ve D'Amico / Arjantin*³⁵⁹ kararında iki gazetecinin Arjantin eski devlet başkanının aile hayatına dair fotoğrafları yayınlamaları nedeniyle sorumlu tutulmalarını ifade özgürlüğü ihlali olarak nitelendirmiştir. Ancak Arjantin Yüksek Mahkemesi ve Dışişleri Bakanlığı AAİHM'yle doğrudan iletişime geçerek kararın yetki aşımı niteliğinde olduğunu ve uygulanmasının mümkün olmadığını bildirmişlerdir. Bu nitelikte birçok AAİHM kararı saymak mümkündür. Peru ve Venezuela'nın AAİHM'nin yargı yetkisine dair onaylarını geri almaları (Peru 2000'lerin başındaki hükümet değişikliği sonrası kararından vazgeçmiştir ancak Venezuela 2012'de AAİHM'nin yargı yetkisini onayını kesin olarak geri çekmiştir.³⁶⁰) haricinde en son, Nisan 2019'da Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya ve Paraguay, AAİHM'ye yazılı olarak seslenerek söz konusu politik içerikli kararlarda hukuksal aktivizmi bir kenara bırakarak devletlerin takdir yetkisine daha çok özen göstermesini istemişlerdir. AAİHM söz konusu mektuba her ne kadar resmi olarak geri dönüş yapmasa da bu durum, yargı otoritesinin son dönemde de sınındığı şeklinde yorumlanmıştır.³⁶¹ Bu kapsamda, vurgulanması gereken en önemli husus insan hakları korumasının tam olarak sağlanması ilkesinden ayrılmadan pratikte taraf devletlerin uygulama gücü ve içerisinde bulundukları siyasi atmosfer de hesaba katılarak giderim tedbirleri

³⁵⁷ E. Malarino, "Judicial Activism, Punitivism, and Supranationalization: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights", **International Criminal Law Review**, sayı : 12(4), 2012 s. 665-695; C. Binder, "The Prohibition of Amnesties by the Inter-American Court of Human Rights", **German Law Journal**, sayı : 12(5), 2011, s. 1203-1230; Samancı, s. 1817.

³⁵⁸ AAİHM, *Artavia Murillo ve diğeri / Kosta Rika* davası, 28 Kasım 2012.

³⁵⁹ AAİHM, *Fontevecchia ve D'Amico / Arjantin* davası, 29 Kasım 2011.

³⁶⁰ AAİHM'nin bu konudaki basın açıklaması için, bkz. : https://www.oas.org/en/iachr/media_center/Preleases/2012/117.asp, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

³⁶¹ P. B. Miranda da Cruz, "Trackers and Trailblazers: Dynamic Interactions and Institutional Design in the Inter-American Court of Human Rights", *Journal of International Dispute Settlement*, sayı : 11, 2020, s. 87.

hakkında karar verilmesinin başarı ve etkililik şansı en yüksek olan yöntem olduğudur.

iii- AAİHM Kararlarının Uygulanmasının Denetlenmesi :

aa- AAİHM'in Kendi Kararlarının Uygulanmasını Denetlemesi Olgusu ve Hukuki Dayanakları :

Amerikan İHK'ye taraf olup AAİHM'in ihtiyari yargı yetkisini tanıyan devletlerin, AAİHM kararlarını uygulaması Amerikan İHK'nin 68. maddesi uyarınca zorunludur. Bu husus, aynı zamanda uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesinin uluslararası mahkeme kararlarının uygulanması açısından da geçerli olması gerekliliğine dayandırılmaktadır.³⁶²

Bununla birlikte, AAİHM kararlarının uygulanmasının denetimi konusunda, Amerikan İHK'de, AİHS 46(2). maddesine karşılık gelen, açık bir hüküm bulunmamaktadır ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi benzeri bir organ Amerikan sisteminde bulunmamaktadır.³⁶³ Bu sebeple, AAİHM, 1989'dan itibaren inisiyatif olarak, davalı taraf devletlerden ihlal kararında belirtmiş olduğu giderim tedbirlerinin uygulanma durumu ve aşamaları konusunda bildirimde bulunmalarını istemeye başlamış, yani bu şekilde kendi kararlarının uygulanmasının denetlenmesini yine bizzat kendisi üstlenmiştir.³⁶⁴

AAİHM'in kararlarının uygulanmasının denetlemesi konusunda ciddi hukuki temellendirmede bulunduğu ilk kararı 2003 tarihli *Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama*³⁶⁵ kararıdır. Bu dava sırasında Panama, AAİHM'in kendi kararının

³⁶² Pasquale, s. 299.

³⁶³ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 177; S. Akay, "Etkili Bir İnsan Hakları Mekanizması İçin: AİHS Sisteminde Hükümlerin İcrasının Denetimi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 8, sayı: 16, güz 2009, s. 117-134.

³⁶⁴ T. M. Antkowiak, A. Gonza, *The American Convention on Human Rights: Essential Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2017, s. 310; De Schutter, s. 936

³⁶⁵ AAİHM, *Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama* davası, (yetki meselesi kararı), 28 Kasım 2003, para. 107.

uygulanmasını denetleme yetkisi olmadığı yönünde ilk defa itirazlarda bulunmuştur. Panama, AAİHM kararının uygulanmasının denetlenmesinin bir “yargılama sonrası aşama” (*post-judgment stage*) olduğunu belirterek söz konusu aşama bakımından AAİHM’nin yargı yetkisini ve usulünü düzenleyen kurallarda bir hüküm olmadığını, bu nedenle de AAİHM’nin bu alanda vereceği bir kararın yetki aşımı (*ultra vires*) olacağını ileri sürmüştür. Ayrıca bu yetkinin ancak ve ancak yargısal değil, münhasıran ADÖ Genel Kurulu’nun siyasi yetki alanına dahil olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ AAİHM, Panama’nın bu itirazları üzerine kararlarının uygulanmasının denetlenmesi yetkisine yönelik 28 Kasım 2003 tarihli “yetki meselesi kararı”nda detaylı hukuki açıklamalarda bulunmuştur.³⁶⁷

AAİHM’nin kendi kararlarının uygulanmasını denetleme içtihadı ve yaklaşımı ilk kez sorgulandığında, Amerikan İHK sistemine ve genel uluslararası kamu hukuku normlarına dayanan detaylı gerekçelendirmelerle verilen bu karar söz konusu yetkinin AAİHM’de bulunduğu dair tereddütleri giderse de, bu konuda getirilen siyasi eleştirilerin önünü kesememiştir.³⁶⁸

AAİHM ilk olarak, Amerikan İHK 67. ve 68. maddeleri uyarınca taraf devletlerin AAİHM kararlarının uygulama yükümlülüğünü vurgulamış ve bu yükümlülüğün uluslararası hukuk uyarınca da taraf devletlerin tüm erkleri ve organlarını bağladığını ifade etmiştir. Bu kapsamda AAİHM, Andlaşmalar Hukukuna Dair Viyana Sözleşmesi³⁶⁹ (1969) 26. ve 27. maddelerine atıfla, devletlerin taraf oldukları uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesi uyarınca iyi niyetle yerine getirmesi gerektiğini, bunun yanı sıra, söz konusu yükümlülüğün ifa edilmemesinin gerekçesi olarak iç hukukun ileri sürülemeyeceğini vurgulamıştır. Bu nedenle, taraf devletler, AAİHM’nin ihlal kararında belirttiği giderim tedbirlerinin uygulanmaması bakımından iç hukuklarını

³⁶⁶ *Ibid.*, para. 53-54.

³⁶⁷ Samancı, s. 1819.

³⁶⁸ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 179.

³⁶⁹ Sözleşmenin İngilizce tam metni için, bkz. : **Vienna Convention on the Law of Treaties** https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

mazeret olarak ileri sürmezler.³⁷⁰ AAİHM ayrıca, Amerikan İHK'nin 63. maddesinin, uluslararası hukuktaki devletlerin haksız filleri nedeniyle sorumluluğu alanındaki örf ve adet kurallarının bir izdüşümü olduğunu, bu nedenle de ihlal tespit etmesi durumunda bu ihlalin ortadan kaldırılması için gereken giderim tedbirlerini belirlemek konusunda kendisine geniş bir takdir marjı tanındığının kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda, Amerikan İHK'ye taraf devletler tarafından tam ve etkili bir şekilde uyulması yükümlülüğünün yalnızca esasa dair verilen kararlar bakımından değil aynı zamanda kararlarının uygulanmasına yönelik Amerikan İHK 67-68. maddelerinin yorumlanmasında da kullanılması gerektiğini tespit etmiştir. Ancak bu şekilde Amerikan İHK'nin tam olarak hayata geçirilmesi sağlanabilir.³⁷¹ AAİHM'nin, uluslararası kamu hukununun söz konusu ahde vefa ve mahkeme kararlarının bu ilke ışığında iç hukuktaki engeller gerekçe gösterilmeksizin iyi niyetle uygulanmasına yönelik tespit ve değerlendirmeleri AIHM tarafından da paylaşılmaktadır.³⁷²

AAİHM, yargısal görev ifa eden diğer uluslararası mahkemeler ve organlar gibi, kendi yetkisinin kapsamını belirleme açısından “içkin yetkiyi” (*inherent powers, competence competence*) haizdir.³⁷³ Bu kapsamda gerçekten, Amerikan İHK 62. maddesi, AAİHM'nin kendi yargı yetki alanı hakkında karar verme yetkisini de düzenlemektedir.³⁷⁴ AAİHM, söz konusu yetki bakımından Amerikan sisteminde açıkça görevlendirilmiş özel bir organ bulunmadığını tespit etmiş ve hazırlık çalışmalarını da dikkate alarak Amerikan İHK'nin özellikle 33., 62(1)., 62(3). ve 65. maddeleri ile AAİHM Statüsü 30. maddesi, Andlaşmalar Hukukuna Dair Viyana Sözleşmesi (1969) 31(1). maddesi ışığında ve Amerikan İHK'nin ruhunu ve amacını

³⁷⁰ AAİHM, Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama davası, (yetki meselesi kararı), 28 Kasım 2003, para. 60-61.

³⁷¹ *Ibid.*, para. 66.

³⁷² AIHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 81-88 ve 151; AIHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 102.

³⁷³ Samancı, 1821, dipnot 122 atfı ile : J. Klabbers, **An Introduction to International Institutional Law**, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 125-128.

³⁷⁴ AAİHM, Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama davası, (yetki meselesi kararı), 28 Kasım 2003, para. 68-71.

da hesaba katarak taraf devletlerin niyetinin, AAİHM'ye kararlarına uymayı denetleme yetkisi vermek olduğunu ilan etmiştir.³⁷⁵

Panama'nın, Amerikan İHK 65. madde uyarınca AAİHM kararlarının uygulanmasının denetlenmesi yetkisinin ADÖ Genel Kurulu'na ait olduğuna dair güçlü savına karşılık AAİHM, bu maddenin ve AAİHM Statüsü 30. maddenin, her yıl AAİHM tarafından ADÖ Genel Kurulu'na sunulan yıllık raporda, taraf devletlerin kararları uygulama durumlarının da belirtileceğini düzenlediğini vurgulamıştır. Bu kapsamda AAİHM, Amerikan İHK 65. maddesinin kendisini kararların uygulanmasının denetimi konusunda zımnen yetkilendirdiğini tespit etmiştir.³⁷⁶

AAİHM, yukarıda açıklanan pozitif hukuk kuralları dışında Amerikan sisteminde oluşan teamül hukukuna da dayanmıştır. Buna göre, taraf devletler, AAİHM'in söz konusu denetim işlevine yönelik uygulamasını 1989'dan beri kabul etmekte ve bunun Konvansiyon'un bir gereği olduğu inancıyla denetleme aşamasında herhangi bir itirazda bulunmaksızın AAİHM'e gerekli raporları sunmaktadırlar. Ayrıca, ADÖ Genel Kurulu da kendisine sunulan yıllık raporlar kapsamında kararların uygulanmasının bizzat AAİHM tarafından denetlendiğini uzun süredir bilmesine rağmen AAİHM'nin bu uygulamasına engel olmamış, hatta bazı kararlarında ilgili taraf devletlerden kararların uygulanması konusunda AAİHM'e rapor sunmalarını istediği görülmüştür.³⁷⁷ Tüm bu hususlar, AAİHM'nin kendi kararlarının uygulanmasını denetleme yetkisinin teamül hukuku açısından da hukuka uygun olduğunu göstermektedir.³⁷⁸

AAİHM'nin bu alandaki yetkisini, Amerikan sistemindeki boşluğu dolduracak ve insan haklarının korunmasının etkililiğini arttıracak şekilde oluşturmasının, uluslararası hukuk alanında yargısal inovasyonun güzel

³⁷⁵ *İbid.*, para. 88-101.

³⁷⁶ *İbid.*, para. 88-90.

³⁷⁷ AAİHM, Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama davası, (yetki meselesi kararı), 28 Kasım 2003, para. 102-104.

³⁷⁸ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 181.

örneklerinden birini oluşturduğu gibi bu hususun Amerikan sistemindeki eksikliği giderme noktasında gerekli bir adım olduğu söylenebilir.³⁷⁹

bb- AAİHM'nin Kararlarının Denetlenmesi Usulü :

İlk olarak belirtmek gerekir ki, söz konusu denetim usulü, Avrupa Konseyi sisteminden oldukça farklı olarak yalnızca yargısal organ tarafından yürütüldüğünden, yargılama usülleri çerçevesinde bir yapıya sahiptir. Bu kapsamda, davalı taraf devletin AAİHM'in karar verdiği giderim tedbirlerini tam olarak uyguladığı zamana kadar asıl dava derdest tutulmaktadır.³⁸⁰ AAİHM söz konusu yargısal denetim süreci boyunca giderim tedbirlerinin davalı taraf devlet tarafından nasıl uygulanması gerektiğine dair her türlü sorunu ele alabilmektedir.³⁸¹

AAİHM İçtüzüğü'nün 69. maddesi kararların uygulanmasının denetlenmesinde uygulanacak usulü detaylı bir şekilde düzenlemektedir. Bu usule göre öncelikle, esasa ilişkin kararda belirtilen süre içerisinde davalı taraf devlet tarafından AAİHM'e ayrıntılı bir rapor sunulmalıdır. Bu raporda, kararda belirtilen giderim tedbirlerinin her birinin ne ölçüde uygulandığına dair detaylı açıklamalar bulunmalıdır.³⁸² Söz konusu rapora karşılık olarak mağdur ve temsilcileri ile Komisyon da kararın uygulanmasına yönelik gözlem ve tespitlerini sunabilmektedirler. Sonraki aşamada sunulan raporlar AAİHM tarafından karşılıklı değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ancak AAİHM'nin denetim sürecinde dayandığı kaynaklar sadece söz konusu raporlar değildir, ayrıca bilirkişilerin de kararın uygulanmasına yönelik görüşleri AAİHM tarafından talep edilebilmektedir.³⁸³

³⁷⁹ D. Akande, "International Organizations", Editörler : M. D. Evans, **International Law**, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 264; C. F. Amerasinghe, **Principles of the Institutional Law of International Organizations**, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 49-55.

³⁸⁰ Pasqualucci, s. 303; Antkowiak, Gonza, s. 311.

³⁸¹ Burgorgue-Larsen, Ubada De Torres, s. 181.

³⁸² Pasqualucci, s. 303-304.

³⁸³ Burgorgue-Larsen, Ubada De Torres, s. 182-183.

Kararın uygulanmasında ciddi gecikmeler bulunan veya karmaşık durumlarda, AAİHM, 2007'den beri tarafları gizli duruşmalara ve hatta istisnai olarak alenî duruşmalara çağırmaktadır.³⁸⁴ Nitekim AAİHM İçtüzüğü'nün 69. maddesi gerekli ve uygun gördüğü takdirde AAİHM'nin, kararın uygulanma sürecini denetlemek için ilgili taraf devleti ve mağdur temsilcilerini davet ederek duruşma yapabileceğini ve bu duruşmalarda Komisyon'u da dinleyeceğini düzenlenmiştir.³⁸⁵ Söz konusu yargılama usulünün, doktrinde kararların uygulanmasının denetlenmesi açısından etkili olduğu görüşü hakimdir.³⁸⁶

AAİHM içtüzüğü'nde dahi düzenlenmemiş olsa da, uygulamada AAİHM, taraf devletlere kararın henüz uygulanmayan yönleri bakımından endişelerini ve bu durumun nasıl sona erdirilebileceğine yönelik talimatlarını içeren bildirimler göndermektedir.³⁸⁷ Bunun yanı sıra, süreç içerisinde davalı taraf devlet nezdinde kararın nasıl uygulanması gerektiğine yönelik soru işaretlerine açıklık kavuşturacak açıklamalar da gönderebilmektedir.³⁸⁸

Ancak söz konusu denetleme sürecinin yaptırım bakımından büyük bir eksikliği bulunmaktadır. Bu açıdan AAİHM, her ne kadar kendi kararlarının uygulanmasına yönelik detaylı ve titiz bir ikinci yargılama aşamasına girse de, kararı uygulamamakta ısrarlı taraf devletlere karşı elinde bulunan tek yaptırım seçeneği caydırıcılığı oldukça düşük olan ADÖ Genel Kurulu'na ilgili uygulamama durumuna dair raporu sunarak yıllık raporun içerisine eklenmesini sağlamaktır. Bu açıdan ısrarlı bir şekilde kararlarını uygulamayan taraf devletlere karşı yalnızca işaret etme ve kınama (*naming and shaming*) yöntemi ile yaptırımda bulunabilmektedir. Bunun yanı sıra, böylesi bir durumda AAİHM denetleme sürecinde artık davalı taraf devletten kendisine bilgi göndermesini istemeyi de bırakmakta ve ancak taraf devlet

³⁸⁴ Pasqualucci, s. 304; Antkowiak, Gonza, s. 310, 311.

³⁸⁵ Pasqualucci, s. 304.

³⁸⁶ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 181.

³⁸⁷ Antawiok, Gonza, s. 311.

³⁸⁸ Örnek olarak, bkz. : AAİHM, Benavides Cevallos / Ekvador davası (kararın uygulanması), 27 Kasım 2003, değerlendirme paragrafları; AAİHM, Castillo Páez / Peru davası (kararın uygulanmasının izlenmesi), 26 Kasım 2013, para. 15-16; AAİHM, Suárez Rosero / Ekvador davası (kararın uygulanması), 27 Kasım 2003, para. 23.

kararı uyguladığına yönelik olumlu gelişmeleri kendi isteğiyle bildirirse ADÖ yıllık raporunda değişiklik yapılmasını talep etmektedir.³⁸⁹ Yine de AAİHM söz konusu durumlarda, ADÖ Genel Kurulu'ndan, ilgili taraf devletin kararı uygulamasına yönelik uyarıda bulunmasını talep edebilmektedir.³⁹⁰ Buna karşın pratikte, Genel Kurul'un ilgili devleti AAİHM kararını uygulaması yönünde uyarmadığı veya işlevsel bir şekilde teşvik etmediği görülmektedir.³⁹¹ En iyi olasılıkla, ADÖ Genel Kurulu'nun, kararlarında genel ifadelerle üye devletlerden AAİHM kararlarını zamanında uygulamaları yönünde ucu açık taleplerde bulunduğu gözlemlenmektedir.³⁹² Bu nedenle, en son aşamada AAİHM'in kararların uygulanmasının ısrarlı reddini ADÖ Genel Kurulu'na bildirmesi etkili bir yöntem olarak görünmemektedir.³⁹³ Zira, söz konusu uyarılar öncelikle ADÖ üyesi devletlerin örgüt nezdinde atanan daimî temsilcilerinden oluşan ADÖ Daimî Konseyi'ne (*OAS Permanent Council*) bağlı Hukukî ve Siyasî İşler Komisyonu'nda oybirliği esasına göre karar alınarak görüşülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu komisyonda AAİHM kararını uygulamayan devletin temsilcileri de yer aldığından ve bir kararın alınması için bu temsilcilerin oybirliğini bozmasından kaynaklı olarak ADÖ Genel Kurulu'na ilgili uyarı kararları gönderilememektedir.³⁹⁴

Tüm bunların yanı sıra, kararlarının uygulanmasını denetleme AAİHM'nin iş yükünü oldukça arttıran bir husus haline gelmeye başlamıştır. Çünkü, sadece AAİHM'nin önünde bulunan dava sayısında bir artış bulunmamakta aynı zamanda giderim tedbirlerinin doğasına göre uygulanma aşamasının takibi de oldukça uzun ve zorlu geçebilmektedir.³⁹⁵ Ayrıca, kararların uygulanmasının başarısı giderim tedbirlerinin zorluk derecesine göre değişebilmektedir. Bu kapsamda, tazminat ödenmesi, kararların halka duyurulması ve yayınlanması, mağdurlardan özür dileme

³⁸⁹ Antawiok, Gonza, s. 312.

³⁹⁰ Samancı, s.1824.

³⁹¹ Pasqualucci, s. 305.

³⁹² Samancı, s. 1827.

³⁹³ Pasqualucci, s. 305.

³⁹⁴ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 180.

³⁹⁵ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 183; Antkowiak, Gonza, s. 310.

gibi tedbirler taraf devletlerce kolayca ve hızlıca uygulanmaktayken iç politikaların ve hukukun değiştirilmesi, yüksek mali yük getiren sistemik reformların yapılması gibi giderim tedbirlerinin uygulanmasında büyük sorunlarla karşılaşmaktadır.³⁹⁶

Söz konusu eksikliklerin giderilmesi amacıyla, sürece kararların uygulanmasının denetiminden sorumlu ayrı bir siyasî organın dâhil edilmesi yönünde hem doktrinde³⁹⁷ hem de AAİHM yargıçları tarafından³⁹⁸ birçok kez öneriler dile getirilmiştir. Bu kapsamda, ADÖ Daimî Konseyi'nin Hukukî ve Siyasî İşler Komisyonu bünyesinde, Amerikan İHK'ye taraf devletlerinden bağımsızlığı garanti edilecek temsilcilerinden oluşan ve sürekli bir yapının kurulması önerisi ön plana çıkmışsa da bu öneri henüz hayata geçirilememiştir.³⁹⁹

2- Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi Sistemi :

Afrika Birliği (*African Union, AU*) üyesi devletlerin önemli bir kısmı Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'ni (AİHHM) kuran Protokol'ü onaylamış olsa da (30 devlet), sadece sekiz tanesi⁴⁰⁰ Protokol'ün 34(6) maddesi uyarınca doğrudan bireylerden veya sivil toplum kuruluşlarından başvuru alınmasına olanak tanıyan ihtiyari beyanda bulunmuş ve bunlardan ikisi, Ruanda ve Tanzanya, yetki beyanını geri çekmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁶ S. Velasco, **The Inter-American Court of Human Rights: Emerging Patterns in Judgment Compliance**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Indiana University Maurer School of Law, Theses and Dissertations, 2016.

³⁹⁷ Burgorgue-Larsen, Ubeda De Torres, s. 180.

³⁹⁸ C. Trindade, A. Augusto, "Compliance with Judgments and Decisions - The Experience of the Inter-American Court of Human Rights: A Reassessment", **Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos**, no. 13/13, 2013.

³⁹⁹ *Ibid.*, s. 30-31.

⁴⁰⁰ Bu devletler; Burkino Faso, Gambiya, Gana, Gine-Bissau, Mali, Malavi, Nijer ve Tunus'tur.

⁴⁰¹ T. Daly, M. Wiebusch, "The African Court on Human and Peoples' Rights: Mapping Resistance Against a Young Court", **International Journal of Law in Context**, no.14(2), 2018, s. 294-313.

AİHHM Protokolü'nün⁴⁰² 30. maddesi, üye devletleri, taraf oldukları herhangi bir davada AİHHM tarafından öngörülen süre içinde kararı uygulamakla yükümlü kılmaktadır. AİHHM esasa dair bir karar verdiğinde, Afrika Birliği Yürütme Konseyi (Yürütme Konseyi) karardan haberdar edilmektedir. Yürütme Konseyi, AİHHM Protokolü'nün 29. maddesi uyarınca, Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi (Meclis) adına kararın uygulanmasını denetlemektedir. Bu hüküm, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nu tavsiye niteliğindeki kararlarının aksine AİHHM kararlarının uygulanmasının üye devletlerin salt iyi niyetine bırakılmamasını amaçlamaktadır.⁴⁰³ AİHHM, Meclis'e sunduğu raporunda, özellikle bir devletin kararını uygulamadığına yönelik tespitlerde bulunabilmektedir.⁴⁰⁴

Denetleme organı olarak Yürütme Konseyi'nin seçilmesi, münferit davaların yürütülmesiyle ilgili temel konularla ilgilenmek için Meclis'ten daha fazla zamana sahip olması nedeniyle anlamlı kabul edilmektedir.⁴⁰⁵ Buna rağmen, Yürütme Konseyi'nin benimsediği pratikteki yaklaşımı, izleme sürecinde ikna edici müzakereler mi yoksa zorlayıcı tedbirler mi aldığına yönelik bir netlik barındırmamaktadır.⁴⁰⁶ Dolayısıyla, Yürütme Konseyi henüz üye devletlerden kararları uygulamama nedenlerini özel olarak belirtmelerini istemek ve bu nedenleri tartışmak suretiyle kendisine AİHHM Protokolü tarafından verilen yetki ve sorumluluğu henüz sağlam bir şekilde üstlenememiştir.⁴⁰⁷ Yürütme Konseyi'nin bu görevini kendi adına üstlenecek ve kararın uygulanıp uygulanmadığına ilişkin

⁴⁰² AİHHM Protokolü'nün İngilizce tam metni için, bkz. : **Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights**, <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/10/2-PROTOCOL-TO-THE-AFRICAN-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS-ON-THE-ESTABLISHMENT-OF-AN-AFRICAN-COURT-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf>, (erişim tarihi : 4 temmuz 2024).

⁴⁰³ B. Kioko, "Perspective from the African Court on Human and Peoples' Rights", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 164.

⁴⁰⁴ AİHHM Protokolü, m. 27.

⁴⁰⁵ Kioko, s. 164.

⁴⁰⁶ C. Sandoval, P. Leach, R. Murray, "Monitoring, Cajoling and Promoting Dialogue: What Role for Supranational Human Rights Bodies in the Implementation of Individual Decisions", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 78-79.

⁴⁰⁷ Kioko, s. 27.

Meclis'e rapor verecek bir bakanlar komitesi kurulması önerisini de henüz onaylanmamıştır.⁴⁰⁸

Yürütme Konseyi'nin Ocak ve Temmuz 2018 oturumları sırasında, AİHHM kararını uygulamamakla itham edilen Ruanda'nın önerisi üzerine AİHHM'nin yargı yetkisini öngören Protokol'e taraf olmayan Mısır ve Fas dahil olmak üzere bazı Afrika Birliği üye devletleri, AİHHM'nin üye devletleri "işaret etme ve kınama" uygulamasına son vermesini talep etmiştir. AİHHM'nin, kararlarının uygulanması sürecindeki tek yaptırım olan bu aracın AİHHM Protokol'nün bir gereği olduğu ve Yürütme Konseyi'nin üye devletlerle ancak bu süreçte iletişim kurabildiğine dair açıklamaları ise karşılıksız kalmıştır.⁴⁰⁹ Bu nedenle, Afrika sisteminde henüz AİHHM kararlarının üye devletler tarafından uygulanmasının denetlenmesine yönelik etkili bir mekanizma ve siyasi konsensüsün bulunduğu söylenemez. Bu durum, AİHHM kararlarının oldukça düşük durumdaki uygulanma oranını da açıklar niteliktedir.⁴¹⁰

3- BM Sözleşmesel Organları Kararlarının Uygulanması :

Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmesel organları, insan hakları andlaşmalarının taraf devletler tarafından uygulanmasını izlemekle görevli bağımsız uzmanlardan oluşan organlardır.⁴¹¹ Medeni ve siyasi haklar; sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ile kadınlar, çocuklar, engelliler, göçmen işçiler, işkence ve ırk ayrımcılığı mağdurları ve kayıp kişiler gibi "gruplara" özgü hakları belirleyen dokuz temel andlaşma bulunmaktadır. Söz konusu organlar, diğerlerinin yanı sıra, bireysel şikayet usulleri kapsamında bireysel insan hakları ihlali iddiaları hakkında kararlar (görüşler) vererek andlaşmaların uygulanmasını izlemektedir.⁴¹² Bu organlardan her

⁴⁰⁸ *İbid.*

⁴⁰⁹ *İbid.*

⁴¹⁰ *İbid.*

⁴¹¹ K. F. Principi, "Implementation of UN Treaty Body Decisions : A Brief Insight for Practitioners", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 186.

⁴¹² K. F. Pricinipi, "United Nations Individual Complaints Procedure - How Do States comply? A Categorized Study Based on 268 Cases of 'Satisfactory' Implementation under the Follow-up Procedure, Mainly regarding the UN Human Rights Committee", **Human Rights Law Journal**, no. 37(1), 2017, s. 1-30.

biri bağımsız, tarafsız olarak çalışan 10 ila 25 uzmandan oluşmakta ve bu şekilde insan hakları andlaşmalarının yarı-yargısal denetimi sağlanmaya çalışılmaktadır.⁴¹³

Bireysel şikayet usulleri bağlamında, andlaşma organlarından dördü uzun süredir bireysel şikayetleri incelemektedir. Bunlar; İnsan Hakları Komitesi (*Human Rights Committee*), Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (*Committee on Elimination of Racial Discrimination*), İşkenceye Karşı Komite (*Committee against Torture*) ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'dir (*Committee on the Elimination of Discrimination against Women*).⁴¹⁴ Şikayetlerin büyük çoğunluğunu İnsan Hakları Komitesi almaktadır. Bununla birlikte, sözleşmesel organlarının dördü⁴¹⁵ daha, yakın zamanda şikayet prosedürüne kavuşmuştur.

Sözleşme organlarına yapılan şikayetlerin sayısı, İnsan Hakları Komitesi tarafından ilk şikayetin incelendiği 1977 yılından bu yana katlanarak artmış ve artmaya devam etmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, sözleşme organlarının insan hakları ihlali tespit ettiği kararlar her zaman uygulanmamaktadır; yani, devletler ihlal mağduruna, davayı inceleyen sözleşme organı tarafından öngörülen çözüm yolunu çoğu durumda sağlamamaktadır.⁴¹⁶ İstatiksel temelli yapılan araştırmalarda, BM sözleşmesel organlarının kararlarının gereğince uygulanma oranının ancak %23 olduğunu görülmektedir.⁴¹⁷ Bu rakamın oldukça düşük olduğu aşikardır.

⁴¹³ *İbid.*

⁴¹⁴ K. F. Principi, "Internal Mechanisms to Implement UN Human Rights Decisions, Notably of the UN Human Rights Committee: How can These Mechanisms Assist States to Fulfil their Good Faith Obligations?", **Human Rights Law Journal**, no. 37, 2017, s. 237-251.

⁴¹⁵ Bunlar; Çocuk Hakları Komitesi (*Committee on the Rights of the Child*), Engelli Hakları Komitesi (*The Committee on the Rights of Persons with Disabilities*), Göçmen İşçiler Komitesi (*Committee on Migrant Workers*), Zorla Kaybettirme Komitesi'dir (*The Committee on Enforced Disappearances*).

⁴¹⁶ K. F. Principi, "Implementation of UN Treaty Body Decisions : A Brief Insight for Practitioners", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 186.

⁴¹⁷ K. F. Pricinipi, "United Nations Individual Complaints Procedure - How Do States comply? A Categorized Study Based on 268 Cases of 'Satisfactory' Implementation under the Follow-up Procedure, Mainly regarding the UN Human Rights Committee", **Human Rights Law Journal**, no. 37(1), 2017, s. 21.

Söz konusu düşük uygulanma oranının temelinde BM sözleşmesel organları tarafından alınan kararların (görüşlerin) hukuken bağlayıcı olmaması ve zorlayıcı bir uygulanma denetimi mekanizmasının BM sistemi içerisinde bulunmaması yatmaktadır.⁴¹⁸

Söz konusu kararların uygulanmasının sağlanmasına yönelik BM sözleşmesel organlarının elinde bulunan en önemli araç, ülkesel ve evrensel raporlardır. Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Raporu, BM üyesi her devletin aynı ölçütlerle değerlendirildiği bir denetim usulüdür ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 15 Mart 2006 tarih ve 60/251 sayılı kararı⁴¹⁹ ile ihdas edilmiştir. Birleşmiş Milletler Şartı, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve ilgili devletin taraf olduğu diğer insan hakları andlaşmaları çerçevesinde yapılan değerlendirme, her devlet için dört yılda bir yinelenmektedir. Söz konusu değerlendirme raporu, devletlerin sundukları ulusal raporlar, BM İnsan Hakları Komiserliği tarafından hazırlanan derleme ve sivil toplum kuruluşları gibi diğer ilgililer tarafından sunulan bilgiler çerçevesinde hazırlanmaktadır.⁴²⁰

Söz konusu raporlar, BM sözleşmesel organlarına yapılan şikayetler sonucu alınan kararların uygulanmasının sağlanması bakımından yalnızca “işaret etme ve kınama” (*naming and shaming*) özelliğini haizdirler. Bu nedenle, BM sisteminde doğrudan zorlayıcı bir denetim mekanizması olduğu söylenemez. Ancak pek tabii, ülkesel anlamda insan haklarının durumunu geniş bir perspektiften sunması açısından söz konusu raporlar önem arz etmektedir.

⁴¹⁸ K. F. Principi, “Implementation of UN Treaty Body Decisions : A Brief Insight for Practitioners”, *Journal of Human Rights Practice*, no. 12, 2020, s. 186.

⁴¹⁹ BM Genel Kurulu'nun ilgili kararının İngilizce tam metni için, bkz. : **Resolution adopted by the General Assembly on 15 March 2006**, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/BM_Genel_Kurulu_60:251SayiliKarar.pdf, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

⁴²⁰ Türkiye hakkında 2010 ve 2014 yıllarında hazırlanan evresensel periyodik gözden geçirme raporlarının İngilizce tam metinleri için, bkz. : **2010**, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/A:HRC:WG.6:8:TUR:1.pdf>, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024); **2014**, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/A:HRC:WG.6:21:TUR:1.pdf>, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

Bununla birlikte, kararların uygulanmasının artırılması için, BM İnsan Hakları Komitesi, İşkenceye Karşı Komite, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ve Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, uygulanma süreci hakkında bilgi toplayan ve devletlerin uyum derecesini derecelendiren özel takip raportörleri (*follow-up rapporteurs*) veya çalışma grupları (*working groups*) ile “odak noktaları” (*focal points*) oluşturmuşlardır.⁴²¹ Ancak ne yazık ki bu yapılar yalnızca ilgili sözleşmesel komite tarafından oluşturulduğundan BM sekreteryasının pratik çalışma avantajlarından faydalanamamakta, bu da onların etkililiğini azaltmaktadır.⁴²² Yine de, insan hakları kararlarının uygulanması açısından mağdurlar ile temasa geçilmesi ve devletlerle yapıcı diyalogun sağlanması imkanı sağlayan bu yeni yapılar, BM sistemindeki uygulanma sorununa olumlu yönde katkı sunmaktadır.⁴²³ Buna rağmen, sistemin kararların uygulanması açısında oldukça eksik olduğunu tekrar vurgulamak gerekmektedir.

⁴²¹ A. Donald, D. Long, A-K. Speck, Identifying and Assessing the Implementation of Human Rights Decisions, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 128-129.

⁴²² C. Sandoval, P. Leach, R. Murray, “Monitoring, Cajoling and Promoting Dialogue: What Role for Supranational Human Rights Bodies in the Implementation of Individual Decisions”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020. s. 74.

⁴²³ *Ibid.*, s. 78.

SONUÇ : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetlenmesi Sisteminin Etkililiğini Arttırıcı Çözüm Önerileri

Çalışmanın I. ve II. bölümlerinde Avrupa Konseyi'nin Mahkeme kararlarının denetlenmesi sistemi ve diğer uluslararası örgütlerle AB'nin benzer mekanizmaları detaylı olarak incelenmiş ve söz konusu sistemlerdeki işlevsel veya eksik yönler ilgili alt başlıklar altında tespit edilmiştir. Bu başlık altında çalışmanın ana sorunsalına yanıt verir nitelikte, Avrupa Konseyi sisteminin eksik yönlerinin geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri sıralanacaktır. Söz konusu çözüm önerileri, teorik alt yapısını çalışmanın ana iki bölümden almaktadır.

Çözüm önerileri Avrupa Konseyi'nin kendine has özellikleri dikkate alınarak geliştirilmiş olmakla birlikte, başta AB ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sözleşmesi sistemlerindeki olumlu örneklerden ilham almaktadır. Elbette, her uluslararası ve bölgesel sistemin kendine özgü şartları ve işleyiş sistemi bulunmaktadır. Özellikle AB sisteminin ulusalüstü yapısının denetim sistemine etkisi unutulmamalıdır. Ancak, çalışmanın II. Bölümünde değinilen mekanizmalar bütün bu farklılıklara rağmen uluslararası hukukta Avrupa Konseyi'nin mekanizması ile karşılaştırılmaya tabii tutulabilecek nadir örnekleri oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu olumlu örnekler aşağıda Avrupa Konseyi yapısının özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, ilk olarak kesin süreli ve belirli aşamalı işleyiş ve ihlal prosedürü sisteminin, Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme kararlarının uygulanmasını denetlemesi sırasında çok daha etkili olmasını sağlayacağına değinilecektir. İkinci olarak, başta Bakanlar Komitesi olmak üzere, Avrupa Konseyi organlarının mağdurlar ile taraf devlet kurumlarıyla diyalogunun geliştirilmesi ve aynı zamanda kurumiçi diyalogun hedef odaklı hale getirilmesi gerektiğine değinilecektir. Son çözüm önerisi ise AIHM'nin denetleme sürecine içtihadı ve prosedürel olarak katkısının artması gerektiği üzerine olacaktır.

A- Bakanlar Komitesi'nin Kesin Süreli ve Belirli Aşamalı İşleyiş Geçmesi ve İhlal Prosedürü :

Avrupa Konseyi sisteminde Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik denetim sisteminde başta Bakanlar Komitesi olmak üzere, Mahkeme'nin kendisi, Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiseri gibi organların eşgüdümlü çalıştığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme kararlarının uygulanması aşamasında davaların çoğunluğunda tam uygulanmayı sağladığını da belirtmek gerekir.⁴²⁴ Söz konusu davaların gerektirdiği uygulanma tedbirlerinin taraf devletler bakımından kolay gerçekleştirilebilir nitelikte olması veya Mahkeme kararının taraf devletin iç siyasi atmosferinde herhangi bir tartışma yaratmaması bu sonucun elde edilmesindeki en büyük faktörlerdir. Buna rağmen Mahkeme kararlarının gözardı edilemeyecek nicelikteki bir kısmı için söz konusu durum geçerli değildir. Bu bakımdan, taraf devletin ilkesel uygulamama veya oyalayıcı uygulamama türlerindeki tutumları Bakanlar Komitesi'ndeki denetim sisteminin işleyişini çıkmaza sokabilmektedir.⁴²⁵ Uygulanmama krizi yaratan davaların genellikle taraf devletlerin iç hukuku ile derin çatışmalar yaratması Birleşik Krallık, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde daha çok karşımıza çıksa da Türkiye, Azerbaycan, Romanya, Ukrayna, İtalya, Polonya, Moldova, Gürcistan, Moldova, Bulgaristan, Yunanistan ve üyeliği sona ermeden önce Rusya Federasyonu gibi ülkelerde söz konusu tutumların siyasi saikler temelinde oluştuğunu tekrar vurgulamak gerekmektedir. *Mammadov* ve *Kavala* davaları, uygulanmama sorununun temelinde siyasi nedenlerin yattığı davaların en önemli örnekleridir. Bu davalar kapsamında Bakanlar Komitesi, Ek Protokol 14'ün yürürlüğe girmesinden sonra ilk defa AİHS 46. madde 4. ve 5. paragraflarda düzenlenen ihlal prosedürünün işletilmesine karar vermiştir. Her iki ihlal prosedüründe de Mahkeme tarafından Azerbaycan ve Türkiye'nin esasa dair ilk kararınının gereği olan bireysel tedbiri (başvurucunun derhal ve şartsız salıverilmesi) hayata geçirmeyerek, söz konusu

⁴²⁴ Bakanlar Komitesi tarafından gerçekleştirilen denetime dair, yıllık rapor bazlı ayrıntılı istatistikler için, bkz. : Bölüm I, Başlık B, Altbaşlık 2, İkinci Altbaşlık c, Üçüncü Altbaşlık ii, Dördüncü Altbaşlık ff.

⁴²⁵ Bahsi geçen ilkesel uygulamama ve oyalayıcı uygulamama kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. : Bölüm I, Başlık B, Altbaşlık 2, İkinci Altbaşlık c, Üçüncü Altbaşlık ii, Dördüncü Altbaşlık ff.

esasa dair kararı iyi niyetle uygulama yükümlülüklerini ihlal ettikleri tespit ve ilan edilmiştir. Bu bakımdan Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme'ye başvurmadan önce ve sonrasındaki tutumunun Avrupa Konseyi sistemindeki kararların uygulanmasının denetlenmesi sisteminin işlevselliği ve etkililiği bağlamında sorgulanması, bahsi geçen sistemin iyileştirilmesi yönünde çözüm önerileri sunulmasına imkan tanımaktadır.

İlk olarak *Mammadov* ve *Kavala* davaları özelinde bir değerlendirme ile başlanacak olursa, Bakanlar Komitesi'nin esasa dair karardan sonra uygulanmayı denetleme sürecinde ağır hareket ettiğinin öncelikle tespit edilmesi gerekmektedir. Mahkeme'ye ihlal prosedürü davası kapsamında başvurmadan önce Bakanlar Komitesi, söz konusu davalar kapsamında bireysel ve genel tedbirlerin ilgili taraf devletlerce alınmasını istemişse de, uzun bir süre boyunca taraf devletlerin bu yönde bir çaba göstermediğini görmesine rağmen, aynı içerikte ara kararları (*interim resolutions*) almaya devam etmiştir.⁴²⁶ Bu aşamada, ihlal prosedürünün son çare olarak kullanılmasının öngörülmesi nedeniyle Bakanlar Komitesi'nin bu prosedür öncesinde diplomatik, yapıcı diyalog kanallarını açık tutarak ilgili taraf devletlerin Mahkeme kararını uygulamasını sağlamak istemesi anlaşılabilir bir tutum olsa da, burada en önemli sorun söz konusu müzakere ve baskı döneminin ne kadar sürmesi gerektiği konusunda herhangi bir kriter veya normun bulunmamasıdır. Bu durum, ilgili taraf devletlerce suistimal edilmeye açık bir alan yarattığından, ihlal prosedürü çerçevesinde Mahkeme'ye başvurmadan önce Bakanlar Komitesi'nin gerekli reaksiyonu almasını geciktirmiştir. Kaldı ki, her iki davada da sorunun temelinde yatan bireysel tedbir niteliğindeki başvuruçuların derhal ve şartsız salıverilmesi, başvuruçular bakımından acil niteliktedir. Çünkü, Mahkeme, başvuruçularının AİHS 5. maddede düzenlenen özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiğini tespit etmekle kalmamış, 5. madde ile bağlantılı olarak 18. maddenin de ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu kapsamda Mahkeme, ilgili taraf devletlerce AİHS 5. maddeye yapılan müdahalenin söz konusu maddenin istisnaları kapsamında kalan bir saikle değil,

⁴²⁶ Mammadov davası kapsamında Bakanlar Komitesi'nin almış olduğu ara kararların tamamına ulaşmak için, bkz. : [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22mammadov%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22mammadov%22]}), (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024); Kavala davası kapsamında Bakanlar Komitesi'nin almış olduğu ara kararların tamamına ulaşmak için, bkz. : [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22kavala%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22kavala%22]}), (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024).

Sözleşme'nin ruhuna aykırı olarak siyasi saikle gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. Bu husus, Mahkeme'ye göre her iki başvuru bakımından da iç hukukta yürütülen cezai kovuşturma sürecinin temelini de siyasi saiklerle oluşturulduğunu ortaya koymakta ve bu nedenle taraf devletlerin devam eden cezai kovuşturmaları kapsamında başvuru sahiplerinin tutuklanmasının devam ettirmesini ne temyiz mercilerinin vermiş olduğu kararlarla ne de suç vasfının sonradan değiştirilmesiyle açıklayamayacağını ortaya koymaktadır. Söz konusu husus bu nedenle, başvuru sahiplerinin derhal ve şartsız olarak tahliye edilmesi olan bireysel tedbirin acil olarak alınması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴²⁷ Ancak Bakanlar Komitesi önündeki denetleme sürecinde ilgili taraf devletlerin söz konusu bireysel tedbiri almamasına yönelik yukarıda açıklanan Mahkeme'ye göre kabul edilemez nitelikteki savunmaları, sürecin uzayarak başvuru sahiplerinin ikinci bir ihlale yol açacak nitelikte mağdur olmasına da neden olmuştur.

Bakanlar Komitesi tarafından gerçekleştirilen denetleme esnasında ilgili taraf devletlerin, Mahkeme tarafından *Mammadov* kararında gerekçe bölümünde, *Kavala* kararında ise hüküm kısmında derhal uygulanması belirtilen bireysel tedbiri almak konusunda oyalayıcı tutumlar içine girdiklerinin tespit edilmesi gerekir.⁴²⁸ Söz konusu oyalayıcı tutumlar Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi bakımından süreci öngürülemez bir hale getirmektedir. Ancak bu öngürülemezliği ve gecikmeyi önlemek konusunda asıl sorumluluğun Bakanlar Komitesi'nde olduğu vurgulanmalıdır. Bakanlar Komitesi ise denetleme sürecinde kesin süreli belirli aşamalarla hareket etmediğinden söz konusu davalarda uygulanma sorununun uzamasına ve derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Bakanlar Komitesi önündeki diğer devletlerin uygulamama sorunları ile ilgili olarak da benzer bir tespitin yapılması mümkündür. Örnek olarak Birleşik Krallık'ın

⁴²⁷ AİHM, *Mammadov / Azerbaycan*, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019, para. 202; AİHM, *Kavala / Türkiye*, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022, para. 22 ve 88-99.

⁴²⁸ Öyle ki, *Mammadov* kararı örneğinde Bakanlar Komitesi, Eylül 2018'den Eylül 2020'ye kadar ancak toplam on İnsan Hakları Toplantısı neticesinde nihai karar (*final resolution*) yayımlayarak dosyayı kapatabilmiştir. *Kavala* davası örneğinde ise henüz bir nihai karar (*final resolution*) söz konusu olmadığı gibi, dosya, bugüne kadar toplam on sekiz İnsan Hakları Toplantısı'nda gündeme alınmışsa da çözüme kavuşturulamamıştır.

mahkumların oy hakkı kapsamındaki Mahkeme kararlarını uygulamama sorunu, Bakanlar Komitesi tarafından oldukça uzun bir süre çözülmemiş şekilde bırakılmıştır.⁴²⁹ Bu kapsamda, ilgili taraf devletin Mahkeme kararını uygulamama saiki salt siyasi olmayıp, devletin anayasal sisteminden kaynaklanan mülahazalara dayanması gerçeği, Mahkeme kararlarının tüm taraf devletler tarafından fark gözetilmeksizin tam olarak uygulanması ve bu esnada iç hukuka dair itirazların geçerli olmaması gerektiği kuralını değiştirmemektedir. Bu türden davalarda da Bakanlar Komitesi, denetleme sistemindeki sürelerin ve aşamaların belirsizliği nedeniyle taraf devletlerin aslında Mahkeme tarafından kabul edilmeyeceği defaatle tekrarlanmış savunmaları karşısında pratikte işlevsel ve etkili olmaktan çok uzak bir görüntü çizmiştir.

Söz konusu kesin süreli ve belirli aşamalı denetim mekanizması eksikliği ihlal prosedürü davası sonrası dönem için de geçerlidir. Öyle ki, her ne kadar *Mammadov* davasında başvuruçunun en son aşamada salıverilmesi Bakanlar Komitesi'ni Avrupa Konseyi Statüsü 8. maddedeki yaptırımlara karar vermekten alıkoymuşsa⁴³⁰ da bu durum, örneğin *Kavala* davası bakımından geçerli değildir. Gerçekten, Mahkeme'nin ihlal prosedürü kapsamında vermiş olduğu karar neticesinde Türkiye'nin esasa dair kararı uygulamayı reddettiği yargısal ve kesin olarak tespit edilmişse de, ihlal prosedürü davası sonrasındaki süreçte Bakanlar Komitesi'nin Türkiye'ye karşı hangi zaman diliminde ve kaç uyarıdan sonra yaptırım uygulayacağını belli olmaması denetim sürecinin halen çözümsüz olarak devam etmesine⁴³¹ neden olmaktadır.

⁴²⁹ Detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm I, Başlık B, Altbaşlık 2, İkinci Altbaşlık c, Üçüncü Altbaşlık ii, Dördüncü Altbaşlık ff.

⁴³⁰ Bakanlar Komitesi, **Final Resolution 1377bis(2020)**, 1 Eylül 2020, [⁴³¹ Bakanlar Komitesi, **Decision DH-DD\(2024\)432, CM/Del/Dec\(2024\)1492/H46-3**, 16 Nisan 2024,](https://hudoc.exec.coe.int/#%22fulltext%22:[%22mammadov%22],[%22sort%22:[%22execfinaljudgmentdate%20descending%22],[%22execdocumenttypecollection%22:[%22CEC%22,%22res%22],[%22execisclosed%22:[%22True%22],[%22execidentifier%22:[%22004-1866%22]]}, (erişim tarihi 11 Temmuz 2024).</p>
</div>
<div data-bbox=)

Bu aşamada, Avrupa Konseyi Statüsü 8. maddedeki (3. maddeye atıfla) üyelik temsil haklarının askıya alınması veya üyelikten çekilmeye davet yaptırımlarının oldukça ağır niteliğine tekrar vurgu yapmakta fayda vardır. Üyelik temsil haklarının askıya alınması yaptırımı, ilgili taraf devletin reaksiyonel olarak Sözleşme'den çekilmesi ile sonuçlanma potansiyeline sahiptir. Üyelikten çekilmeye davet ise doğrudan ilgili taraf devletin sistemden dışlanması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, her iki yaptırımın da sonucunun ilgili taraf devlet halkının AİHS korumasını kaybetmesi olması, söz konusu tedbirlerin istenilen amaca uygun sonuç vermeyeceği şeklinde algılanmasına neden olmaktadır. Öyle ki, siyasi saiklerle Mahkeme kararlarını uygulamayan ve AİHS sistemini çıkmaza sokan bir taraf devlet hükümetinin bu şekilde cezalandırılması, insan hakları ihlallerine devam etmesini engellememekte ve bu durumun Mahkeme'nin denetiminden çıkmasına neden olmakta, dolayısıyla ilgili hükümet bakımından pratikte AİHS korumalarına aykırı davranışın önlenmesi sonucuna ulaşamamaktadır. Tam aksine, taraf devlet halkının AİHS korumasından mahrum bırakılması var olan sorunların derinleşmesine ve bireylerin mağduriyetlerinin katlanarak artmasına neden olacaktır. Söz konusu yaptırımların, denetim sisteminin amacına uygun olup olmadığı tartışılmaya son derece açık olsa da bu olgu uygulamada veya literatürde yaptırım olarak henüz daha etkili bir yolun keşfedildiği anlamına da gelmemektedir. Bu nedenle bahsi geçen tartışmanın burada noktalanması ve yalnızca yaptırım karakterleri dikkate alınarak denetim sistemine katkıları bakımından değerlendirmeye devam edilmesinde fayda vardır.

Bu açıdan bakıldığında, ihlal prosedürü davası sonrasındaki aşamada, Bakanlar Komitesi tarafından yine kesin süreli ve belirli aşamalı bir denetim mekanizması bulunmaması nedeniyle, Mahkeme kararını uygulamamayı reddeden taraf devletlerin tekrar oyalayıcı tutumlar içine girebileceğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durum ise, Mahkeme kararının uygulanmaması sorununun çözümsüz ve çelişkili bir şekilde devam etmesine neden olmaktadır.

Söz konusu eksikliğe yönelik, benimsenmesi gereken çözüm ise Bakanlar Komitesi denetim sisteminin kesin süreler içinde gerçekleşmesi öngörölmüş belirli

sayıda aşamalara ayrılması olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Bakanlar Komitesi'nin ilk başta ne zaman ve hangi aşamalardan sonra ihlal prosedürü davası çerçevesinde Mahkeme'ye başvuracağı, sonrasında yine ne zaman ve hangi aşamalardan sonra yaptırım kararı vereceğinin öngürülebilir olması sağlanmalıdır. Bahsi geçen sürelerin miktarı Bakanlar Komitesi tarafından somut olayın şartlarına göre makul olması şartıyla belirleneceği gibi objektif olarak da düzenlenebilir. Ancak burada önemli olan sürenin miktarı değil, kesin niteklilikte olmasıdır. Söz konusu aşamalı yaklaşım başvuruçuların kendilerine yönelik acil nitelikli bireysel tedbirin ne şartlarda ve en geç ne zaman alınabileceğini öngörmesini de sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, Mahkeme kararını uygulamayı reddeden ilgili taraf devletin ne zaman Mahkeme karşısında AİHS 46. madde ihlal prosedürü kapsamında yargılanacağı ve bu nedenle insan haklarına saygı konusunda uluslararası kamuoyunda itibar kaybedeceğini bilmesi, ayrıca sonrasında yine ne zaman ve hangi koşullarda Avrupa Konseyi Statüsü 8. madde kapsamında yaptırıma maruz kalabileceğini öngörmesi de sağlanabilecektir. Bu son hususun en önemli sonucu ise, ilgili taraf devletin oyalayıcı tutumlarını en azından belirli bir aşamadan sonra sona erdirmesinin ve nihayetinde Mahkeme kararını uygulamasının kolaylaşacak olmasıdır. Çok büyük çaplı demokrasi krizleri içerisinde bulunmayan taraf devletlerin bu kapsamda ihlal prosedürü davası veya yaptırım aşamasına gelinmeden rasyonel tutum olan sistemle barışık kalmak seçeneğine yöneleceğini söylemek, mantıki temeli kuvvetli bir yaklaşım olacaktır.

Nitekim söz konusu yaklaşımın etkililiği uygulamada, AB sisteminde, ispatlanmış bulunmaktadır. Öyle ki, AB sistemindeki ihlal prosedürünün en önemli özelliklerinden biri makul kesin sürelerle bağlanmış belirli sayıda aşamadan oluşmasıdır. Bu kapsamda, yukarıda da istatistiki oranları verilerek detaylıca açıklandığı üzere, AB üyesi devletler, ABAD önünde ihlal prosedürü davası aşamasına geçilmeden AB Komisyonu'nun kesin süreler neticesinde verdiği kararları neticesinde AB Hukuku ile uyumlu hareket etmeyi tercih etmektedirler.⁴³² Bu açıdan bakıldığında, AB Komisyonu'nun bir üye devletten AB Hukuku ile uyumsuzluk halinde bulunması nedeniyle öncelikle savunma istemesi, sonrasında bu savunmadan

⁴³² N. Foster, **Foster on EU law**, 3. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 223.

tatmin olmaması halinde kesin bir süre vererek uygun gördüğü uyum tedbirinin alınmasını talep etmesi ve en son aşamada bu uyum tedbiri de alınmazsa ABAD önünde ihlal prosedürü davası açmaya karar vermesi, üye devletlerin karşılaşabilecekleri yaptırım ve aşamaları tam olarak öngörmelerini ve buna göre tutum almalarını sağlamaktadır. Nitekim, yukarıda da belirtildiği üzere, en geç ikinci aşamada üye devletlerin AB Komisyonu'nun belirttiği uyum tedbirini aldığı gözlenmektedir.

Söz konusu belirlilik, AB sistemindeki ilk ihlal prosedürü davası sonrasında uyum sorununun devam etmesi halinde nihai ikinci ihlal prosedürü davasının AB Komisyonu tarafından ABAD önünde açılacağı belli olması bakımından da devam eden nitelik göstermektedir. Bu kapsamda, ilgili üye devletin ikinci ihlal prosedürü davası sonucu mali yaptırım ile karşı karşıya kalacak olması ve AB sisteminde diğer üye devletlerce tüm bu uyumsuzluk süreci nedeniyle yoğun baskıya maruz kalacak olması da elbette uyumun sağlanması bakımından önemli faktörlerdir.⁴³³ Ancak AB sisteminin en önemli avantajı AB Komisyonu'nun uyumsuzluk durumunda makul kesin sürelerle ve kaç aşamada hareket edebileceğinin kesin olarak önceden bilinmesidir.

Avrupa Konseyi sisteminde de bu kapsamda belirlilik arz eden bir denetim sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Bakanlar Komitesi'nin, bir Mahkeme kararının uygulanmamasında ısrar edilmesi durumunda hangi sürede ilgili taraf devletten savunma isteyeceği, bu savunmadan tatmin olunmaması durumunda hangi sürede en son uyarıda bulunarak taraf devleti “temerrüde” düşüreceği, sonrasında hangi sürede ihlal prosedürü davasına başvuracağı ve en nihayetinde ihlal prosedürü davası sonrasında hangi aşama ve sürede yaptırım uygulayacağını belirli olması taraf devletleri yaptırım ve hatta AB sisteminde olduğu gibi ihlal prosedürü davası aşamasına kalmadan Mahkeme kararını uygulamaya yöneltebilecek potansiyeldedir. Bu perspektiften bakıldığında, Bakanlar Komitesi'nin İnsan Hakları Toplantıları'ndan sürekli devam eden ve gecikme yaratan, aynı tedbirin alınması talebini veya aynı yaptırımın uygulanması tehdidini içeren kararlarının önüne

⁴³³ Detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm II, Başlık A, Altbaşlık 1.

geçilerek, taraf devletlerin Mahkeme kararlarını uygulama yönünde daha kısa sürede ve daha büyük bir zorlayıcı motivasyonla hareket etmeleri temin edilebilir.

B- Denetim Süreci Boyunca Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi'nin Diğer Organları Tarafından Diyalog Yollarının Etkili Kullanılması :

Uluslararası insan hakları hukuku sisteminde, bir ihlalin tespit edilebilmesi bakımından başvurucuların ve uluslararası mahkemeler önüne getirdikleri yeterli bilgi ve belge ile temellendirilmiş şikayetlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu kapsamda uluslararası insan hakları mahkemeleri, taraf devletlerce gerçekleştirilen ihlalleri inceleme ve bunun neticesinde insan haklarına saygıyı sağlayacak kararlar verme fırsatına erişmektedir. Başvurucuların bu rolü yalnızca esasa dair yargılamalar kapsamında karşımıza çıkmamaktadır. Söz konusu rol, uluslararası insan hakları mahkemeleri kararlarının uygulanmasının denetlenmesi aşamasında da oldukça büyük bir değeri haizdir.

Avrupa Konseyi sisteminde, Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi aşamasında başvuru ile diyalog halinde bulunma konusunda eksiklikler bulunmaktadır.⁴³⁴ Bu aşamada Bakanlar Komitesi, başvuru ile yalnızca yazılı olarak iletişime geçmekte ve gerekli tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığı konusunda başvurucudan yalnızca görüşlerini yazılı olarak alma imkanına ve pratiğine sahiptir. Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiseri gibi organları ise bu kapsamda bireysel tedbirler bakımından başvurucular, genel tedbirler bakımından ise başvurucuların yanı sıra taraf devlette faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kuruluşları ile daha yakın bir diyalog içerisine girebilmektedir.⁴³⁵ Ancak bu diyalogun Bakanlar Komitesi'nce yürütülen denetleme sürecine doğrudan katkısı tartışma konusudur.⁴³⁶

⁴³⁴ R. Murray, Addressing the Implementation Crisis: Securing Reparation and Righting Wrongs, *Journal of Human Rights Practice*, no. 12, 2020, s. 8-9.

⁴³⁵ Bakanlar Komitesi Kuralları, Rule 9.

⁴³⁶ Suchova, s. 453.

İlk olarak belirtmek gerekir ki, Bakanlar Komitesi tarafından denetleme süreci boyunca başvuru ve sivil toplum kuruluşları ile diyalogun geliştirilmesinde, bu konuda daha fazla pratik araç ve yöntemin bulunmasında, sistemin işlevselliğinin artırılması açısından büyük bir olumlu etki potansiyeli bulunmaktadır.

Yukarıda detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, Bakanlar Komitesi önünde Mahkeme kararlarının uygulanmaması durumunda ilgili taraf devletlerin siyasi saiklerle temellenen oyalayıcı tutumları söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan Bakanlar Komitesi, ilgili taraf devletin talep edilen bireysel ve/veya genel tedbirleri alıp almadığı yönünde bir kanıya varmak için başvuru ve sivil toplum kuruluşlarının tespit ve gözlemlerini daha etkili kullanmalıdır. Bu açıdan yalnızca yazılı iletişim yoluyla Bakanlar Komitesi'ne görüşlerini ve tespitlerini iletebilen başvuru ve sivil toplum kuruluşlarına doğrudan diyalog için daha fazla imkan verilmelidir. Başvurular ve sivil toplum örgütleri ile Mahkeme kararının uygulanması konulu fiziki toplantıların organize edilmesi, ilgili taraf devlet nezdinde saha ziyaretlerinin yapılması ve durumun yerinde gözlenmesi bahsi edilen diyalogun daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.⁴³⁷

Yukarıda önerilen kesin süreli belirli aşamalı denetim sistemi çerçevesinde Bakanlar Komitesi'nin başvuru ve sivil toplum kuruluşları ile, karar alma aşamalarından önce görüşmesi, Mahkeme kararının uygulanma durumuna dair daha güçlü bir kanaatinin oluşmasına ve bunun neticesinde daha doğru adımlar atmasına olanak sağlayacaktır. Ancak bu aşamada vurgulamak gerekir ki, söz konusu diyalogun denetim sisteminin önerilen belirlilik karakterine aykırı olarak kullanılmaması gerekmektedir. Bu çerçevede, Bakanlar Komitesi'nin, denetim sistemi için belirlenen kesin süreler arasında diyalogun kurulmasını ve sürecin aksamadan, belirliliğini kaybetmeden, devam etmesini sağlamakla yükümlü olması gerekmektedir.

⁴³⁷ Sandoval, Leach, Murray, s. 76.

Bahsi geçen diyalog, yalnızca Bakanlar Komitesi ile başvuru ve sivil toplum kuruluşları arasında olacak şekilde sınırlandırılmamalıdır. Amerikan sisteminde Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nin pratikte uyguladığı üzere Mahkeme kararını uygulamak için gerekli tedbirleri almakla yükümlü taraf devlet ile başvuru ve gerektiği durumlarda bireysel ve genel çıkarları temsil eden sivil toplum örgütleri arasında da Bakanlar Komitesi himayesinde diyalog mekanizmalarının kurulmasında yarar bulunmaktadır. Böylesi bir diyalog, Mahkeme kararının uygulanması için gerekli tedbirlerin neler olduğunun belirlenmesi açısından faydalı olabileceği gibi aynı zamanda söz konusu tedbirlerin pratikte uygulanabilirliğinin taraflar arasında yapıcı şekilde tartışılmasına da imkan sağlayacak niteliktedir. Amerikan sisteminde söz konusu diyalog sayesinde, AAİHM kararlarının uygulanması için belirtilen tedbirlerin alınması konusunda dostane çözüm yöntemlerine benzeyen bir anlayışla faydalı sonuçlar elde edilmektedir.⁴³⁸ Aynı durum, Avrupa Konseyi sistemi içerisinde de faydalı sonuçlar vermeye muktedirdir.

Bunun yanı sıra, Bakanlar Komitesi tarafından yukarıda belirtildiği üzere kesin süreli belirli aşamalı şekilde sürdürülecek bir denetim sürecinde, Avrupa Konseyi'nin diğer organlarının da başvuru ve sivil toplum örgütleri ile daha sık temas kurmaları sistemin işlevselliğinin artırılması için önem arz etmektedir.⁴³⁹ Halihazırda, Parlamenterler Meclisi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komisyonu'nun görevlendirdiği raportörlerin, parlamenter heyetlerinin ve İnsan Hakları Komiseri'nin başvuru ve sivil toplum kuruluşları ile kurdukları diyalogların Mahkeme kararlarının uygulanması odağında tekrar şekillendirilmesi ve belirli bir sistematığe bağlanması, bu organların sürece olumlu etkisini arttıracaktır. Ayrıca söz konusu diyalogların sonuçlarının Bakanlar Komitesi'ne doğrudan ve etkili bir biçimde aktarılması ve bu şekilde Mahkeme kararlarının uygulanması sürecine katkısının artırılması gerekliliği de söz konusudur. Çünkü, bahsi geçen organların halihazırdaki diyaloglarının Bakanlar Komitesi'ne görevi bağlamında ne kadar katkı sağladığı

⁴³⁸ Bu konuda detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm II, Başlık B, Altbaşlık 1, İkinci Altbaşlık b.

⁴³⁹ E. Lambert-Abdelgawad, "Dialogue and the Implementation of The European Court of Human Rights' Judgments, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 34/4, 2016, s. 352-353.

tartışma konusudur. Bu kapsamda, ilgili organların diyalog süreci sonrasında Bakanlar Komitesi'ne sunacakları rapor ve tavsiyelerinin, Bakanlar Komitesi tarafından dikkate alınmasının temin edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Bakanlar Komitesi'ne söz konusu rapor ve tavsiyeleri değerlendirdikten sonra gerekçeli olarak bunlara cevap verme ve Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecine katkılarının belirtilmesine yönelik bir yükümlülük getirilmesi, sistemin organlar arasındaki kurumsal dengeler sarsılmadan daha işlevsel biçimde yürütülmesine olanak sağlayabilir.

Avrupa Konseyi organları arasındaki etkili diyalogun son zamanlardaki olumlu örneklerinden birisi ise Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü (*Registry of the European Court of Human Rights*) ile Bakanlar Komitesi, Kararların Uygulanması Departmanı (*Execution Department of the Committee of Ministers*) arasında Reykjavík Zirvesi'ndeki alınan kararlar ışığında kurulan kurumsal diyalog mekanizmasıdır.⁴⁴⁰ Bu kapsamda Kararların Uygulanması Departmanı ile Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü arasındaki somut yapıya sahip etkileşim ile AİHS ve Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik bütüncül bir yaklaşım oluşturulması, öncelikli alanların belirlenmesi ve kararların uygulanması sürecinin daha etkili planlanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, AİHS'e taraf devletlerin Mahkeme kararlarını uygulama durumlarına dair ülkesel toplantıların yanı sıra, tematik toplantılarla da düzenlenmektedir. Söz konusu diyalog, Mahkeme kararlarının uygulanmasının etkililiği artırma konusunda oldukça olumlu olduğu gibi aynı zamanda Mahkeme önüne gelen tekrar eden nitelikteki çok sayıda yeni başvurunun azalmasına da katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.⁴⁴¹ Bu örnekte olduğu gibi, yapıcı ve kurumsal diyalog mekanizmalarının Avrupa Konseyi organları arasında işler hale getirilmesi Mahkeme kararlarının uygulanması sürecine oldukça olumlu yansıtacak niteliktedir.

⁴⁴⁰ Avrupa Konseyi, **Reykjavík Declaration**, Reykjavík Summit (4. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi), 16-17 Mayıs 2023, Appendix IV, s. 17-19.

⁴⁴¹ Bakanlar Komitesi, **Supervision and Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, 17th annual report of the Committee of the Ministers - 2023**, Council of Europe, Nisan 2024, s. 57-58.

Ayrıca, Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi'nin diğer organlarının, ilgili taraf devletin kamusal idareleri ve kuruluşları ile de doğrudan diyalogunun arttırılması gerekmektedir.⁴⁴² Bu aşamada karşımıza Mahkeme kararlarını uygulamama sorununa devletin bütün erkleri veya birimleri tarafından değil, belli bir kurumu veya erki tarafından sebebiyet verildiği olgusu çıkmaktadır. Öyle ki, ihlal tespit edilen bir Mahkeme kararı sonrasında ihlalin ortadan kaldırılması için yasama, yürütme, yürütme içerisindeki çeşitli idari birimler veya yargı erkinin ayrı ayrı hareket etmeleri veya diğerlerinin uygulamama sorunu yaratan birim veya erk üzerinde yapıcı baskı kurması söz konusu olabilmektedir. Daha somut bir örnek vermek gerekirse, idari bir kararın kaldırılmasını gerektiren bir bireysel veya genel tedbirin hayata geçirilmesi için sorunlu uygulamaya sahip idari kuruma, ilgili taraf devletin yargı, yasama ve hatta genel yürütme organı tarafından yapıcı baskı kurulması mümkündür.

Söz konusu yapıcı baskının kurulabilmesi için öncelikle ilgili diğer erk ve kurumların Mahkeme kararının içeriği ve nasıl uygulanması gerektiğine yönelik bilgi sahibi olması gerekmekte, ardından uygulamama sorununun giderilebilmesi için kendi yetki alanlarında alabilecekleri aksiyonlara ikna edilebilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda, Bakanlar Komitesi ve Avrupa Konseyi'nin diğer organlarının ilgili devletin sürecin başarı ile sonuçlanmasına katkı sunabilecek erkleri ve kurumları ile doğrudan diyalog kurabilmesi elzemdir.

Söz konusu diyalogun, taraf devletlerce, devletin iç işlerine karışılması olarak algılanmaması için sürecin şeffaf ve ilgili taraf devletin rızası dahilinde yürütülmesi de önem arz etmektedir. Ancak, pratikte Mahkeme kararlarının uygulanması bahsi geçen erk veya kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirildiğinden, söz konusu diyalogun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sözleşme sistemine bağlı ve saygılı taraf devletlerin söz konusu diyaloglara karşı çıkmayacağını belirtmek gerekir.

⁴⁴² *Ibid.*, s. 357-361.

Öyle ki, halihazırda Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiseri, çeşitli konularda farklı devlet erkleri ve kurumları ile görüşmektedir.⁴⁴³ Bu pratiğin arttırılarak ve Mahkeme kararlarının uygulanması hedefi odaklı devam ettirilmesi gerekmektedir. Aynı husus doğrudan Bakanlar Komitesi için de geçerlidir.⁴⁴⁴ Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik denetim süreci içerisinde başvuru ve sivil toplum örgütleri ile diyalogundan elde ettiklerini ilgili taraf devlet kurumları ile yapacağı görüşmelerde olumlu bir katkı olarak kullanması mümkün olan Bakanlar Komitesi'nin, söz konusu devlet kurumları ile doğrudan diyaloga geçebilmesi durumunda denetim sürecini çok daha etkili ve hızlı bir şekilde yürütmesi mümkündür. Bu kapsamda, yukarıda belirtilen kesin süreli belirli aşamalara riayet edilmesi gözetilerek devlet kurumları ile görüşülmesi ihlal prosedürünün uygulanmasına gerek kalmaksızın, veyahut prosedürün oluşturulacak ilk aşamalarında, uygulamama sorununun çözülmesini sağlayabilir. Devlet erkleri ve kurumları arasında bu diyaloglar sonrasında ortaya çıkarılacak sinerji, denetim sürecinin zorlayıcı ve baskıcı karakterine gerek kalmaksızın Mahkeme kararlarının uygulanmasına ve dolayısıyla insan haklarına saygının tesis edilmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Son olarak, Bakanlar Komitesi yapısı içerisindeki Sözleşmeye taraf devlet bakanları veya onların atadıkları temsilciler arasındaki diyalogun niteliğine ve nasıl geliştirilebileceğine dikkat çekmek gerekmektedir. Bakanlar Komitesi toplantıları kural olarak gizli şekilde yapılmaktadır. Ancak bu durumun Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik siyasi nedenlerle taraf devletler arasında sistemi tıkayıcı sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, Ek Protokol 11'in yürürlüğe girmesinden itibaren Bakanlar Komitesi tarafından da kamuya açıklığına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.⁴⁴⁵ Bakanlar Komitesi toplantılarının tamamen gizli olması Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi süreci içerisinde ilgili

⁴⁴³ E. Lambert-Abdelgawad, "L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme", **Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme**, no. 939, 2011, s. 956

⁴⁴⁴ Sandoval, Leach, Murray, s. 91-92.

⁴⁴⁵ F. Sundberg, "Le dialogue entre le CM et les autorités nationales", Editörler : P. Boillat ve diğerleri, Les mutations de l'activité du Comité des Ministres, la surveillance de l'exécution des arrêts de la CourEDH par cet organe du Conseil de l'Europe, **Nemesis Anthemis Droit et justice**, n.98, 2012, s. 69-70.

taraf devlet ile nasıl bir müzakere yapıldığı konusunda soru işaretleri oluşmasına da neden olmakta, bu kapsamda Bakanlar Komitesi'nin taraf devletler arasındaki siyasi dengelere bağımlı bir organ olarak görülmesiyle sonuçlanmaktadır. Yukarıda detaylıca açıklandığı üzere, gerçekten taraf devletlerin çeşitli siyasi düşünce ve tutumlarla belirli bir Mahkeme kararının uygulanmasını reddeden diğer bir taraf devlete karşı gerekli yapıcı baskıyı göstermemesi mümkündür.⁴⁴⁶ Ancak Bakanlar Komitesi'nin genel yapısı ve işleyişinin bu olgunun etkisini en aza indirecek şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Bakanlar Komitesi toplantılarının kamuya açıklık, kararların ve müzakerelerin içeriğine dair şeffaflık ve teknik tartışmalara imkan verecek nitelikte olması sağlanırsa, söz konusu endişelerin de o denli önüne geçilebilir. Bu durumda ise Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi süreci çok daha verimli bir şekilde yürütülebilir.⁴⁴⁷

C- AİHM'nin, Kararlarının Uygulanması Sürecine Katkısının Arttırılması :

Mahkeme kararlarının uygulanması sürecinde, Mahkeme'nin esasa dair kararında uygulanması gereken tedbirlere yönelik açık ve belirtici şekilde yer vermesinin denetim sürecine olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Söz konusu olumlu etki, Bakanlar Komitesi tarafından da Resolution 2004(3) kapsamında açıkça kabul edilmiş, hatta Mahkeme, tedbirlerin esasa dair kararlarda daha açık bir şekilde belirtmesi için teşvik edilmiştir.⁴⁴⁸ Söz konusu olgu, özellikle genel tedbirler gerektiren sistemik ve yapısal sorunların olduğu durumlarda önem kazanmaktadır. Gerçekten, yargısal bir organ olarak Mahkeme tarafından sistemik sorunların çözülmesine yönelik tedbirlerin açıkça belirtilmesi, ilgili taraf devletin söz konusu sorunu çözerken yapması gerekenleri daha iyi kavramasına ve böylece Mahkeme kararını hızlı ve etkili bir şekilde uygulamasına imkan verir niteliktedir. Mahkeme bu kapsamda halihazırda pilot karar usulü içerisinde gelişmiş bir pratik ortaya

⁴⁴⁶ A-K. Speck, "The European System of Human Rights Protection: No Rolls-Royce, but a Solid Engine Fit for the Future? In Conversation with Council of Europe Insiders", **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020, s. 150.

⁴⁴⁷ E. Lambert-Abdelgawad, Dialogue and the Implementation of The European Court of Human Rights' Judgments, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 34/4, 2016, s. 346-354.

⁴⁴⁸ Bakanlar Komitesi, **Res. 2004(3)**, 12 Mayıs 2004.

koymuştur. Aynı durum, artık Mahkeme içtihadı ile yerleşmiş bir şekilde saptanan yapısal veya yapısal olmayan her türlü sorun için de uygulanabilir niteliktedir.

Amerikan sistemine tekrar bakıldığında AAİHM'nin kendi kararlarının uygulanmasının denetlemesini yürütmeden önce ilgili taraf devlet tarafından alınması gereken bireysel ve genel tedbirlere detaylı ve açık bir şekilde hükmettiği görülmektedir. Söz konusu olgu, Venezuela örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda taraf devletlerin iç işlerine karışma savları ile ciddi bir şekilde eleştirilebilmektedir. Ancak bu durum AAİHM'nin, çeşitli haklar bakımından alınması gereken bireysel ve genel nitelikteki tedbirlerin katalogunu uluslararası hukukta daha önceden hiç olmadığı şekilde geliştirdiği olgusunun göz ardı edilmesini gerektirmemektedir. Gerçekten AAİHM, söz konusu yargısal tutumu sayesinde uluslararası insan hakları hukukunda ihlalin ortadan kaldırılması için alınması gereken tedbirler konusunda geniş bir seçenek havuzunun ortaya çıkmasını sağlayarak, diğer uluslararası örgütlerin organlarına kullanabilecekleri geniş bir referans sistemini uluslararası hukuka kazandırmıştır.⁴⁴⁹

AIHM özelinde bakılacak olursa, Bakanlar Komitesi'nin AIHS 46(2). maddesi kapsamında kesin yetkisi ve bu iki organ arasındaki kurumsal denge ilkesi gereğince AAİHM'nin uygulaması kadar ileri gidilmesine gerek bulunmamaktadır. Buna rağmen, AIHM'in esasa dair kararlarında gerekli tedbirleri de belirtmesi yukarıda bahsedildiği üzere Bakanlar Komitesi'nin görevini kolaylaştıran bir niteliktedir. Bu kapsamda, çeşitli haklar bakımından yerleşmiş içtihadlar kapsamında alınması gereken tedbirlerin de artık oturmuş şekilde saptanabildiğine vurgu yapmak gerekir. Örneğin, AIHS 5(1). maddesinin ihlali söz konusu olduğunda başvuruçunun salıverilmesi veya salıverildi ise tutuklu geçirdiği süre için kendisine ulusal makamlarca tazminat ödenmesi Mahkeme içtihadınca oturmuş bir şekilde vurgulanan bir husustur. Benzer şekilde AIHS 6. maddesinin ihlali neticesinde iç hukuktaki ceza ve hukuk davalarının yeniden yargılama yoluna açılması, Mahkeme içtihadında oldukça uzun süredir vurgulanan bir tedbirdir. Kaldı ki, bu tedbir bakımından Avrupa

⁴⁴⁹ Bu konu hakkında ayrıntılı açıklamalar için, bkz. : Bölüm II, Başlık B, Altbaşlık 1, İkinci Altbaşlık b.

Konseyi harekete geçmiş ve tüm üye devletlerin iç hukukunda AİHM ihlal kararı sonrasında ceza ve hukuk davalarının yeniden yargılamaya açılmasına yönelik ulusal normların ihdas edilmesi sağlanmıştır.⁴⁵⁰

Söz konusu husus, Mahkeme içtihadında ihlale karşılık alınması gereken tedbirin tam olarak belli olmadığı durumlarda da etkili bir şekilde Mahkeme tarafından kullanılabilecek niteliktedir. Örneğin, AİHS 10. madde çerçevesinde, bir gazete yazısının veya internet sitesinin ifade özgürlüğünün sınırları kapsamı dışında yayından kaldırılması şeklindeki bir ihlale yönelik olarak alınması gereken tedbirin söz konusu yazı veya sitenin tekrar kamuoyu erişimine açılması olduğuna yönelik Mahkeme'nin kararında geçireceği olası bir hüküm paragrafı eski hale iade rejimi bakımından oldukça arzu edilir ve taraf devletlerce kararın uygulanması aşamasında kolaylıkla yerine getirilebilir bir tedbir olabilir.

Bu kapsamda, Mahkeme'nin yerleşik içtihat mantığı içerisinde artık tedbirlerin de az veya çok belli olduğu alanlarda ilgili taraf devletlerce alınması gereken tedbirleri esasa dair kararında açıkça belirtmesi, Bakanlar Komitesi önündeki denetim sürecini hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Bununla birlikte, Mahkeme'nin söz konusu pratiğinin taraf devletlerin uygulamama durumunda maruz kalacakları siyasi baskıyı arttıracak ve böylelikle de denetim sürecine katkı sağlanacağı da belirtilmelidir.⁴⁵¹

Bu kapsamda ayrıca, Mahkeme'nin söz konusu tedbirlere özellikle kararın hüküm kısmında yer vermesinin önemine tekrar dikkat çekmek gerekir. *Mammadov* ihlal prosedürü davasında bu hususa davalı taraf devletçe dikkat çekilmiş ancak

⁴⁵⁰ Detaylı bilgi için, bkz. : Bakanlar Komitesi AİHM Kararlarının Uygulanması Departmanı, **Reopening of Domestic Judicial Proceedings Following the European Court's Judgments, Thematic Factsheet**, 2022, <https://rm.coe.int/tfs-reopening-en/1680a8a486>, (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024); ayrıca Avrupa Konseyi'nin bu konu hakkında güncel durumu takip amacıyla oluşturduğu web sayfası için, bkz. : <https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/echr-system/implementation-and-execution-judgments/reopening-cases>, (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024).

⁴⁵¹ J. F. Staton, G. Vanberg, "The Value of Vagueness: Delegation, Defiance, and Judicial Opinions", **American Journal of Political Science**, no. 3, 2008, s. 504; L. R. Helfer, "Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness As a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime", **European Journal of International Law**, no.19(1), 2008, s. 156; H. Keller, C. Marti, s. 840.

Mahkeme yine de söz konusu tedbirin hüküm kısmında açıkça belirtilmemesinin devletin iyi niyetli uygulama yükümlülüğünü etkilemediğini ifade etmiştir.⁴⁵² Alınması gereken tedbirlerin kararın hüküm kısmında açıkça belirtilmesi, gerekçe içerisinde belirtilmesine göre, kararların uygulanmasının denetlenmesi açısından daha güvenceli bir katkı sunacaktır.

AIHM'nin, kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecine katkısının arttırılmasının bir diğer yolu, Bakanlar Komitesi tarafından AIHS 46(3)'de düzenlenen Mahkeme'den esasa dair kararını açıklaması talebinin daha etkili kullanımıdır.⁴⁵³ Bu zamana kadar Bakanlar Komitesi söz konusu açıklayıcı karar talep etme prosedürüne başvurmamıştır. Ancak bu usule Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecinin erken aşamalarında, özellikle ilgili taraf devlet ile Bakanlar Komitesi arasında kararın uygulanması için alınması gereken tedbirin niteliğine dair fikir çatışması bulunduğu durumlarda başvurulması, denetim sisteminin etkililiğini arttıracaktır. Bu durum, Mahkeme'ye sürecin erken aşamalarında devreye girerek, uygulanmama sorununu önleme itikadına sahip açıklamalar getirme imkanı vermektedir. Böylece, Bakanlar Komitesi ile ilgili taraf devlet arasındaki fikir çatışmasından kaynaklanan gecikmelerin ve aksamaların önüne geçilebilir. Ayrıca bu usul, Mahkeme'ye, AAİHM örneğinde olduğu gibi, alınması gereken tedbirler konusunda daha zengin ve etkili bir içtihat oluşturma fırsatı da verecektir. Bu durum ise, Mahkeme kararlarının uygulanmaması konusunda Mahkeme'nin süreç içerisinde yargı otoritesi kullanılarak ortaya çıkabilecek sorunların önceden çözülmesini sağlayacaktır.

Mahkeme'nin bu kapsamda katkısının arttırılmasına yönelik, son olarak, ihlal prosedürü çerçevesinde mali yaptırıma karar verebilme yetkisinin ihdas edilmesi gerekliliğine vurgu yapmak gerekmektedir. Yukarıda detaylı bir şekilde açıklandığı üzere Ek Protokol 14'ün kabul edilmesi müzakereleri esnasında Mahkeme'ye bu yetkinin verilmesi tartışılmış, ancak bundan sonradan vazgeçilmiştir. Bu kapsamda,

⁴⁵² Bu konuda detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm I, Başlık B, Alt Başlık 2, İkinci altbaşlık d.

⁴⁵³ Bu konuda detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm I, Başlık B, Altbaşlık 2, İkinci altbaşlık c, Üçüncü altbaşlık ii.

Mahkeme önünde ihlal prosedürü davasının açılmasının başlı başına ilgili taraf devlet üzerinde bir baskı unsuru olacağına yönelik inanç ifade edilmiştir.⁴⁵⁴ Doktrinde söz konusu mali yaptırım yetkisinin Avrupa Konseyi ve Sözleşme'nin yapısına uygun olmadığına yönelik tezler bulunsa da, bu tezlere katılmak mümkün değildir.⁴⁵⁵ Bununla birlikte, böylesi bir mali yaptırım yetkisinin ihlal prosedürünün zorlayıcı etkisine katkıda bulunacağı aşıkardır. Mahkeme kararlarının uygulanmasına yönelik sorunları bulunan taraf devletlerin Mahkeme'nin ihlal prosedürü neticesinde hükmedebileceği orantılı ancak caydırıcı mali yaptırımlara katlanmama motivasyonu ile hareket edecekleri düşünüldüğünde, Bakanlar Komitesi'nin bu yaptırıma dair tehdidi denetim sürecinde zorlayıcılık unsuru olacak kullanabileceğini de belirtmek gerekir. Kaldı ki, AB sisteminde söz konusu yaptırım tehdidini kullanan AB Komisyonu, ihlal prosedürü davası öncesinde kesin süreli ve belirli aşamalardan oluşan denetleme aşamasında üye devletlerin AB Hukuku ile uyumunu yüksek ölçüde sağlayabilmektedir. Benzer bir etkinin Avrupa Konseyi sistemi içerisinde de olacağı düşünüldüğünde, bu yetkinin verilmesi ile Mahkeme'nin, kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sürecine olumlu katkısı da artacaktır.

D- Son Değerlendirme :

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin hukuk sistemleri bakımından ortak bir insan hakları koruma alanı inşaa ettiğinin ve bu korumanın oldukça uzun süren yoğun yargısal çabalar neticesinde geliştiğinin farkında olmak gerekir. Ancak Mahkeme kararlarının uygulamaması durumunda söz konusu değerli koruma alanının da bir önemi kalmamaktadır. Bu nedenle, Mahkeme kararlarının uygulanmaması sorunu, tüm Sözleşme sisteminin temelini sarstığı gibi Mahkeme'nin otoritesi, işlevselliği ve meşruiyetine de ciddi zararlar vermektedir. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi sistemindeki Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesi sisteminin etkililiği üzerinde düşünmek ve bu sistemin güncel krizlerle nasıl başa çıkabilecek şekilde geliştirileceğine dair

⁴⁵⁴ Explanatory Report Protocol 14, para. 99.

⁴⁵⁵ Aksi görüşte olunmasının nedenlerine dair detaylı açıklamalar için, bkz. : Bölüm II, Başlık A, Altbaşlık 1, İkinci altbaşlık d.

öneriler sunmak büyük önem arz etmektedir. Söz konusu denetim sisteminin etkililiğinin arttırılması için gerekli çözüm önerilerini sunmak adına öncelikle halihazırdaki sistemin işleyişi detaylı olarak incelenmiş, sonraki adımda ise diğer uluslararası örgüt ve mahkemelerin bu konudaki kural ve pratikleri birer örnek olarak irdelenmiş bulunmaktadır. Böylece, bu çalışmanın ana sorunsalı olan Sözleşme sisteminde Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetimi sisteminin hangi yollarla geliştirilebileceğine yönelik teorik alt yapısı bulunan çözüm önerileri sunulmuştur.

İlk aşamada, Sözleşme çerçevesinde varolan denetim sistemi ve araçları incelemeye tabi tutulmuştur. Sözleşme sisteminin Ek Protokollerle tekrar şekillendirildiği 2000’li yılların başında kurulan sistemin iki ana kolu bulunmaktadır. Yargısal organ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme’nin esasına dair hukuki yolla bir denetim sağlarken; Bakanlar Komitesi, Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetlenmesinden sorumludur. Mahkeme kararlarının uygulanması konusunda ise en başta eksiksiz uygulama için alınması gereken tedbir türleri incelenmiş, bireysel ve genel nitelikli tedbirlerin arasındaki farklar ve Mahkeme kararlarının uygulanmamasının sebepleri ortaya konmuştur. Sonraki aşamada Bakanlar Komitesi’nin denetim görevini yerine getirmek için Ek Protokol 14 öncesi ve sonrasında sahip olduğu araçlar incelenmiştir. Bu kapsamda Bakanlar Komitesi’nin görevini ifa ederken siyasi/diplomatik müzakereler/toplantılar yoluyla hareket ettiği ve bu esnada çeşitli ara kararlar ve nihai kararlarla standart ve geliştirilmiş prosedür çerçevesinde denetim sürecini yürüttüğü ortaya konmuştur. Ancak Bakanlar Komitesi’nin elindeki en dikkate değer aracın Ek Protokol 14 ile AİHS’in 46. maddesine eklenen ihlal prosedürü olduğu görülmektedir. *Mammadov* ve *Kavala* davalarının bu açıdan ilk kararlar olması, bunlar hakkında ihlal prosedürü davalarına sıklıkla atıf yapılarak incelenmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte ihlal prosedürünün kullanılmasının teknik, yapısal ve siyasi birçok zorluğu da bulunduğu görülmüştür. Söz konusu zorluklar, Mahkeme’nin kararlarının uygulanması konusunda güncel olarak oluşan sorunların hızlı ve etkili bir biçimde çözülmesini de etkilemektedir. Bu kapsamda ayrıca, AİHM’in, kendi kararlarının uygulanması sistemine alınması gerekli tedbirleri kararlarında giderek daha çok ve açıkça ifade etmesiyle müdahil olması da dikkat çekici ve olumlu bir gelişmedir. Son olarak

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve İnsan Hakları Komiseri'nin de Mahkeme kararlarının uygulanmasına dair pozitif ancak sınırlı katkıları olduğu görülmüştür.

İkinci aşamada diğer uluslararası kuruluşların bu konudaki yöntem ve pratikleri incelemeye tabi tutulmuştur. İlk olarak incelenen AB sistemindeki ihlal prosedürünün, AB Komisyonu tarafından yürütülen, kesin sürelerle ve belirli aşamalara sahip, ABAD'ın yargısal yetkisini iki aşamada etkili bir şekilde kullanan ve mali yaptırım yetkisini barındıran bir mekanizma olduğu görülmüştür. Sistemin tüm bu özellikleri AB üyesi devletlerin AB Hukuku'na uyumunun sağlanması bakımından etkili bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Ardından, Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi komisyon ve mahkemesi, aralarındaki ikili işleyişine uygun olarak, incelenmiş ve bu sistemin en dikkat çekici özelliğinin AAİHM'nin oldukça detaylı şekilde alınması gereken giderim tedbirlerine kararlarında yer vermesi ve kendi kararlarının denetim yetkisini Amerikan İHK'deki boşluğu dolduracak şekilde kullanması olduğu saptanmıştır. Ancak bu sistemde de AAİHM kararlarının uygulanmasını denetleyecek bağımsız denetleyeci bir organın eksikliği çekilmektedir. En son olarak Afrika İnsan ve Hakların Hakları Sözleşmesi sistemi ve BM sözleşmesel organlarının kararların uygulanmasına dair mevcut durumlarının gelişmeye oldukça muhtaç olduğu ve örnek vasfını haiz olmadığı tespit edilmiştir.

Son aşamada, tüm bu teorik araştırmanın alt yapısı kullanılarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sisteminde Mahkeme kararlarının uygulanması sisteminin etkililiğinin artırılmasına yönelik çözüm önerilerine yer verilmiş ve bu çalışmanın ana sorunsal çerçevesinde sistemin geliştirilmesine katkı sağlanmak istenmiştir. Bu kapsamda genel denetim ve ihlal prosedürü kapsamında Bakanlar Komitesi'nin işleyiş yönteminin kesin süreli belirli aşamalara bağlanması gerekliliği ilk ve en belirgin çözüm önerisi olarak sunulmuştur. AB sisteminde etkililiğini kanıtlamış olan bu yaklaşımın Bakanlar Komitesi'nin işleyişine de uyarlanması sistemin karşılaştığı krizlerle başa çıkabilmesi için son derece önemlidir. İkinci olarak Bakanlar Komitesi ile başvurucular ve sivil toplum kuruluşlarının, diğer Avrupa Konseyi organlarının, taraf devlet erk ve kamu kuruluşlarının ve nihayetinde taraf devletlerin arasındaki diyalogun geliştirilmesinin bu kesin süreli belirli aşamalı sistem içerisinde etkiliği

daha da arttıracakı vurgulanmıştır. En son olarak, AİHM'in esasa dair kararlarında yerleşik içtihadları ışığında alınması gereken tedbirlere daha fazla yer vermesi gerekliliği, AİHS 46(3). maddesindeki yorumlama yolunun daha etkili kullanılması gerektiği ve Mahkeme'ye ihlal prosedürü kapsamında mali yaptırım yetkisi verilebileceği önerileri ifade edilmiştir.

AİHM kararlarının uygulanmasının denetimi sisteminin etkililiğinin artırılması ve güncel krizler ile başa çıkabilir hale getirilmesi, sistemin temelindeki idealleri yakından ilgilendiren oldukça önemli bir konudur. Bu çalışma içerisinde, denetim sisteminin hangi yönlerden, neden ve ne şekilde geliştirilebileceği üzerine eğilinmiştir. Ancak ifade edilen önerilerin hayata geçirilmesi için taraf devletlerin Sözleşme'de reform yapacak iradelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu iradenin nasıl oluşturulacağı üzerinde de siyaset bilimi ve hukuk alanlarının kesimşiminde daha fazla düşünmek faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

ALTIPARMAK K., **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İzlenmesi**, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2023.

AMERASINGHE C. F., **Principles of the Institutional Law of International Organizations**, Cambridge University Press, New York, 2005.

ANTKOWIAK T. M., **GONZA A.**, **The American Convention on Human Rights: Essential Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2017.

AUDRETSCH H. A. H., **Supervision in European Community Law**, Elsevier Science Publishers BV, 1986.

AYGÜL A., **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası**, Adalet Yayınları, Mart 2023.

AYRES I., **BRAITHWAITE J.**, **Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate**, Oxford University Press, Oxford, 1992.

BATES E., **The evolution of the European Convention of Human Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

BROWN L. N., **KENNEDY T.**, **The Court of Justice of the European Communities**, Sweet & Maxwell, 1994.

BULTERMAN M., **KUIJER M.**, **Compliance with judgments of International Courts**, The Hague/Boston/London, Martinus Nijhoff, 1996.

BURGORGUE-LARSEN L., ÚBEDO DE TORRES A., The Inter-American Court of Human Rights: Case-Law and Commentary, Oxford University Press, 2013.

ÇALI B., The Authority of International Law: Obedience, Respect, and Rebuttal, Oxford University Press, Oxford, 2015.

CENGİZ S., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Mayıs 2023.

CRAIG P., DE BURCA G., EU LAW, 6. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2015.

CRAWFORD J. R., Brownlie's Principles of Public International Law, Oxford University Press, Birleşik Krallık, 2012.

DE SCHUTTER O., International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary, Cambridge University Press, New York, 2010.

DOTHAN S., Reputation and Judicial Tactics: A Theory of National and International Courts, Cambridge University Press, 2015.

FOSTER N., Foster on EU law, 3. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2011.

HARRIS D., O'BOYLE M., BATES E., BUCKLEY C. M., Law of the European Convention on Human Rights, 5. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2023.

IBÁÑEZ A. J. G., The Administrative Supervision and Enforcement of EC Law, Hart Publishing, Oxford, 1999.

KLABBERS J., An Introduction to International Institutional Law, Cambridge University Press, New York, 2009.

LAMBERT E., Les effets des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, contribution à une approche pluraliste du droit européen des droits de l'Homme, Bruylant, Brüksel, 1999.

LAMBERT-ABDELGAWAD E., L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, 2. Baskı, Council of Europe, Strasbourg, 2008.

LAMBERT ABDELGAWAD E., The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, Human rights Files No. 19, 2. Baskı, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2008.

MICUS A., The Inter-American Human Rights System as a Safeguard for Justice in National Transitions, Brill Nijhoff, Leiden, 2015.

PARASKEVA C., The relationship between the domestic implementation of the European Convention on Human Rights and the ongoing reforms of the European Court of Human Rights (with a case study on Cyprus and Turkey), Intersentia, Antwerp, 2010.

PASQUALUCCI J. M., The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights, Cambridge University Press, New York, 2013.

PRETE L., Infringement Proceedings in EU Law, European Monographs 98, Kluwer Law International BV, Alphen aan den Rijn, 2017.

RUEDIN X-B., L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme: procédure, obligations des Etats, pratique et réforme, Bruylant, Brüksel, 2009.

SCHNEIDER J., **Reparation and Enforcement of Judgments: A Comparative Analysis of the European and Inter-American Human Rights Systems**, Epubli, Berlin, 2015.

SHELTON D., **Remedies in International Human Rights Law**, 3. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2015.

SMITH R. K. M., **International Human Rights Law**, Oxford University Press, Birleşik Krallık, 2018.

SUR M., **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2018.

WEATHERILL S., **EU Law**, Oxford University Press, Oxford, 2014.

WHITE R., OVEY C. A., **The European Convention on Human Rights**, 8. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2020.

WILDHABER L., **The European Court of Human Rights**, 1998-2006: history, achievements, reform, Engel, Kehl, 2006.

Kitap Bölümleri :

AKANDE D., “International Organizations”, Editör: **EVANS M. D.,** **International Law**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

BARKHUYSEN T., VAN EMMERIK M., “A comparative view on the execution of the judgments of the European Court of Human Rights”, Editörler: **CHRISTOU T. A., RAYMOND J. P.,** **European Court of Human Rights, remedies and execution of judgments**, British Institute of International and Comparative Law, Londra, 2005.

COHEN-JONATHAN G., “Quelques considerations sur l’autorité des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme”, Editörler: **COHEN-JONATHAN G.**, ve diğeri, **Liber Amicorum Marc-André Eissen**, Bruylant, Brüksel, 1995.

HARMSSEN R., “The reform of the Convention system: institutional restructuring and the (geo-) politics of human rights”, Editörler: **CHRISTOFFERSEN J.**, **MADSEN M. R.**, **The European Court of Human Rights between Law and Politics**, Oxford University Press, Oxford, 2011.

ILYAS D., **ÖZDEMİR O.**, “Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi”, Editör: **İLYAS D.**, **İnsan Hakları Hukuku**, Astana Yayınları, Ankara, 2015.

KOSAR D. P., “The Domestic Judiciary in the Architecture of the Strasbourg System of Human Rights”, Editörler: **ULRICH G.**, **ZIEMELE I.**, **How International Law Works in Times of Crisis**, Oxford University Press, Oxford, 2019.

LEUPRECHT P., “The Execution of judgments and decisions”, Editörler: **MACDONALD R. St. J.**, **MATSCHE F.**, **PETZOLD H.**, **The European system for the protection of human rights**, Springer, 1993.

POLAKIEWICZ J., “The execution of judgments of the European Court of Human Rights”, Editörler: **BLACKBURN R.**, **POLAKIEWICZ J.**, **Fundamental rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its member states, 1950-2000**, Oxford University Press, Oxford, 2001.

SALERNO F., “Caractéristiques structurelles de la nouvelle procédure”, Editör: **SALERNO F.**, **La Nouvelle Procédure devant la Cour Européenne des Droits de l’homme après le Protocole no 14**, Bruylant, Brüksel, 2007.

VANDENHOLE W., “Execution of judgments”, Editörler: **LEMMENS P.**, **VANDENHOLE W.**, **Protocol No. 14 and the reform of the European Court of Human Rights**, Intersentia, Anvers, 2005.

ZWAAK L. F., “Chapter III”, Editörler: **VAN DIJK P.**, **VAN HOOFF G. J. H.**, **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, 3. Baskı, 2023.

Makaleler :

ABI-MERSHED E., “The Inter-American Commission on Human Rights and Implementation of Recommendations in Individual Cases”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

AKAY S., “Etkili Bir İnsan Hakları Mekanizması İçin: AIHS Sisteminde Hükümlerin İcrasının Denetimi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl: 8, sayı: 16, güz 2009, s. 117-134.

ALCEGA S. S., “Le Contrôle de l’Exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme Suite au Processus d’Interlaken: l’Evolution technique d’un Mechanisme Politique”, **Revue Québécoise de Droit International**, no. 27/2, 2014.

ANAGNOSTOU D., **MUNGIU-PIPPIDI A.**, “Domestic implementation of human rights judgments”, **European Journal of International Law**, no. 25(1), 2014, s. 205-227.

ANTKOWIAK T., “Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond”, **Columbia Journal of Transnational Law**, no. 46, 2008.

BINDER C., “The Prohibition of Amnesties by the Inter-American Court of Human Rights”, **German Law Journal**, sayı : 12(5), 2011.

CAFISCH L., “The Reform of the European Court of Human Rights: Protocol No. 14 and Beyond”, **European Human Rights Law Review**, no. 4, 2004.

DE LONDRAS F., Dzehtsarou K., “Mission Impossible? Addressing Non-execution Through Infringement Proceedings In The European Court of Human Rights”, **International and Comparative Law Quarterly**, no. 66/2, 2017, s. 467-490.

DE SILVA M., “L’exécution des Arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme”, **Revue Québécoise de Droit International**, seri dışı, Aralık 2020.

DONALD A., Long D., Speck A-K., “Identifying and Assessing the Implementation of Human Rights Decisions”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

DRZEMCZEWSKI A., “The Parliamentary Assembly’s involvement in the supervision of the judgments of the Strasbourg Court”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 164, 2010.

ESPOSITO V., “La liberté des Etats dans le choix des moyens de mise en oeuvre des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme”, **Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme**, 2003.

FLAUSS J.-F., “L’effectivité des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme: du politique au juridique ou vice-versa”, **Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme**, no. 27, 2009.

GLAS L. R., “The European Court of Human Rights supervising the execution of its judgments”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 37/3, 2019, s. 228-244.

GOLDMAN R. K., “History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, no. 31/4, 2009.

GONZALEZ-SALZBERG D. A., “Do States Comply with the Compulsory Judgments of the Inter-American Court of Human Rights? An Empirical Study of the Compliance with 330 Measures of Reparation”, **Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos**, no. 13/13, 2013.

HILLEBRECHT C., “Implementing International Human Rights Law at Home: Domestic Politics and the European Court of Human Rights”, **Human Rights Review**, no. 13, 2012, s. 279-301.

HILLEBRECHT C., “Rethinking Compliance: The Challenges and Prospects of Measuring Compliance with International Human Rights Tribunals”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 1, 2009.

HILLEBRECHT C., “The power of human rights tribunals: compliance with the European Court of Human Rights and domestic policy change”, **European Journal of International Relations**, no. 20(4), 2014, s. 1100-1123.

KELLER H., **MARTI C.**, “Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights’ Judgments”, **European Journal of International Law**, no. 26, 2015.

KILBEY I., “The Interpretation of Article 260 TFEU”, **European Law Review**, no. 35(3), 2010.

KIOKO B., “Perspective from the African Court on Human and Peoples’ Rights”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

LAMBERT-ABDELGAWAD E., “Dialogue and the Implementation of The European Court of Human Rights’ Judgments”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, no. 34/4, 2016.

LAMBERT-ABDELGAWAD E., “L’exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme”, **Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme**, no. 939, 2010.

LAMBERT-ABDELGAWAD E., “The execution of the Judgments of the European Court of Human Rights: Towards a Non-coercive and Participatory Model of Accountability”, **Heidelberg Journal of International Law**, no. 69, 2009.

MAEDA N., “Reinforcement of the Execution of Judgments of the European Convention on Human Rights: Developments and Challenges”, 名古屋大学法政論集 (**Nagoya Üniversitesi Hukuk ve Politika Koleksiyonu**), no. 258, 2014.

MARM M., “The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights - A Political Battle”, **Maastricht Journal of European and Comparative Law**, no. 15/2, 2008, s. 235-258.

MALARINO E., “Judicial Activism, Punitivism, and Supranationalization: Illiberal and Antidemocratic Tendencies of the Inter-American Court of Human Rights”, **International Criminal Law Review**, sayı : 12(4), 2012.

MIRANDA DA CRUZ P. B., “Trackers and Trailblazers: Dynamic Interactions and Institutional Design in the Inter-American Court of Human Rights”, **Journal of International Dispute Settlement**, sayı : 11, 2020.

MURRAY R., “Addressing the Implementation Crisis: Securing Reparation and Righting Wrongs”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

ÖZKAN I., ÖNÜT L. B., “Güncel Gelişmeler Işığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi”, **Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı, Rona Aybay’a Armağan**, cilt 2, Aralık 2014.

POPESCU R.-M., “General Aspects of the Infringement Procedure”, **Lex ET Scientia International Juridical Series**, no. XVII/2, 2010.

PRINCIPI K. F., “Implementation of UN Treaty Body Decisions: A Brief Insight for Practitioners”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

PRINCIPI K. F., “Internal Mechanisms to Implement UN Human Rights Decisions, Notably of the UN Human Rights Committee: How can These Mechanisms Assist States to Fulfil their Good Faith Obligations?”, **Human Rights Law Journal**, no. 37, 2017, s. 237-251.

PRINCIPI K. F., “United Nations Individual Complaints Procedure - How Do States comply? A Categorized Study Based on 268 Cases of ‘Satisfactory’ Implementation under the Follow-up Procedure, Mainly regarding the UN Human Rights Committee”, **Human Rights Law Journal**, no. 37(1), 2017, s. 1–30.

SANDOVAL C., LEACH P., MURRAY R., “Monitoring, Cajoling and Promoting Dialogue: What Role for Supranational Human Rights Bodies in the Implementation of Individual Decisions”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

SPECK A-K., “The European System of Human Rights Protection: No Rolls-Royce, but a Solid Engine Fit for the Future? In Conversation with Council of Europe Insiders”, **Journal of Human Rights Practice**, no. 12, 2020.

STARACE V., “Modifications provided by Protocol No. 14 Concerning Proceedings Before the European Court of Human Rights”, **The Law and Practice of International Courts and Tribunals**, no. 5, 2006.

STATON J. F., VANBERG G., “The Value of Vagueness: Delegation, Defiance, and Judicial Opinions”, **American Journal of Political Science**, no. 3, 2008.

TRINDADE C., AUGUSTO A., “Compliance with Judgments and Decisions - The Experience of the Inter-American Court of Human Rights: A Reassessment”, **Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos**, no. 13/13, 2013.

URAL ASLAN Y., GÜNER T., “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 19/2, 2014, s. 317.

WALDRON J., “The Core of the Case Against Judicial Review”, **Yale Law Journal**, no. 115, 2006.

WENNERÅS P., “Sanctions against Member States under Art 260 TFEU: Alive, but not Kicking?”, **Common Market Law Review**, no. 49, 2012.

VILJOEN F., “Understanding and Overcoming Challenges in Accessing the African Court on Human and Peoples’ Rights”, **International & Comparative Law Quarterly**, no. 67/1, 2018.

YILDIRIM E., SERT M. F., KARTAL B., ÇALIŞ Ş., “Non-compliance of the European Court of Human Rights decisions: A machine learning analysis”, **International Review of Law and Economics**, no. 76, 2023.

Akademik Tezler :

ANDERSEN S., The Enforcement of EU Law: The Role of the European Commission, Yayınlanmış Doktora Tezi, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 52.

ERICSON M. B., The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights: A Reflection on Article 46.4 ECHR, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uppsala Universitet, 2016, s. 24.

FORST D. , The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights: Limits and Ways Ahead, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Leuven, 2012, s. 13.

VELASCO S., The Inter-American Court of Human Rights: Emerging Patterns in Judgment Compliance, Yayınlanmış Doktora Tezi, Indiana University Maurer School of Law, Theses and Dissertations, 2016.

Kurumsal Kaynaklar :

AB KOMİSYONU, COM(2002)725, 16 Mayıs 2003.

AVRUPA KONSEYİ, Explanatory Report to Protocol 14.

AVRUPA KONSEYİ İNSAN HAKLARI KOMİSERİ, KOMİSER THOMAS HAMMARBERG, Report following its visit to Ukraine from 19 to 26 November 2011, ComDH(2012)6, 23 Şubat 2012.

AVRUPA KONSEYİ İNSAN HAKLARI KOMİSERİ, Submission by the Council of Europe Human Rights Commissioner in Proceedings before the European Court of

Human Rights pursuant to Article 46(4) of the European Convention on Human Rights, ComDH(2022)9, 6 Nisan 2022.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİ, Recommendation to the Committee of Ministers on the Implementation of judgments of the European Court of Human Rights, PACE/Rec(2011)1955, 26 Ocak 2011.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİ, Resolution on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, PACE/Res(2011)1787, 26 Ocak 2011.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİ, Explanatory Report to Protocol 14.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİ HUKUK İŞLERİ VE İNSAN HAKLARI KOMİSYONU, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights Report, Doc. 12455, 20 Aralık 2010.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİ HUKUK İŞLERİ VE İNSAN HAKLARI KOMİSYONU, Raportör Chrisos Pourgourides, Report on the implementation of judgments of the European Court of Human Rights, Doc. 12455, 20 Aralık 2010.

AVRUPA KONSEYİ, Reykjavík Declaration, Reykjavík Summit (4. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi), 16-17 Mayıs 2023.

BAKANLAR KOMİTESİ AİHM KARARLARININ UYGULANMASI DEPARTMANI, Reopening of Domestic Judicial Proceedings Following the European Court's Judgments, Thematic Factsheet, 2022.

BAKANLAR KOMİTESİ, Decision DH-DD(2024)432, CM/Del/Dec(2024)1492/H46-3, 16 Nisan 2024.

BAKANLAR KOMİTESİ, Exec/Inf (2010)1, Entry into force of Protocol No. 14: consequences for the supervision of the execution of judgments of the European Court by the Committee of Ministers, 18 Mayıs 2010.

BAKANLAR KOMİTESİ, Final Resolution 1377bis(2020), 1 Eylül 2020.

BAKANLAR KOMİTESİ, Final Resolution, CM/ResDH(2018)467, 6 Aralık 2018.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution CM/ResDH(2001)80, 28 Temmuz 1998.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution CM/ResDH(2010)33, 4 Mart 2010.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution CM/ResDH(2014)185, 25 Eylül 2014.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution CM/ResDH(2021)432, 30 Kasım - 2 Aralık 2021.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution CM/ResDH(2022)21, 2 Şubat 2022.

BAKANLAR KOMİTESİ, Interim Resolution concerning the judgment of the European Court of Human Rights of July 1998 in the case of Loizidou against Turkey, CM/ResDH 105/2000, 1 Mart 2000.

BAKANLAR KOMİTESİ, Press Release “Albania : Progress in the execution of judgments of the European Court of Human Rights concerning problems relating to the functioning of justice”, 934(2009), 8 Aralık 2009.

BAKANLAR KOMİTESİ, Supervision and Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights, 17th annual report of the Committee of the Ministers - 2023, Council of Europe, Nisan 2024.

BAKANLAR KOMİTESİ, Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system, CM/Inf/DH(2010)37, 6 Eylül 2010.

BM MÜLTECİ HAKLARI OFİSİ, UNCHR Third party intervention in the case M.S.S. v Belgium and Greece, CommDH(2010)22, 31 May 2010.

De VRIES K., Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Raporu, 9 Eylül 2015.

JURGENS E., Committee on Legal Affairs and Human Rights, Implementation of judgments of the European Court of Human Rights - Introductory memorandum, Parliamentary Assembly, AS/Jur 35/2005.

TULKENS F., “Execution and Effects of Judgments of the European Court of Human Rights: The Role of the Judiciary”, Council of Europe, Dialogue between Judges, Strasbourg, 2006.

VENEDİK KOMİSYONU, (European Commission for Democracy through Law), Draft Opinion on the Implementation of the Judgments of the European Court of Human Rights, 209/2002, CDL-DI (2002), 1.

İnternet Kaynakları :

AB Komisyonu, 2023 Annual Report on Monitoring the Application of EU Law, https://commission.europa.eu/law/application-eu-law/implementing-eu-law/infringement-procedure/2023-annual-report-monitoring-application-eu-law_en, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

AB Komisyonu, Report from the Commission, Monitoring the Application of European Union Law, 2023 Annual Report, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024DC0358>, (erişim tarihi : 15 Eylül 2024).

AİHHM Protokolü, Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/10/2-PROTOCOL-TO-THE-AFRICAN-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS-ON-THE-ESTABLISHMENT-OF-AN-AFRICAN-COURT-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf>, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, OAS: "Charter of the Organization of American States", https://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

Amerikan İnsan Hakları Konvansiyonu, "American Convention on Human Rights, Pact of San Jose, Costa Rica", http://www.oas.org/diltreaties/B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Komisyonu İçtüzüğü, IACHR: "Rules of Procedure of the Inter-American Commission on Human Rights", <https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/iachr/mandate/basics/rulesiachr.asp>, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Statüsü, Statute of IACHR, <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (11. ve 14. Protokollerle Değiştirilen Metin), Avrupa Antlaşmaları Serisi, no. 5, Haziran 2010, https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf, (erişim tarihi : 17 Mayıs 2024).

Andlaşmalar Hukukuna Dair Viyana Sözleşmesi (1969), Vienna Convention on the Law of Treaties https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (erişim tarihi : 3 Temmuz 2024).

AİHM İçtüzüğü, Rules of Court, Rule 24, https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng, (erişim tarihi 18 Haziran 2024).

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Mahkeme önünde üçüncü taraf müdahilliğine dair liste, <https://rm.coe.int/submission-by-the-council-of-europe-commissioner-for-human-rights-in-p/1680a6266a>, (erişim tarihi : 23 Haziran 2024).

Avrupa Konseyi'nin Mahkeme kararı sonrası ceza ve hukuk davalarında yeniden yargılamanın taraf devletler iç hukuk sistemlerinde ihdas edilme durumuna dair web sitesi: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/echr-system/implementation-and-execution-judgments/reopening-cases>, (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024).

Avrupa Konseyi Statüsü, Statute of the Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680306052>, (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

Bakanlar Komitesi Kuralları, Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements (adopted by the Committee of Ministers on 10 May 2006 at the 964th meeting of the Ministers' Deputies and amended on 18 January 2017 at the 1275th meeting of the

Ministers' Deputies), 18 Ocak 2017, <https://rm.coe.int/16806eebf0>, (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

Bakanlar Komitesi Sekreteryası, Communications from different NGOs (AIRE, UNLOK, PRI, PRT) in the case of Hirst No. 2 against the United Kingdom, DH – DD(2010)609E, 1 Aralık 2010, [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804a3980%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804a3980%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}), (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

Bakanlar Komitesi'nin Kavala davası kapsamında almış olduğu ara kararlar: [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22kavala%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22kavala%22]}), (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024).

Bakanlar Komitesi'nin Mammadov davası kapsamında almış olduğu ara kararlar: [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22mammadov%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22mammadov%22]}), (erişim tarihi : 13 Temmuz 2024).

BM Genel Kurulu, Resolution adopted by the General Assembly on 15 March 2006, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/BM_GenelKurulu_60:251SayiliKarar.pdf, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

BM İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye Hakkında Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Raporu, 2010, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/A:HRC:WG.6:8:TUR:1.pdf>, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

BM İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye Hakkında Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Raporu, 2014, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/A:HRC:WG.6:21:TUR:1.pdf>, (erişim tarihi : 4 Temmuz 2024).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, Responsibility of States for Internationnally Wrongful Act, General Assembly Resolution 56/83, 12 Aralık 2001,

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (erişim tarihi : 18 Haziran 2024).

Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (erişim tarihi : 1 Temmuz 2024).

Yargı Kararları :

AİHM :

AİHM, A, B and C / İrlanda, no. 25579/05, 16 Aralık 2010.

AİHM, A.C. ve diğerleri / İspanya, no. 6528/11 ve diğerleri, 22 Nisan 2014.

AİHM, Abuyeva ve diğerleri / Rusya, no. 27065/05, 2 Aralık 2010.

AİHM, Alekseyev / Rusya, no. 4916/07, 25924/08 ve 14599/09, 10 Ekim 2010.

AİHM, Altuğ Taner Akçam / Türkiye, no. 27520/07, 25 Ocak 2012.

AİHM, Ananyev ve diğerleri / Rusya, no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012.

AİHM, Aslakhanova / Rusya (no. 17), no. 2944/06, 8300/07, 50184/07, 332/08, 42509/10, 29 Nisan 2023.

AİHM, Assanidze / Gürcistan, no. 71503/01, Büyük Daire, 8 Nisan 2004.

AİHM, Benzer ve diğerleri / Türkiye, no. 23502/06, 12 Kasım 2013.

AİHM, Broniowski / Polonya, no. 31443/96, Büyük Daire, 22 Haziran 2004.

AİHM, Brumarescu / Romanya, no. 28342/95, 23 Ocak 2001.

AİHM, Brusco / Fransa, no. 1466/07, 14 Ekim 2010.

AİHM, Burdov / Rusya (No. 2), no. 33509/04, 15 Ocak 2009.

AİHM, Dayanan / Türkiye, no. 7377/03, 13 Ekim 2009.

AİHM, Del Rio Prada / İspanya, no. 42750/09, Büyük Daire, 21 Ekim 2013.

AİHM, Dimitras ve diğerleri / Yunanistan (No. 2), no. 34207/08 ve 6365/09, 3 Kasım 2011.

AİHM, Dimitrov ve Hamanov / Bulgaristan, no. 48059/06 ve 2708/09, 10 Mayıs 2011.

AİHM, Fabris / Fransa, no. 16574/08, Büyük Daire, 7 Şubat 2013.

AİHM, Fatih Taş / Türkiye (no 5), no 6810/09, 4 Eylül 2018.

AİHM, Fatullayev / Azerbaycan, no. 40984/07, 22 Nisan 2010.

AİHM, Finger / Bulgaristan, no. 37346/05, 10 Mayıs 2011.

AİHM, Fondation foyers des élèves de l'église réformée ve Stanomirescu / Romanya, no. 2699/03 ve 43597/07, 7 Ocak 2014.

AİHM, Gluhakovic / Hırvatistan, no. 21188/09, 12 Nisan 2011.

AİHM, Glykantzi / Yunanistan, no. 40150/09, 30 Ekim 2012.

AİHM, Gongadze / Ukrayna, no. 34056/02, 28 Kasım 2005.

AİHM, Gözel ve Özer / Türkiye, no. 43453/04 ve 31098/05, 6 Temmuz 2010.

AİHM, Grande Stevens ve diğerleri / İtalya, no. 18640/10 ve diğerleri, 4 Mart 2014.

AİHM, Greens ve M.T. / Birleşik Krallık, no. 60041/08 ve 60054/08, 23 Kasım 2010.

AİHM, Hirsi Jamaa ve diğerleri / İtalya, Büyük Daire, n. 27765/09, 23 Şubat 2012.

AİHM, Hirst (No. 2) / Birleşik Krallık, Büyük Daire, no. 74025/01, 6 Ekim 2005.

AİHM, Hutten-Czapska / Polonya, no. 35014/97, Büyük Daire, 19 Haziran 2006

AİHM, Ilascu ve diğerleri / Moldova ve Rusya, no. 48787/99, Büyük Daire, 8 Temmuz 2004.

AİHM, İlgar Mammadov / Azerbaycan, no. 15172/13, 13 Ekim 2014.

AİHM, Kauczor / Polonya, no. 45219/06, 3 Şubat 2009.

AİHM, Kavala / Türkiye, (İhlal Prosedürü Davası), Büyük Daire, no. 28749/18, 11 Temmuz 2022

AİHM, Kavala / Türkiye, no. 28749/18, 11 Mayıs 2020.

AİHM, Kuric ve diğerleri / Slovenya, no. 26828/06, Büyük Daire, 26 Haziran 2012.

AİHM, Kuril ve diğerleri / Slovenya, no. 26828/06, Büyük Daire, (Adil tazminat), 12 Mart 2014.

AİHM, Lukenda / Slovenya, no. 23032/02, 6 Ekim 2005.

AİHM, M.C. ve diğ erleri / İtalya, no. 5376/11, 3 Eylül 2013.

AİHM, M.D. ve diğ erleri / Malta, no. 64791/10, 17 Temmuz 2012.

AİHM, M.S.S. / Belçika ve Yunanistan, Büyük Daire, no. 30696/09, 21 Ocak 2011.

AİHM, Maestri / İtalya, Büyük Daire, no. 39748/98, 17 Şubat 2004.

AİHM, Magirevid / Sırbistan, no. 30671/08, 11 Şubat 2014.

AİHM, Mamatkulov and Askarov/Türkiye, no. 46827/99 ve 46951/99, 4 Şubat 2005.

AİHM, Mammadov / Azerbaycan, (İhlal Prosedürü davası), Büyük Daire, no. 15172/13, 29 Mayıs 2019.

AİHM, Manushaqe Puto ve diğ erleri / Arnavutluk, no. 604/07, 34770/09, 43628/07 ve 46684/07, 31 Temmuz 2012.

AİHM, Marckx / Belgium, no. 6833/74, 13 Haziran 1979.

AİHM, Maria Atanasiu ve diğ erleri / Romanya, no. 30767/05 ve 33800/06, 12 Ekim 2010.

AİHM, Matthews / Birleşik Krallık, Büyük Daire, no. 24833/94, 18 Şubat 1999

AİHM, McCaughey ve diğ erleri / Birleşik Krallık, no. 43098/09, 16 Temmuz 2013.

AİHM, Michelioudakis / Yunanistan, no. 54447/10, 3 Nisan 2012.

AİHM, Nihayet Arıcı ve diğerleri / Türkiye, no. 24604/04 ve 16855/05, 23 Ekim 2012.

AİHM, Olaru ve diğerleri / Moldova, no. 476/07, 22539/05, 17911/08 ve 13136/07, 28 Temmuz 2009.

AİHM, Oleksandr Volkov / Ukrayna, no. 21722/11, 9 Ocak 2013.

AİHM, Orchowski / Polonya, no. 17885/04, 22 Ekim 2009.

AİHM, Papamichalopoulos / Yunanistan, no. 14556/89, 31 Kasım 1995.

AİHM, Rumpf / Almanya, no. 46344/06, 2 Eylül 2010.

AİHM, Salduz / Türkiye, Büyük Daire, no. 36391/02, 27 Kasım 2008.

AİHM, Savriddin Dzhurayev / Rusya, no. 71386/10, 25 Nisan 2013.

AİHM, Scozzari ve Giunta / İtalya, no. 39221/98 ve 41963/98, 13 Temmuz 2000.

AİHM, Suljagic / Bosna Hersek, no. 27912/02, 3 Kasım 2009.

AİHM, Torreggiani ve diğerleri / İtalya, no. 43517/09 ve diğerleri, 8 Ocak 2013.

AİHM, Ummuhan Kaplan / Türkiye, no. 24240/07, 20 Mart 2012.

AİHM, Varnava ve diğerleri / Türkiye, Büyük Daire, no. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90, 18 Eylül 2009.

AİHM, Vassilios Athanasiou ve diğerleri / Yunanistan, no. 50973/08, 21 Aralık 2010.

AIHM, Vedat Şorli / Türkiye, no. 42048/19, 28 Şubat 2022.

AIHM, Xenides-Arestis / Türkiye, no. 46347/99, 7 Aralık 2006. AIHM, Yordanova ve diğerleri / Bulgaristan, no. 25446/06, 24 Nisan 2012.

AIHM, Yuriy Nikolayevich Ivanov / Ukrayna, no. 40450/04, 15 Ekim 2009.

AAİHM :

AAİHM, Artavia Murillo ve diğerleri / Kosta Rika davası, 28 Kasım 2012.

AAİHM, Baena-Ricardo ve diğerleri / Panama davası, (yetki meselesi kararı), 28 Kasım 2003.

AAİHM, Benavides Cevallos / Ekvador davası (kararın uygulanması), 27 Kasım 2003.

AAİHM, Castillo Páez / Peru davası (kararın uygulanmasının izlenmesi), 26 Kasım 2013.

AAİHM, Fontevecchia ve D'Amico / Arjantin davası, 29 Kasım 2011.

AAİHM, Loayza-Tamayo / Peru davası, (giderim ve yargılama masrafları kararı), 27 Kasım 1998.

AAİHM, Viviano Gallardo ve diğerleri davası, 13 Kasım 1981.

AAİHM, "The Last Temptation of Christ" davası (Olmedo-Bustos ve diğerleri / Şili), (easa, giderim ve yargılama masrafları kararı), 5 Ocak 2001.

AAİHM, Suárez Rosero / Ekvador davası (kararın uygulanması), 27 Kasım 2003.

ABAD :

ABAD, C-28/81 Komisyon / İtalya, 1981.

ABAD, C-58/77 İrlanda / Fransa, 1978.

ABAD, C-95/12 Komisyon / Almanya, 2013.

ABAD, C-109/22 Komisyon / Romanya (Désaffectation de décharges), 2023

ABAD, C-145/04 İspanya / Birleşik Krallık, 2006.

ABAD, C-167/22 Komisyon / Danimarka (Durée maximale de stationnement), 2023.

ABAD, C-174/21 Komisyon / Bulgaristan (Double manquement - Pollution par les PM10), 2023.

ABAD, C-278/01 Komisyon / İspanya, 2003.

ABAD, C-304/02 Komisyon / Fransa, 2005.

ABAD, C-349/92 İspanya / Birleşik Krallık, 1992.

ABAD, C-353/22 Komisyon / İsveç (and de la détention d'armes), 2023.

ABAD, C-374/11 Komisyon / İrlanda, 2012.

ABAD, C-387/97 Komisyon / Yunanistan, 2000.

ABAD, C-568/07 Komisyon / Yunanistan, 2009.

ABAD, C-637/18 Komisyon / Macaristan (Valeurs limites - PM10), 2021.

ABAD, C-769/22 Komisyon / Macaristan (Valeurs de l'Union), derdest.

Diğer :

Alman Anayasa Mahkemesi (BVerfG), Görgülü, 2 BvR 1481/04, 14 Ekim 2004.

İtalyan Anayasa Mahkemesi (Corte Costituzionale), no.348 and 349, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Mustafa Oğuzhan YALÇIN
Tez Başlığı : AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARININ UYGULANMASINA DAİR DENETLEME SİSTEMİNİN
GELİŞTİRİLMESİ: AVRUPA BİRLİĞİ VE DİĞER ULUSLARARASI
ÖRGÜTLERLE KARŞILAŞTIRMALI YAKLAŞIM

Savunma Tarihi : 13 / 09 / 2024
Danışman : Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

JÜRİ ÜYELERİ:

Prof. Dr. Didem YILMAZ (Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Özen ÜLGEN ADADAĞ (Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK (Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi-
Danışman)

Prof. Dr. Ulun AKTURAN
Enstitü Müdürü